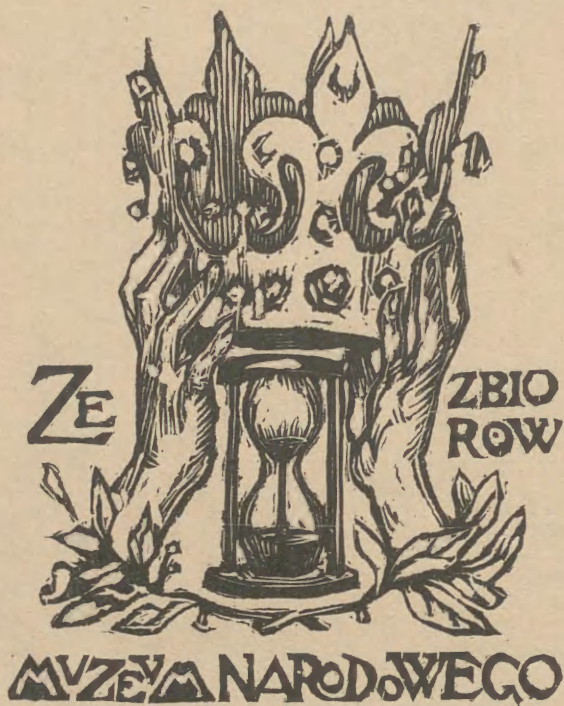

H

72/76(438)
(083.822)

N.K. 1006.

N.Y. 4437/III
B1. -

ZABYTKI SZTUKI W POLSCE

LES MONUMENTS D'ART EN POLOGNE

INVENTAIRE TOPOGRAPHIQUE

IIIe PARTIE

VOÏÉVODIE DE CRACOVIE

TOME I, FASCICULE 1

DISTRICT DE NOWY TARG

PAR

THADÉE SZYDŁOWSKI

PROFESSEUR À L'UNIVERSITÉ DE CRACOVIE

VARSOVIE 1938

PUBLIÉ PAR LE MINISTÈRE
DES CULTES ET DE L'INSTRUCTION PUBLIQUE

Z A B Y T K I S Z T U K I W P O L S C E

INWENTARZ TOPOGRAFICZNY

CZĘŚĆ III

WOJEWÓDZTWO KRAKOWSKIE

TOM I, ZESZYT I

POWIAT NOWOTARSKI

OPRACOWAŁ

DR TADEUSZ SZYDŁOWSKI

PROFESOR UNIwersYTETU Jagiellońskiego

WARSZAWA 1938

WYDAWNICTWO MINISTERSTWA
WYZNAŃ RELIGIJNYCH I OŚWIECENIA PUBLICZNEGO

Zeszyt niniejszy przygotował do druku
dr JERZY SZABŁOWSKI, kierownik Centralnego
Biura Inwentaryzacji Zabytków Sztuki w Mi-
nisterstwie W. R. i O. P. Fotografie wykonał
dr TADEUSZ PRZYPKOWSKI, z wyjątkiem fig. 16,
35, 36, 148, 158 — fot. Plutonu fotograficznego
2. pułku lotniczego, fig. 25 — fot. inż. arch.
BOGDANA TRETERA, fig. 183, 184 — fot. HENRYKA
PODĘBSKIEGO w Warszawie. Zdjęcia architek-
tonicznopomiarowe wykonane zostały pod kie-
rownictwem inż. arch. ZYGMUNTA GAWLIKA z wy-
jątkiem fig. 7, 12, 34, 134, 187 opracowanych pod
kierownictwem inż. arch. B. TRETERA oraz fig.
20, 21, 182 użyczonych przez Zakład Architektury
Polskiej Politechniki Warszawskiej. Mapę rozmie-
szczenia zabytków architektury rysował ARMAND
VETULANI wg wskazówek dra J. SZABŁOWSKIEGO

Pamięci

Stanisława Tomkowicza

B₁.

4437

/ III. —

III 422

AK.: 485. —

SŁOWO WSTĘPNE

DO INWENTARZA ZABYTEKÓW SZTUKI W POLSCE

Doniosłe znaczenie, jakie posiadają zabytki sztuki ze względu na swe wartości historyczno-kulturalne i wychowawczo-społeczne, spowodowało obok potrzeby ich ochrony także konieczność ich naukowej inwentaryzacji, powszechnie już dziś uznanej. Świadczy o tym niezbieżnie powołanie do tej akcji w szeregu państw specjalnych instytucji i placówek, jak niemniej pokażna już ilość wydanych drukiem naukowych spisów zabytków w formie topograficznych inwentarzy. Dowodzą konieczności tej akcji także głosy zainteresowanych czynników, które podkreślają poważne korzyści z niej wypływające, czy to dla racjonalnego wykonywania opieki nad zabytkami sztuki, czy dla celów naukowych — przez zdobywanie niezbędnych źródeł, umożliwiających pełne zobrazowanie dziejów sztuki oraz kulturalnego życia i rozwoju danego narodu, czy znów dla rozbudzenia w szerokich warstwach społeczeństwa zainteresowania zabytkami przeszłości własnego kraju, czy wreszcie dla rozpowszechnienia wiadomości o zabytkach sztuki i kultury danego kraju również poza jego granicami.

W Polsce przed odzyskaniem niepodległości prace inwentaryzacyjne prowadzone były w bardzo szczupłym zakresie i po większej części dorywczo, a przyczyną tego były niekorzystne warunki polityczne i ekonomiczne kraju. Z ważniejszych poczynąń na tym polu wymienić należy na terenie byłego zaboru rosyjskiego prace Delegacji do Opisywania Zabytków Starożytności w Królestwie Polskim, powołanej przez Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych i Duchownych, które prowadzone były w latach 1844—1855 pod kierunkiem Kazimierza Stronczyńskiego, oraz działalność inwentaryzatorską Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości w Warszawie (założonego w r. 1906), kierowaną przez Jarosława Wojciechowskiego. Na terenie byłego zaboru austriackiego obok pierwszej, pełnej inicjatywy, lecz w rezultatach dosyć skromnej działalności Józefa Łepkowskiego w latach 1847—1863, zasługują na szczególniejsze podkreślenie prace Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej. W latach 1900 i 1906 ogłosiło wspomniane Grono w dwóch tomach swego wydawnictwa *Teka Grona Konserwatorów Galicji Zachod-*

dniej obszernie i systematycznie ujęte inwentarze powiatów krakowskiego, grybowskiego i gorlickiego, opracowane przez Stanisława Tomkowicza, oraz inwentarze dwóch mniejszych kościołów krakowskich, opracowane przez Juliana Pagaczewskiego, w roku zaś 1916 oddzielnie inwentarze kilkunastu kościołów drewnianych w opracowaniu Feliksa Koperę i Leonarda Lepszego. Obok Grona Konserwatorów czynna była na polu inwentaryzacji także Polska Akademia Umiejętności, która, nie ograniczając się wyłącznie do prac na terenie Małopolski, przeprowadziła także inwentaryzację zabytków na obszarze Ordynacji Zamojskiej, w dzisiejszym województwie lubelskim. Akademia Umiejętności jeszcze w latach 1924—1926 wydała drukiem w dwóch zeszytach inwentarz krakowskiego kościoła i klasztoru dominikanów i częściowo karmelitów na Piasku. Na terenie byłego zaboru pruskiego stosunki na polu inwentaryzacji zabytków przedstawiają się najpomyślniej. Z inicjatywy rządowej wydano w latach 1896—1898 inwentarz Wielkopolski w opracowaniu J. Kohtego, w latach 1886—1903 inwentarz Śląska w opracowaniu H. Lutscha i w latach 1884—1919 inwentarz Pomorza w opracowaniu J. Heisego i B. Schmida. Inwentarze te jednak ze względu na swe pochodzenie nie są wolne od jednostronności i tendencyjnego pod względem politycznym zabarwienia.

Z chwilą wskrzeszenia Państwa Polskiego sprawa inwentaryzacji zabytków sztuki weszła w program zadań Państwa związanych z jego polityką w dziedzinie sztuki, a świadczą o tym odnośne ustępy dekretu Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami sztuki i kultury, istnienie w Ministerstwie Sztuki i Kultury już w r. 1919 specjalnego referenta inwentaryzacji oraz wydanie w tym roku *Instrukcji szczegółowej dla inwentaryzatorów*. Celem wprowadzenia tego zadania na tory systematycznej akcji utworzona zostaje w r. 1929 staraniem konserwatora głównego Jerzego Remera w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego specjalna placówka dla celów inwentaryzacji, Centralne Biuro Inwentaryzacji Zabytków Sztuki, a przy Oddziałach Sztuki w Urzędach Wojewódzkich okregowe biura inwentaryzacyjne, powołane do organizowania poszczególnych grup inwentaryzatorskich. W r. 1930 wydano drukiem nową *Instrukcję szczegółową dla inwentaryzatorów zabytków sztuki*, opracowaną przez wspomniane wyżej Biuro, i w oparciu się o nią rozpoczęto systematyczne prace inwentaryzacyjne w terenie. W chwili obecnej przystępuje Ministerstwo do ogłaszania drukiem wyników dotychczasowych prac, rozpoczynając od inwentarza zabytków sztuki powiatu nowotarskiego, opracowanego przez dra Tadeusza Szydlowskiego, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego, a zredagowanego przez Kierownictwo Centralnego Biura Inwentaryzacji Zabytków Sztuki.

Polski inwentarz zabytków sztuki zgodnie z instrukcją, zatwierdzoną przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego

dnia 16 czerwca 1930, uwzględnia wszystkie na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej istniejące zabytki nieruchome i ruchome, będące w posiadaniu publicznym i prywatnym, a pochodzące z czasu od w. X do połowy w. XIX. Ruchome dzieła sztuki, tworzące urządzenie wnętrza zabytkowych budowli świeckich, nie są przedmiotem szczegółowej inwentaryzacji. Są one jedynie wzmiankowane, o ile pod względem historycznym łączą się ściśle z powstaniem zabytku nieruchomego. W wypadkach luźnego tylko związku przedmiotów ruchomych z wnętrzem budowli określa się sumarycznie charakter i jakość urządzenia wnętrza ze zwróceniem uwagi na obiekty o wyjątkowej wartości artystycznej. Zbiory muzealne publiczne i prywatne są tylko ogólnie charakteryzowane z podkreśleniem najważniejszych znamion właściwych dla danego terenu. Zabytki nie istniejące mogą wchodzić w skład inwentarza, o ile da się zebrać do nich kompletny materiał. Cenniejsze zabytki ruchome, przeniesione poza miejsce swego pierwotnego przeznaczenia, są wymienione ze wskazaniem miejsca obecnego ich przechowania.

Zgodnie z opinią odnośnych kół naukowych i w uwzględnieniu obecnych możliwości finansowych Państwa wydawany drukiem inwentarz polski jest pod względem treści krótki i zwięzły. Nie jest on jednak czysto opisowym wyliczeniem zabytków, lecz opierając się na sumiennym ich zbadaniu przynosi poważny materiał źródłowy i orientacyjny dla szczegółowych prac badawczych w zakresie historii sztuki. Szczególny nacisk położono na możliwie obfite wyposażenie inwentarza w ilustracje opisanych zabytków w przeświadczeniu, że najlepszy nawet opis nie jest w stanie dać tak dokładnego wyobrażenia o zabytku, jak jego reprodukcja.

Inwentarz ma układ topograficzny, odpowiadający administracyjnemu podziałowi Rzeczypospolitej na województwa i powiaty. Stosownie do podziału obszaru Państwa na szesnaście województw i m. st. Warszawę całość inwentarza rozpada się na siedemnaście części, z których każda oznaczona jest cyfrą rzymską, odpowiadającą nazwom wspomnianych jednostek terytorialnych w alfabetycznym ich porządku, a to: I Białostockie, II Kieleckie, III Krakowskie, IV Lubelskie, V Lwowskie, VI Łódzkie, VII Nowogródzkie, VIII Poleskie, IX Pomorskie, X Poznańskie, XI Stanisławowskie, XII Śląskie, XIII Tarnopolskie, XIV m. st. Warszawa, XV Warszawskie, XVI Wileńskie, XVII Wołyńskie. Na każdą z tych części składa się stosownie do podziału województw na powiaty pewna ilość zeszytów, odpowiadająca w zasadzie ilości powiatów w danym województwie. Inwentarze powiatów nie są wydawane w porządku alfabetycznym, lecz dowolnym, uwzględniającym najpierw tereny o zabytkach szczególnej wartości, lub takie, do których zebrane już zostały kompletne materiały inwentaryzacyjne. Miejscowości, opracowane w poszczególnych zeszytach, ułożone są natomiast w porządku alfabetycznym. Zeszyty łączą się w tomy, obejmujące przeciętnie około 400 stron druku,

przy czym każdy zeszyt obok swej własnej paginacji posiada bieżącą paginację danego tomu. Do poszczególnych zeszytów dodana jest mapa rozmieszczenia zabytków architektury, na której za pomocą odpowiednich znaków i barw oznaczony jest rodzaj i styl zabytków. Każdy tom zaopatrzony jest w indeks przedmiotów, osób i miejscowości. Do ostatniego tomu każdej części dodaje się mapę orientacyjną dla całego województwa, na której poszczególne powiaty oznaczone są cyframi odnosnego tomu i zeszytu, co ułatwia odnalezienie ich w obrębie danej części. Zaznacza się w końcu, iż zamieszczone w inwentarzu zdjęcia architektoniczno-pomiarowe reprodukowane są z reguły w skali 1:500 (1 cm na planie = 5 m w naturze), co ułatwia wzajemne ich porównywanie pod względem rozmiarów. Do wyjątków należą jedynie bardzo małe a z punktu widzenia historii sztuki szczególnie interesujące budowle lub szczególne architektoniczne, które publikowane są w większej skali, przy czym odchylenia te zaznaczane są każdorazowo pod odnośną reprodukcją.

Pewne odstępstwo od przedstawionych powyżej norm wprowadzono jedynie przy miastach o wielkiej ilości zabytków, które wypełniają z natury rzeczy większą ilość zeszytów. Oznaczone są one wprawdzie cyframi rzymskimi części, w której skład wchodzi, każde z nich posiada jednak własną numerację tomów z dodaną przy niej porządkową literą alfabetu łacińskiego. Ta odrębna numeracja umożliwia równoczesne wydawanie drukiem inwentarzy powiatów i bogatych w zabytki miast na terenie danego województwa.

Ministerstwo, przystępując do druku inwentarza zabytków sztuki, zdaje sobie sprawę z wielkiej doniosłości podjętego zadania, lecz równocześnie także z poważnych trudności, z jakimi przedsięwzięcie to niewątpliwie będzie połączone. Podejmuje jednak to wielkie zadanie w tym przeświadczeniu, iż dalsza zwłoka spowodować może nieobliczalne straty zarówno dla nauki polskiej, jak i dla samych zabytków sztuki, których posiadanie jest niezaprzeczalnym świadectwem starej kultury i cywilizacji naszego narodu. W tym trudnym przedsięwzięciu Ministerstwo przykłada wielką wagę do wydatnej współpracy całego kulturalnego społeczeństwa, gdyż jedynie wspólny wysiłek na tym polu doprowadzić może do osiągnięcia pożądaných rezultatów.

Warszawa, w styczniu r. 1938.

Dr JERZY SZABŁOWSKI

Kierownik Centralnego Biura Inwentaryzacji
Zabytków Sztuki w Ministerstwie W. R. i O. P.

NOTE EXPLICATIVE

L'inventaire des monuments d'art en Pologne comprend, conformément à l'instruction confirmée le 16 juin 1930 par le Ministre des Cultes et de l'Instruction Publique, tous les monuments d'art meubles et immeubles se trouvant en possession publique ou privée et provenant de l'époque du X s. à la moitié du XIX s. Les oeuvres d'art meubles formant l'agencement d'intérieur de constructions laïques, ne font point l'objet d'une inventorisat-ion détaillée. Elles ne sont mentionnées que dans les cas où elles se rattachent, sous le rapport historique, strictement aux origines du monument immeuble. Lorsque les objets meubles n'ont qu'un vague lien avec l'intérieur du bâtiment, on définit sommairement le caractère et le genre de l'arrangement de l'intérieur, en signalant les objets d'une exceptionnelle valeur artistique. Les collections de musée, tant publiques que particulières, ne sont caractérisées que d'une façon générale, en faisant ressortir les traits locaux typiques. Les monuments n'existants plus peuvent figurer dans l'inventaire lorsqu'une complète documentation à leur égard a pu être établie. Les monuments meubles de haute valeur, transloqués hors du lieu primitif de leur destination, sont mentionnés avec indication de leur actuel lieu de dépôt.

Conformément à l'avis des milieux scientifiques compétents et en considération des possibilités financières actuelles, l'inventaire est rédigé d'une manière brève et concise. Néanmoins il ne contient pas seulement une énumération purement descriptive des monuments, mais, basé sur leur examen consciencieux, il apporte une documentation historique sérieuse et pouvant orienter des études approfondies dans le domaine de l'histoire de l'art. On a mis un soin spécial à munir l'inventaire aussi abondamment que possible d'illustrations relatives aux monuments décrits, dans la conviction que même par la meilleure description on ne peut donner une idée du monument aussi exacte que par sa reproduction graphique.

La disposition de l'inventaire est topographique, correspondant à la division administrative de la République de Pologne en voïévodies et districts. Conformément à la division du territoire de l'Etat en seize voïévodies et la capitale, l'inventaire comprend dix-sept parties, dont chacune est marquée d'un chiffre romain correspondant aux noms des unités territoriales sus-mentionnées, dans l'ordre alphabétique, notamment: I voïévodie de Białystok, II voïévodie de Kielce, III voïévodie de Cracovie, IV voïévodie de Lublin, V voïévodie de Łwów, VI voïévodie de Łódź, VII voïévodie de Nowogródek, VIII voïévodie de Polésie, IX voïévodie de Poméranie, X voïévodie de Poznań, XI voïévodie de Stanisławów, XII voïévodie de Silésie, XIII voïévodie de Tarnopol, XIV la ville de Varsovie, XV voïévodie de Varsovie, XVI voïévodie de Wilno, XVII voïévodie de Volhynie.

Chacune de ces parties comprend, parallèlement à la division des voïévodies en districts, un certain nombre de fascicules correspondant, en principe, au nombre de districts dans la voïévodie respective. Les inventaires des

districts sont publiés sans ordre alphabétique. Ils concernent en première ligne les territoires où sont situés des monuments de valeur remarquable ou bien ceux au sujet desquels une documentation complète a été déjà établie. Par contre, les localités figurant dans chaque fascicule y sont disposées dans l'ordre alphabétique. Les fascicules composent des tomes d'environ 400 pages de texte imprimé en moyenne, chaque fascicule suivant, outre sa propre pagination, la pagination courante du tome. A chaque fascicule est jointe une carte représentant la disposition des monuments d'architecture dont le genre et le style y sont indiqués au moyen d'un système de signes et de couleurs. Chaque tome est muni d'un index des objets, personnes et localités. Au dernier tome de chaque partie est ajoutée une carte d'orientation de toute la voïévodie, sur laquelle les districts particuliers sont marqués de chiffres correspondant au tome et au fascicule respectifs, ce qui permet de les retrouver sans peine dans la partie en question. Notons, pour terminer, que les plans et les levés d'architecture figurant dans l'inventaire y sont reproduits à l'échelle 1:500 (1 cm. sur le plan = 5 m. en nature), ce qui facilite la comparaison de leurs dimensions. On ne s'est écarté de ce système que pour de menues constructions ou détails architecturaux particulièrement dignes d'intérêt; ces reproductions-la sont publiées à une plus grande échelle, ce qui est indiqué sous chaque reproduction respective.

On a dû aussi s'écarter dans une certaine mesure du système que nous venons de présenter en traitant des villes possédant de nombreux monuments d'art; leur inventaire occupe forcément un plus grand nombre de fascicules. Ces villes sont, il est vrai, marquées du chiffre romain correspondant à la partie respective de l'inventaire, mais chacune d'elles a son numérotage particulier des tomes — les chiffres étant accompagnés des lettres successives de l'alphabet latin. Ce numérotage séparé rend possible la publication simultanée d'inventaires imprimés des districts et des villes riches en monuments d'art sur le territoire de la voïévodie en question.

Varsovie, janvier 1938.

Dr J. SZ.

organizację państwową. Z chwilą powstania takiej organizacji, a mianowicie Centralnego Biura Inwentaryzacji Zabytków Sztuki w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, stworzonego dzięki staraniom ówczesnego konserwatora głównego Jerzego Remera, sprawa inwentaryzacji powiatu nowotarskiego weszła na nowe tory. Wydana w związku z tym przez Ministerstwo *Instrukcja szczegółowa dla inwentaryzatorów zabytków sztuki*, odbiegająca tak pod względem formalnym, jak przedmiotowym znacznie od dotychczasowych norm przyjętych w tej dziedzinie, spowodowała konieczność ponownego systematycznego zbadania powiatu nowotarskiego, który wysunięty został w ogólnym programie wydawniczym na jedno z pierwszych miejsc.

W miesiącach od maja do września 1930 r. dokonał podpisany objazdu wszystkich miejscowości powiatu nowotarskiego wraz z drem Tadeuszem Przyppowskim, który zajął się przede wszystkim zdjęciami fotograficznymi, a współdziałał także w rejestrowaniu zabytków. W kilku podróżach brał udział dyr. Wiesław Zarzycki, jako rzeczoznawca z zakresu technik malarskich oraz różnych działów przemysłu artystycznego. Zdjęcia architektonicznopomiarowe wykonywali pod kierunkiem inż. arch. Zygmunta Gawlika absolwenci Szkoły Przemysłowej w Krakowie Władysław Borkowski i Stanisław Szymczykiewicz, oraz absolwent architektury Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie Stefan Götzen; zdjęcia terenowo-warstwiczne zamków w Czorsztynie i Niedzicy asystent U. J. Czekański i absolwent Akademii Górniczej Marian Maurizio.

Redukcje budżetowe, które w międzyczasie zostały przeprowadzone, nie pozwoliły na opublikowanie drukiem materiału przygotowanego w szerokich, instrukcją zaznaczonych ramach. Wytworzona sytuacja skłoniła Ministerstwo do opracowania dla projektowanej polskiej topografii artystycznej nowego programu, znacznie węższego i skromniejszego, odpowiadającego jednak w zupełności wymogom naukowym i konserwatorskim. Zmudnej pracy przerobienia zawartości publikacji, tak co do tekstów, jak ilości zdjęć fotograficznych i architektonicznopomiarowych, dokonał dr Jerzy Szablowski, obecny kierownik Centralnego Biura Inwentaryzacji Zabytków Sztuki, który zestawił nową całość, przykrojoną do obecnych możliwości, uwzględniając przy tym zmiany, jakie zaszły w stanie zabytków od r. 1930.

Z opracowanych przez podpisanego tekstów odpadło na tej drodze wiele szczegółów informacyjnych, mogących mieć znaczenie dla dalszych

badan w różnych kierunkach, lecz dla inwentarza zabytków nie istotnych. Należy zaznaczyć, iż z pierwotnego rękopisu St. Tomkowicza zużytkowano niektóre wiadomości historycznoarchiwalne (uzupełniając je danymi, zaczerpniętymi z nowej literatury historycznej) oraz szczegóły informacyjne, odnoszące się do zabytków już nie istniejących. Te ostatnie oznaczono w tekście literami St. T.

Żywą wdzięczność wyrażam wszystkim, którzy współpracowali ze mną w terenie, dalej ks. ks. proboszczom i właścicielom zabytków, którzy się do tej pracy odnosili życzliwie, staroście powiatu nowotarskiego p. St. Skaleckiemu i dyr. Muzeum Tatrzańskiego p. Juliuszowi Zborowskiemu, którzy udzielali również uprzejmej pomocy. Dziękuję serdecznie p. drowi Szablowskiemu za wielki trud i gorliwość, jakie włożył w staranne przygotowanie wydawnictwa i uciążliwą korektę. Że zaś podwaliny pod całość wielkiego dzieła inwentaryzacji, niezmiernie doniosłego dla polskiej historii sztuki i dla ochrony naszej artystyczno-kulturalnej spuścizny, położył ś. p. Stanisław Tomkowicz, który w tych dziedzinach rozwijał wieloletnią niezmiernie zasłużoną działalność, a w szczególności pierwszy badał systematycznie powiat nowotarski, niech mi wolno będzie pracę niniejszą poświęcić Jego pamięci.

TADEUSZ SZYDŁOWSKI

W S T Ę P

UWAGI GEOGRAFICZNO-HISTORYCZNE

Materiały, które przynosi niniejszy zeszyt, są ze względu na charakter i plan wydawnictwa zamknięte ściśle w obecnych granicach administracyjnego powiatu nowotarskiego, którego obszar obejmuje Podhale oraz przylegające doń części spiskiego Zamagurza i Górnej Orawy. Te ostatnie tworzyły zrazu, po przyłączeniu do Polski w r. 1922, odrębny powiat spisko-orawski, który w r. 1925 zespolono z dawnym nowotarskim. Wcielono doń także w ostatnich czasach dwie miejscowości z powiatu myślenickiego, tj. Rabkę i Zaryte. Mimo dowolnie przykrojonych rozmiarów obszar, o którym tu mowa, tworzy całość dość jednolitą i posiadającą swe odrębne cechy. Oddzielony od południa ścianą Tatr, ma po bokach dostęp dosyć otwarty na Spisz i Orawę. Od wschodu sąsiaduje poprzez Pieniny z ziemią sądecką. Na północ idą przez Beskid i Gorce szlaki komunikacyjne ku ziemi krakowskiej. Od zachodu, za Babią Górą, niezbyt odległy jest Śląsk. Tworzy to pewne możliwości kontaktu ze światem dla krainy podgórskiej, odległej od większych ognisk życia i położonej w zapadłym kącie, na granicy dwóch przez naturę odciętych od siebie państw.

Skutkiem warunków geograficznych dzieje tej ziemi zaczynają się dość późno. W Tatrach odkryto wprawdzie, w Magurze, jedno z najstarszych stanowisk człowieka na naszych ziemiach (starszy paleolit), a ślady osadnictwa z późniejszych prehistorycznych okresów w dolinie Dunajca, w okolicach Pienin (Żurowski J., *Skarby halsztackiego okresu z doliny Dunajca*, Kraków 1927, str. 95), lecz jeszcze z pocz. w. XIII pokrywa Podhale odwieczna puszcza. Przedzierano się przez nią w najdawniejszych czasach dla myślistwa i rybołówstwa, lub w celu poszukiwania kruszców, i stykały się tam z sobą dwa prądy migracyjne: niemiecki od strony Spiszu i polski od północy (Zachorowski S., *Węgierskie i polskie osadnictwo Spiżu do połowy XIV wieku*, Kraków 1909, Rozpr. PAU hist.-fil. LII 234). Niemcy spiscy kolonizują w ciągu w. XIII Zamagurze, na Podhalu zaś zaczyna się osiedlać w 2 ćwierci

w. XIII ludność polska, napływająca głównie z dorzecza Raby (Dobrowolski K., *Najstarsze osadnictwo Podhala*, Lwów 1935, str. 9). W w. XIV dochodzi do skutku osadnictwo na większą skalę, dokonywane na prawie niemieckim. Wsie rozciągają się dolinami, wzdłuż rzek i potoków górnego dorzecza Dunajca. Żywioł niemiecki, który wówczas przybywa głównie ze Spiszu, mieszając się z polskim ulega rychło asymilacji. Także na Zamagurzu zyskuje z czasem ludność polska coraz większą przewagę. Na Orawie styka się etniczny element polski ze słowackim. Ślady związków Górnej Orawy z Polską pojawiają się wyraźnie już w w. XIV, a osadnictwo polskie ustala się tam ostatecznie w w. XVII (Semkowicz W., *Materiały źródłowe do dziejów osadnictwa Górnej Orawy*, I, Zakopane 1932, str. X). W tym czasie obszar dzisiejszego powiatu nowotarskiego jest już czysto polski. Jedynie wschodnie jego krańce zagarnęli Łemkowie, którzy do dziś zamieszkują dwie wsie: Szlachtową i Jaworki. Pierwotnie posuwali się oni silniej na zachód, a w Szczawnicy, Krościenku, Grywałdzie i w Łapszach Wyżnych miały być cerkwie ruskie (wzmianki w dawniejszych opisach).

Zamagurze i część Górnej Orawy należały aż po wojnę światową, przypuszczalnie od w. XII, do królestwa węgierskiego; rozwijały się przeto w odmiennych warunkach i ulegały innym wpływom kulturalnym, aniżeli Podhale. Lecz granice państwowe były luźne i nie zdołały przeciąć geograficznej, etnicznej i historycznej łączności. Między ziemią krakowską a spiską istniały od najdawniejszych czasów pewne związki, które umocniły się, gdy z początkiem w. XV kilkanaście miast spiskich przeszło tytułem zastawu do Polski. Na Zamagurzu zamek graniczny dunajecki (niedzicki) był w w. XVI przez czas dłuższy w posiadaniu Hieronima Łaskiego. W r. 1683 król Jan III w powrocie z wyprawy wiedeńskiej urządził we Frydmanie nabożeństwo dziękczynne, uważając, że znalazł się znów na ziemi polskiej, i kościół hojnie obdarzył (Kronika kościelna). W w. XVI i XVII krzyżują się tam z sobą ważne prądy religijne. Zamagurze i Orawa przechodzą około poł. w. XVI za przykładem Spiszu na luteranizm. Według kronik kościelnych w posiadaniu luteranów były: kościół w Niedzicy od r. 1540—1620, we Frydmanie i Trybszu od r. 1587—1640, w Kacwinie od r. 1602—1632, w Krempachach do r. 1670, w Orawce od r. 1614—1649. W nawracaniu tych miejscowości na katolicyzm współdziałali panowie polscy, jak Herakliusz Stanisław Lubomirski, i księża, jak Jan Szczęchowicz, proboszcz całej znów katolickiej Orawy, lub Jan Ratułowski, pierwszy po rewindykacji proboszcz we Frydmanie i Trybszu. W tej krainie granicznej odbywała się na różnych polach wzajemna wymiana oddziaływań, idących od południa i północy, co pobudzało niejednokrotnie senne tętno jej życia i stwarzało szczególne podłoże dla rozwoju odrębnych właściwości kulturalnych i artystycznych.

Przy pierwszym podziale Polski zagarnia cały obszar Austria. Pod-

hale z polskimi starostwami nowotarskim i czorsztyńskim wchodził wówczas w skład dystryktu sądeckiego. Dopiero około poł. w. XIX wyodrębniony został oddzielny powiat z siedzibą starosty w Nowym Targu. Pod względem kościelno-administracyjnym przydzielono powiat nowotarski do diecezji krakowskiej, za wyjątkiem kilku miejscowości na wschodnich jego krańcach, które przynależą do diecezji tarnowskiej.

PRZEGLĄD MATERIAŁU ZABYTKOWEGO

I. ARCHITEKTURA

1. Budowle kościelne. Brak na terenie powiatu nowotarskiego kościołów klasztornych, które w wielu okolicach Polski należą do najstarszych i okazalszych budowli murowanych. Cystersi bowiem, którzy osiedlili się w Ludźmierzu ok. r. 1235, przenieśli zaraz swą siedzibę do Szczyrzyca (powiat limanowski), a bożogrobcy, którzy otrzymali w r. 1313 Łapsze Niżne, mieli tu jedynie niewielką filię klasztoru założonego w miejscowości Lendak na Spiszu. Murowane budownictwo kościelne rozkwiła wcześniej na Żamagurzu, dzięki bliskiemu związkowi ze Spiszem. Zaczyna się tam ono wzniesionym na przełomie w. XIII i XIV pięknym kościołem parafialnym we Frydmanie i rozwija się dalej w wieku następnym, jak wnosić można z pozostałości w kościołach w Łapszach Niżnych, Niedzicy i Kacwinie. Trzy pierwsze posiadają krótkie, wielobocznie zamknięte prezbiteria, czwarty zaś prezbiterium prostokątne. W wymienionych budowlach zachował się szereg gotyckich szczegółów architektonicznych i dekoracyjnych, jak ostrołukowe portale, bogato oprofilowane (Frydman, Łapsze Niżne, Kacwin, Niedzica), ostrołukowe okna z maswerkami (Frydman i Niedzica), płaskorzeźbione zworniki sklepienne (Kacwin, Niedzica) i rzeźbione kroksztyny (Frydman). Gotyckie tradycje widoczne są jeszcze w stawianym około poł. w. XVI kościele parafialnym w Krempachach, którego smukła wieża podobna jest do frydmańskiej. Obydwie otrzymały później jako zwieńczenia ozdobne attyki renesansowe, a poniżej nich drewniane hurdyce. Na Podhalu tkwią resztki średniowiecznej budowli w murach kościoła w Nowym Targu i zapewne także w Krościenku, lecz brak tu jakiegokolwiek szczegółów ozdobniejszych.

Z biegiem w. XVI daje się zauważyć osłabienie artystycznego ruchu. Na Spiszu domyślić się można oddziaływania reformacji. Ale i później nie powtarzają się dawne świetne czasy. Barok w budownictwie monumentalnym słabo jest reprezentowany. Druga faza silniejszego rozrostu murowanej architektury kościelnej przypada na czas od poł. w. XVIII do poł. w. XIX. Z kościołów zbudowanych w tym okresie nieco bogatsze założenie wykazuje jedynie kościół w Czarnym Dunajcu (r. 1796), trzynawowy, z emporami w nawach bocznych. Dość zwartą

grupe tworzą trzy kościoły: w Nowej Białej (r. 1748), w Łapszach Wyżnych (r. 1760) i Lipnicy Wielkiej (r. 1769), jednonawowe, z krótkim prezbiterium, półkolem zamkniętym i czworoboczną wieżą od frontu. Do grupy tej należy w zasadzie także kościół w Podwilku (r. 1767), różniący się jednak od poprzednich tym, iż przez wprowadzenie otworów w masywnych filarach przysściennych dwóch przęseł nawy i wbudowanie empor stworzono rodzaj naw bocznych. Odbiciem tej grupy są późniejsze kościoły w Jabłonce (1802—1817) i w Maniowach (1817—1819). Najprostsze założenie ma kościółek św. Walentego w Krempachach (r. 1761), wzniesiony na rzucie prostokąta z półkolistą apsydą. Z 1 poł. w. XIX pochodzą kościoły w Bukowinie Podszklu (r. 1803), w Odrowążu (1825—1831), w Rabie Wyżnej (przebudowany około r. 1840) i w Zubrzycy Górnej (około r. 1840). Niemal wszystkie wymienione tu budowle pozbawione są wyraźniejszych znamion stylowych, a przeważnie tylko hełmy ich wież i wieżyczki na sygnaturkę świadczą o przynależności ich do późnego baroku lub o tradycjach późnobarokowych.

Równocześnie z budową nowych kościołów przebudowywano w nowym stylu dawne świątynie lub dawano im choćby nowe hełmy i wieżyczki na sygnaturkę. Okazalszą postać zewnętrzną otrzymał kościół parafialny w Nowym Targu, zarówno przez przebudowę samego korpusu kościoła (r. 1606 i 1765—66), jak i wzniesienie w r. 1701 murowanej dzwonnicy, dominującej w jego otoczeniu. Kościół we Frydmanie zyskał bogatsze ukształtowanie wnętrza (1751—1769). Ośmioboczna kaplica Matki Boskiej Karmelitańskiej, przystawiona do tego kościoła (około r. 1764), o wyjątkowo oryginalnej dekoracji wnętrza, należy do cenniejszych zabytków tego okresu na terenie powiatu.

W okolicach tak bardzo lesistych stawiano oczywiście najłatwiej kościoły z drzewa. Najstarszym z zachowanych jest prawdopodobnie kościółek św. Anny w Nowym Targu, który jednak skutkiem przeróbek zatracił niemal w zupełności swój charakter pierwotny. Cenną grupę późnośredniowieczną (w. XV na XVI), rozmieszczoną wzdłuż szlaku wiodącego od Nowego Targu ku Pieninom, tworzą cztery kościoły w Łopusznej, Harkłowej, Dębnie i Grywałdzie. Ich rzuty poziome są niemal identyczne: prostokątna, prawie kwadratowa nawa, także prezbiterium zamknięte ścianą prostą, czworoboczna wieża od zach. i prostokątna zakrystia od pn.; dołem ścian bieżną obudówki ochronne w rodzaju sobót, otaczające bądź całą budowlę, bądź tylko pewne jej partie. Najpiękniejszą całość tworzy kościółek w Dębnie, który posiada pierwotną polichromię i pierwotne urządzenie wnętrza. Z zachowanych do dziś gotyckich szczegółów architektonicznych tych kościołów zwracają uwagę: dwa rzeźbione portale w Harkłowej, odrzwia w Dębnie o nadprożu wy-ciosanym w cztery odwrócone łuki ćwierćkoliste i ostrołukowe odrzwia w Dębnie i Grywałdzie.

Na Podhalu wznoszono drewniane kościoły dość licznie także

w czasach późniejszych, w w. XVII i XVIII. Z tego okresu pochodzą kościoły w Rabce (r. 1606), w Białce (około r. 1700), w Ostrowsku (r. 1746, spalony w r. 1916) i w Chabówce (r. 1757) o prezbiteriach zamkniętych trzema bokami ośmioboku, dalej mniejsze budowle w Sromowcach Niżnych (w. XVII), w Maniowach (r. 1723) i Sieniawie (r. 1740), wzniesione na rzucie prostokąta, z wielobocznym zamknięciem apsydialnym, bez wież — z wyjątkiem kościoła w Sromowcach. Z w. XIX pochodzą kościółki w Ochotnicy Dolnej (około r. 1813), w Poroninie (z r. 1828, spalony w r. 1916) i w Zakopanem (1847—1851), nie posiadające większej wartości artystycznej. Na Zamagurzu i Orawie zachowały się zaledwie trzy kościółki drewniane: w Trybszu (r. 1567?), Jurgowie (około r. 1670) i w Orawce (około r. 1650). Pierwszy, pozbawiony w nowszych już czasach charakterystycznej wieży, posiada dość dużą wartość dzięki pięknej polichromii wnętrza. Drugi skutkiem kilkakrotnych przeróbek zupełnie stracił charakter stylowy. Trzeci wreszcie, mimo zmian w nim wprowadzonych, należy wraz z bogatą polichromią i urządzeniem wnętrza do najwybitniejszych zabytków powiatu. Około r. 1900 zniesiony został kościółek drewniany w Chyżnem, będący rekonstrukcją kościoła w Lipnicy Wielkiej, dokonaną około r. 1786.

Na terenie powiatu nowotarskiego, szczególnie w północno-zachodniej jego części, zachował się szereg drewnianych dzwoniczek, luźno po wsiach stojących. Wszystkie zbudowane są na słup; jedynie tylko dzwoniczka w Zubrzycy Dolnej ma w dolnej części konstrukcję zrębową. Zasadniczym kształtem jest ostrosłup czworoboczny, bądź przysadzisty, bądź smukły, nakryty bezpośrednio dachem gontowym lub też za pośrednictwem czworobocznego pięterka o ścianach prostych. Dzwonniczki takie spotykamy w Bukowinie Podzsklu, w Cichem, w Dzianiszu, Jabłonce, Lipnicy Małej i Wielkiej, Orawce i Witowie. Do innego typu należy dzwoniczka w Zubrzycy Dolnej o dolnej kondygnacji szerszej, wzniesionej na zrąb, i górnej węższej, o konstrukcji słupowej, z nakryciem w kształcie ostrosłupa.

Osobną grupę budownictwa sakralnego tworzą kaplice i kapliczki różnorodnego kształtu, licznie rozsiane na terenie powiatu. Z punktu widzenia artystycznego wartość ich jest stosunkowo niewielka; uzewnętrzniają się w nich jednak wyraźne cechy regionalne, widoczne przede wszystkim w tych częściach, które wykonane są z drzewa (dachy, helmy, wieżyczki na sygnaturki), a przez to związane ściśle z tradycją drewnianego budownictwa tych okolic. Ta ich rodzimność, podkreślona tłem krajobrazowym, sprawia, iż w badaniach nad sztuką tego powiatu zabytki te nie mogą być pominięte.

2. Budowle świeckie. Równocześnie z osadnictwem powstawały w w. XIII pierwsze grody obronne o konstrukcji ziemnowalowej: od strony Polski w Szaflarach, Czorszynie i Pieninach opodal Krościenka, od strony węgierskiej w Niedzicy (Dobrowolski K., *op.*

cit. str. 6 i 7. — Langerówna H., *System obronny doliny Dunajca w w. XIV*, Kraków 1929, str. 30 i nast.). Na początku lub około poł. w. XIV przebudowywano owe grody na zamki murowane. Z tych średniowiecznych budowli niewiele jednak ocalało do naszych czasów: zamek w Szaflarach został do gruntu zburzony, z zameczku pienięskiego pozostały tylko nikle fragmenty zarosłe ziemią i krzewami; jedynie w Niedzicy i Czorsztynie zachowały się znaczne partie murów średniowiecznych. Dolny zamek w Niedzicy został z czasem (r. 1601) na większą skalę rozbudowany i przyozdobiony renesansową dekoracją architektoniczną i ornamentálną (attyki, sgraffita, wewnątrz płaskorzeźbione wsporniki i półkolumny w oknach), i w tej postaci dochował się do chwili obecnej. Zamek w Czorsztynie, przerabiany w w. XVII, przedstawia dziś jedynie malowniczą ruinę. Z ruin zamków w Czorsztynie i Niedzicy wykonano obecnie po raz pierwszy możliwie dokładne zdjęcia architektonicznopomiarowe, które rzucają wiele światła na ich historię i na budownictwo zamków obronnych. Szczególnie interesujące założenie miał zamek czorsztyński, świetnie wprawiony między wzgórza i skałki nad Dunajcem, lecz dopiero przekopanie części terenu i odsłonięcie fundamentów dobyłoby dokładniej na jaw jego charakter pierwotny. Ruina zamku w Niedzicy, jako lepiej zachowana, dała dość pewne podstawy do domyslniej rekonstrukcji. Nie można było natomiast zbadać konfiguracji mniejszego zameczku ś. Kingi w Pieninach skutkiem całkowitego zarośnięcia terenu.

Z przełomu w. XVI/XVII przetrwały na terenie Zamagurza dwa piętrowe dwory murowane: we Frydmanie i w Łapszach Niżnych. Pierwszy, o charakterze jeszcze obronnym, z basztami i wykuszami na narożnikach, posiadał ozdobną attykę renesansową i renesansowe oprawy okien i portalu; ok. r. 1910 został jednak gruntownie zniekształcony barbarzyńską restauracją. Dwór w Łapszach Niżnych uległ w ostatnich czasach zupełnemu zaniedbaniu. Przy wymienionych dworach zachowały się także zabytkowe zabudowania gospodarcze: we Frydmanie — obszerne piwnice na skład win i okrągły spichlerz murowany z pocz. w. XIX, w Łapszach Niżnych — spichlerz drewniany. Na Podhalu nie było większych obszarów dworskich. W tej dość biednej krainie nie ma więc okazalszych pałaców, raczej tylko skromne, niewielkie dwory: drewniane w Zubrzycy Górnej z r. 1784 i w Łopusznej z końca w. XVIII, murowany w Tylmanowej z r. 1840, z klasycystycznym gankiem kolumnowym i «gotycką» salą we wnętrzu. Czasów klasycyzmu sięga część dworu murowanego w Szczawnicy, wzniesiona w 1 poł. w. XIX. Z innych dworów ocalały jedynie zabudowania gospodarcze, jak barokowy lamus w Harkłowej i budynek przy dworze w Rabce, pochodzący przypuszczalnie z końca w. XVIII.

Działu budownictwa ludowego nie badano bliżej w czasie inwentaryzacji, gdyż nie wchodziło ono w zakres naznaczony instrukcją in-

wentaryzatorską. Rejestrowano jednak starsze chaty, zwłaszcza na Ora-
wie, i zwracano uwagę na bardziej charakterystyczne sposoby zabudo-
wania wsi.

II. RZEŻBA

Rzeźba pozostająca na usługach architektury ogranicza się w po-
wiecie nowotararskim jedynie do kilku kroksztynów i zworników w go-
tyckich kościołach na Zamagurzu (Frydman, Niedzica), oraz do nielicz-
nych tamże zachowanych późniejszych szczegółów architektonicznych
(w Jurgowie, Krempachach i zamku niedzickim). Samodzielna rzeźba ka-
mienna występuje tylko w licznych na tym terenie (zwłaszcza na Ora-
wie) figurach przydrożnych i pomnikach cmentarnych, różnego kształtu
i różnej wartości artystycznej, pochodzących z epoki baroku, rokoka
i klasycyzmu.

Dość silnie reprezentowane jest natomiast snycerstwo. Z epoki go-
tyckiej zachowało się kilkanaście figur drewnianych, pochodzących
z czasu od poł. w. XIV do poł. w. XV, z których kilka posiada dość dużą
wartość artystyczną i zasługuje na włączenie do historii gotyckiej plastyki
w Polsce. Większość to posągi Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Najstar-
szy, artystycznie najwytworniejszy, znajduje się w Łapszach Niżnych
(2 poł. w. XIV), zbliżony doń w Szaflarach. Zapewne z jednego war-
sztatu, a z początku w. XV, pochodzą figury w Ludźmierzu i Grywał-
dzie (ta ostatnia obecnie w Muzeum Diecezjalnym w Tarnowie). Z Ludź-
mierza pochodzi nadto druga Madonna gotycka (2 ćwierć w. XV), prze-
niesiona ostatnio do muzeum przy Zakładzie Historii Sztuki U. J.; prze-
robiona w późniejszych czasach na Immaculatę i bardzo zniszczona,
zwraca jednak uwagę pięknym układem draperii. Najpóźniejsza z tej
grupy Matka Boska z nagim Dzieciątkiem znajduje się w kościele w Dę-
bnie. Obok posągów Madonny zachowało się nadto kilka posągów świę-
tych, jak cztery śś. Dziewice w Dębnie (2 poł. w. XIV) i Święta z Białki
(3 ćwierć w. XV, obecnie w muzeum przy Zakładzie Historii Sztuki
U. J.). Zaznaczyć należy, iż szereg gotyckich rzeźb tego terenu przenie-
siony został już wcześniej do Muzeum Diecezjalnego w Tarnowie.

W epoce baroku i rokoka na szczególnie bogate zespoły rzeźb na-
trafiamy na Zamagurzu. Liczne posągi świętych, zaludniające okazałe
struktury ołtarzowe w kościołach tego terenu, świadczą o dużym pozio-
mie artystycznym ich wykonawców. Bardzo szlachetne okazy, pocho-
dzące z w. XVIII, znajdują się zwłaszcza w kościołach w Łapszach Wyż-
nych i Nowej Białej.

III. MALARSTWO

Malarstwo ścienne reprezentują liczne dzieła o znacznej nie-
raz wartości artystycznej. Najstarszym zabytkiem jest fragment

dekoracji ściennej w zamku niedzickim (w. XIV), znajdujący się jednak w stanie bardzo zniszczonym. W kościołach murowanych w dwóch jedynie wnętrzach natrafiamy na ścienne malowidła: na pułapie kościoła w Łapszach Niżnych (r. 1714) i na sklepieniu prezbiterium kościoła w Lipnicy Wielkiej (r. 1769). Lecz w kościółkach drewnianych polichromie występują niemal z reguły. Najstarszą wśród nich jest polichromia kościoła w Dębnie (ok. r. 1500), wykonana techniką patronową, o motywach architektonicznych, kobiercowych, liściasto-kwiatowych, z wplatającymi się tu i ówdzie motywami figuralnymi. Na podstawie odkrytych w czasie badań inwentaryzacyjnych resztek polichromii w Harkłowej i Łopusznej można wnioskować, że wnętrza tych kościołów były niegdyś tak samo dekorowane. Szczególnie bujne malarskie dekoracje wnętrz przypadają na epokę baroku. W r. 1618 pokryto polichromią wnętrze kościółka w Grywałdzie. W r. 1647 uzyskał kościół w Trybszu wcale szlachetną dekorację o uczonej teologicznej treści. W r. 1711 wypełniono mnóstwem figuralnych kompozycji ściany i pułapy kościoła w Orawce. W późniejszych czasach zanika bujność tematów. Oszczędnie malowane są kościoły w Rabce (r. 1802) i w Jurgowie (r. 1813).

Inwentaryzacja przynosi niepospolite i wcale liczne okazy do dziejów cechowego malarstwa średniowiecznego. Wśród nich pierwsze miejsca zajmują: tryptyk w Niedzicy z 3 ćw. w. XV (bardzo zbliżony do znanego tryptyku w Ptaszkowej) oraz tryptyk w Łopusznej z 3 ćwierci w. XV, oba przypisane w ostatnich czasach sądeckiemu środowisku artystycznemu. Z tego środowiska pochodzą zapewne także skrzydła ze Zwiastowaniem w Sromowcach Niżnych (ok. r. 1450) i małe, bardzo nadniszczone Zwiastowanie w Dębnie (ok. r. 1450). Z 2 poł. w. XV zachował się tryptyk w Sromowcach Niżnych, zwracający uwagę przede wszystkim predellą o rzadkim i osobliwie ujętym temacie ikonograficznym, oraz obraz Matki Boskiej w Nowym Targu, powtarzający znacznie wcześniejszy typ ikonograficzny. Pierwszorzędnym, znanym już zresztą dziełem jest tryptyk w Dębnie (pocz. w. XVI), zachowany w swej pierwotnej oprawie gotyckiej. Do pocz. w. XVI należą także tryptyki w Harkłowej i Krempachach, oraz części tryptyków w Grywałdzie, Nowym Targu, Chocholowie i Trybszu. Datowane są jedynie: tryptyk w Krempachach i obraz ś. Rodziny w Nowym Targu, obydwa z r. 1516. Monograficzne opracowanie tych dzieł malarstwa i zestawienie z innymi zabytkami polskimi i spiskimi umożliwi zdeterminowanie ich pod względem środowiska artystycznego, któremu zawdzięczają swe powstanie.

Gdy późnośredniowieczna epoka zostawiła po sobie pokaźną ilość świetnych dzieł malarstwa w tryptykach ołtarzowych, to w czasach późniejszych jedynie wyjątkowo spotyka się jakiś wprawiony w ołtarz obraz wybitniejszy. Do takich należy: Ukrzyżowanie w Białce, Chrystus na krzyżu w Chabówce, Pieta w Pieniążkowicach i Zdjęcie z krzyża w Rabie Wyżnej. Na malowidłach ikonostasów cerkiewnych w Szlach-

towej i Jaworkach obserwować można wiekowe trwanie dawnych tradycji malarskich.

IV. URZĄDZENIA WNĘTRZ KOŚCIELNYCH

Do najstarszych zabytków z zakresu urządzeń kościelnych należą: kamienna chrzcielnica w Krościenku z datą 1493, oraz drewniane późnogotyckie tabernakula w Dębnie i Łopusznej (to ostatnie obecnie w muzeum przy Zakładzie Historii Sztuki U. J.). W Dębnie zachowały się nadto z późnogotyckiego urządzenia wnętrza: tryptyk w ołtarzu głównym z maswerkową oprawą, ambona, chór muzyczny i ławki w prezbiterium.

Najpiękniejsze urządzenia znajdują się na Zamagurzu. Pod względem stylowym należą one już do epoki późnego baroku i rokoka, i tworzą — zgodnie z artystycznymi założeniami tych epok — jednolicie zaprojektowane zespoły, które przez bujność rzeźbiarskiej dekoracji figuralnej i ornamentalnej nadają dużo blasku i świetności tamtejszym kościołom. Na Orawie jedynie kościół w Orawce współzawodniczyć może pod względem wyposażenia wnętrza z kościołami Zamagurza. Na Podhalu barok i rokoko nie rozwinęły tyle przepychu, zachowało się tu natomiast kilka interesujących luźnych obiektów.

Bardzo wybitne ołtarze późnobarokowe i rokokowe napotykamy na Zamagurzu: w Łapszach Niżnych, Kacwinie, Frydmanie, Łapszach Wyżnych, Niedzicy i Jurgowie, — na Orawie: w Orawce, — na Podhalu: w Ochotnicy i Tylmanowej; te ostatnie z czasu ok. r. 1700, mają pochodzić z kościoła oo. franciszkanów w Nowym Sączu. Do w. XVIII należą trzy piękne ambony: późnobarokowa w Frydmanie i rokokowe w Łapszach Wyżnych i Niedzicy. Ozdobny rokokowy chór muzyczny z r. 1771 znajduje się w Frydmanie; chóry muzyczne w Orawce i w Nowym Targu interesują znów tematem swych polichromii, przedstawiających Dzieśięcioro przykazań, uzmysłowionych pojęciami wsi góralskiej, oraz Stan duszy uciśnionej. Wśród chrzcielnic barokowych interesującą grupę tworzą trzy zabytki: w Frydmanie, Niedzicy i Nowym Targu, drewniane, o podstawie w kształcie aniołka podtrzymującego czarę. Do typu chrzcielnic wiszących należy drewniana chrzcielnica rokokowa w Tylmanowej. Reszta chrzcielnic z w. XVII i XVIII, wykonana bądź w drzewie, bądź w kamieniu, ma zasadniczy kształt kielichowy, zróżnicowany jednak pod względem proporcji, dekoracji i ukształtowania poszczególnych członów. Datowane są jedynie chrzcielnice w Łapszach Niżnych (r. 1650), Harklowej (r. 1731) i Krempachach (r. 1746). Także inne przedmioty urządzenia kościelnego z tego okresu reprezentowane są — choć nie tak licznie — okazami o wcale wysokiej wartości zabytkowej. Wśród nich wysuwają się na czoło: rokokowa ława z baldachimem w Tylmanowej, dwa barokowe konfesjonały w Łapszach Wyż-

nych i Nowej Białej (r. 1744), dwa barokowe fotele «pro patrono et pro sacerdote» w Frydmanie i rokokowa szafa zakrystyjna w Nowej Białej.

V. NACZYNNIA, SZALY I SPRZĘTY LITURGICZNE

Dużo nawet pierwszorzędno materiału zabytkowego zachowało się w dziedzinie sreber kościelnych, z których najstarsze sięgają przełomu w. XIV/XV. W grupie monstrancji średniowiecznych pierwsze miejsce zajmuje tak ze względu na czas powstania, jak i na wartość artystyczną, monstrancja w Łapszach Niżnych z w. XIV/XV. Z w. XV pochodzi monstrancja w Sromowcach Niżnych, z w. XV/XVI monstrancja w Łapszach Wyżnych. W r. 1528 sprawiono monstrancję do kościoła w Krempachach. Obok tych dobrze zachowanych obiektów istnieje kilka monstrancji (w Orawce, Niedzicy, Trybszu), w których do epoki gotyku należy jedynie ażurowa architektoniczna oprawa puszki, dolna zaś część do epoki baroku. Tradycje gotyckie żyją w tym dziale złotnictwa bardzo jeszcze długo: późnogotycką jest monstrancja w Dębnie z w. XVI/XVII, a tak samo górna część monstrancji frydmańskiej mimo daty 1643 w konstrukcji swej ujawnia wyraźne tradycje gotyckie. Najpiękniejszym okazem złotnictwa barokowego jest niewątpliwie monstrancja z r. 1691 w Kacwinie, wykonana — jak świadczą znaczki złotnicze — w Augsburgu przez monogramistę IH; najpiękniejszym dziełem rokoka monstrancja w Nowej Białej z r. 1766, roboty Jana Szilassÿ'ego z Lewoczy. Obok niej zasługują na wzmiankę rokokowe monstrancje w Szaflarach i Tylmanowej. Z pierwszej poł. w. XIX pochodzi empirowa monstrancja w Rabce.

Kielichów gotyckich zachowało się zaledwie trzy: najstarszy jest kielich w Trybszu z w. XIV/XV, bogato dekorowany ornamentacją roślinną i figuralną; późniejsze już kielichy w Krempachach i Orawce, z których ostatni posiada piękną filigranową ornamentację koszyczkaczary. Tradycje gotyckie dostrzega się wyraźnie w kielichu w Sromowcach Niżnych (w. XVII), niemniej także we wczesnobarokowym kielichu w Nowej Białej. Na terenie powiatu zachowały się po kościołach liczne kielichy z epoki baroku, rejencji i rokoka, po większej jednak części są to okazy skromne, nie posiadające większego znaczenia dla historii złotnictwa. Do bardziej interesujących należy wczesnobarokowy kielich w Nowym Targu z r. 1602, kielich z r. 1621 w Łapszach Niżnych, opatrzony godłem miechowitów na stopie, oraz kielich w Bukowinie Podszklu z czasu około r. 1700. W stylu klasycystycznym wykonany jest kielich w Kacwinie z r. 1799.

Dzięki przeprowadzonej inwentaryzacji wydobyte zostały na jaw także inne kościelne wyroby złotnicze, jak pacyfikały, ampułki, puszki, relikwiarze itp. Najstarszy pacyfikał późnogotycki (w. XVI) znajduje się w Trybszu; interesujący rokokowy w Lipnicy Wielkiej. Wśród puszek na komunikanty najstarsza, pochodząca z epoki gotyckiej, znaj-

duje się w Dębnie; cenna wczesnobarokowa w Frydmanie. Z pocz. w. XVIII datują się dwie puszki w Orawce i Lipnicy Wielkiej. Oryginalny rokokowy relikwiarzyk posiada kościół w Rabce, a piękny barokowy krzyż ołtarzowy kościół w Białce. Na uwagę zasługują także dwie wczesnobarokowe ampułki w Frydmanie. Do bardzo rzadkich okazów należy brązowa kadzielnica gotycka z w. XV w kościółku w Sromowcach Niżnych. Nie ma na terenie powiatu cenniejszych lichtarzy metalowych, w miejsce ich występują tu i ówdzie drewniane, bogato rzeźbione i polichromowane. Do wielce charakterystycznych należą drewniane lichtarze rokokowe w Frydmanie, Harklowej, Jurgowie, Łapszach Wyżnych, Nowej Białej i Odrowążu.

Z zakresu hafciarstwa najwybitniejszym okazem jest piękny ornat w Łapszach Wyżnych (2 poł. w. XVII), z medalionem na kolumnie przedstawiającym kazanie ś. Jana Chrzciciela; ikonograficznie bardzo interesujący ornat w Odrowążu (w. XVIII). Inne ornaty, pochodzące z w. XVII lub XVIII, ozdobione są motywami liściasto-kwiatowymi, wykonanymi bądź haftem płaskim, bądź wypukłym. Wśród pierwszych do ozdobniejszych należą ornaty w Klikuszowej, Krościenku, Ludźmierzu, Łopusznej, Trybszu i Tylmanowej, wśród drugich ornaty w Nowym Targu i Odrowążu.

VI. DZWONY

Najstarszym zabytkiem jest sygnaturka w Ludźmierzu z dewocyjnym napisem minuskułami gotyckimi o charakterze w. XV. Z w. XVI zachowało się zaledwie pięć dzwonów: w Łopusznej (ok. r. 1540), w Pieniążkowicach (r. 1545, zakupiony podobno w Jordanowie), w Harklowej (r. 1554), w Rabce (r. 1558) i w Nowej Białej (r. 1586). Znane jest jedynie nazwisko odlewacza dzwonu w Nowej Białej: Jan Dinkelmayr w Wiedniu. Nieliczne są również dzwony z w. XVII, razem z sygnaturkami jest ich zaledwie osiem; trzy z nich opatrzone są nazwiskami odlewaczy: dzwon z r. 1641 w Orawce ułął Dawid Vessnitzer w Wiedniu, dzwon z r. 1643 w Czarnym Dunajcu (pochodzący z Nowego Sącza) — Benedykt Briot Lotaryńczyk, dzwon z r. 1699 w Jurgowie — Marcin Ita-liński. Na cele wojny światowej zabrane zostały dwa dzwony z r. 1694 w Szlachtowej, ulane przez Franciszka Ostrowskiego. Większość dzwonów pochodzi z w. XVIII; wśród nich znajdujemy kilka sygnowanych: sygnaturka z r. 1719 w Nowym Targu ulana została u wdowy po Sebastianie Goetzenie we Wrocławiu, dzwon z r. 1729 w Zubrzycy Górnej przez Jana Gotfryda Eberta w Bańskiej Bystrzycy, dzwon z r. 1750 w Krempachach przez Antoniego Obera w Lewoczy, dzwony: z r. 1785 w Zubrzycy Dolnej, z r. 1795 w Ludźmierzu i w Nowym Targu, z r. 1799 w Lipnicy Małej przez Jana Jerzego Knoblocha w Bańskiej Bystrzycy. O dzwonie z r. 1785 w Jurgowie wiadomo tylko, iż odlany został w Preszowie. W w. XIX napotykałyśmy na nazwiska odlewaczy na dzwonach:

z r. 1801 w Jurgowie (Jan Mayer w Lewoczy), z r. 1802 w Piekielniku (Samuel Palisch w Krzemnicy), z r. 1819 w Bukowinie Podzkladu (Józef Christelly w Bańskiej Bystrzycy), z r. 1829 w Klikuszowej (Józef Szwanderski, Jan Raszka i Jan Długi) i z r. 1838 w Odrowążu (Leopold Franciszek Stanke w Ołomuńcu). Dwa z tych dzwonów, a to w Jurgowie i Odrowążu, zabrane zostały na cele wojenne w latach 1914—18.

VII. INNE ZABYTKI

Z żelaznych wyrobów ślusarskich i kowalskich wymienić należy barokową kratę w kościele parafialnym w Nowym Targu, późnogotyckie okucia drzwi kościołów w Harklowej i Łopusznej oraz okucia drzwi w kościele w Rabce o tradycjach późnogotyckich, wreszcie dwie latarnie w kościele w Łapszach Niżnych z w. XIX.

Na uwagę zasługują malowane dekoracje Grobu Chrystusa z 2 poł. w. XVIII, ustawiane w okresie uroczystości wielkopostnych w kościele kacwińskim, oraz bogate, wielofiguralne jasełka z 1 poł. w. XIX w kościele w Chyżnem.

Osobliwością lokalną są zachowane rycerskie chorągwie wotywnie, dwie w Łapszach Niżnych: Wojciecha Łapszańskiego († 1675) i soltysa łapszańskiego († 1626), oraz trzecia z r. 1705 w Zubrzycy Górnej rodu soltysiego Moniaków, nobilitowanego w r. 1673.

Zabytkowe piece kaflowe z 1 poł. w. XIX zachowały się w dworze szczawnickim.

LITERATURA PRZEDMIOTU

Inwentarz niniejszy opiera się przede wszystkim na naocznych badaniach, przeprowadzonych we wszystkich miejscowościach powiatu i kontrolowanych przy ponownych objazdach. Uwzględnione zostały oczywiście także badania dawniejsze i odnośne publikacje. Przeszłość artystyczna Podhala, słynnego urodą krajobrazu i licznie odwiedzanego od lat około stu, niewielu doczekała się naukowych opracowań, za wyjątkiem sztuki ludowej, która znalazła najwięcej entuzjastów. Zabytkom sztuki na tym obszarze pierwszy poświęcił rzeczową i fachową uwagę J. Łepkowski, który już w roku 1849 wraz z J. Jerzmanowskim przewędrował Podhale i Sądecczyznę i w swych zapiskach, ogłoszonych w Bibliotece Warszawskiej w r. 1850 (*Ułamek z podróży archeologicznej po Galicji odbytej w r. 1849*), założył pierwsze podwaliny pod przyszłą inwentaryzację, oraz przekazał niejedną ważną wiadomość o zabytkach, które później przepadły. Do opisu Łepkowskiego dodał trochę nowych wiadomości E. Janota (*Przewodnik w wycieczkach na Babią Górę, do Tatr i Pienin*, Kraków 1860). Powtarzał za nim szczegóły

W. Eliaasz w swych *Przewodnikach do Tatr i Pienin* (I wyd. Poznań 1870, II wyd. Kraków 1881).

Sztukę ludową pierwszy studiował gruntownie W. Matlakowski (*Budownictwo ludowe na Podhalu*, Kraków 1892. — *Zdobienie i sprzęt ludu polskiego na Podhalu*, Warszawa 1901). Zajmował się żywo tymi tematami St. Witkiewicz. K. Mokłowski uwzględnił w swej *Sztuce Ludowej* materiał podhalański i badał tamtejsze kościółki drewniane, o których pisał także w sprawozdaniu z wycieczki odbytej wraz z bratem Tadeuszem (Spraw. KHS VIII). Kościoły drewniane w Dębnie, Grywałdzie, Sromowcach Niżnych i Maniowach inwentaryzowali F. Kopera i L. Lepszy (*Kościółki drewniane Galicji Zachodniej*, Kraków 1916). Studium sztuki ludowej na Podhalu oddał się S. Barabasz (*Sztuka Ludowa na Podhalu*, I—II *Spisz i Orawa*, III *Witów*, IV *Dębno*, Lwów, Warszawa 1928 i n.). Zeszyt IV tej publikacji poświęcony jest w całości kościółkowi w Dębnie. W zeszytach I—II znajdujemy kilka szczegółów z kościołów danego obszaru.

Zabytków Spiszu nie objęła z natury rzeczy polska literatura naukowa. Węgierska posiada obszerniejszą pracę, dokonaną przez K. Diivalda (*Szepesvármegye művészeti emlékei*, Budapest 1905—7, w trzech częściach, z których pierwsza poświęcona architekturze, druga malarstwu i rzeźbie, trzecia przemysłowi artystycznemu. Z obszaru Zamagurza uwzględniony tam został jedynie zamek w Frydmanie). Dużo informacji zebrał w swych wędrówkach M. Orłowicz, autor pierwszego polskiego *Ilustrowanego przewodnika po Spiszu, Orawie, Liptowie i Czadeckiem* (Lwów-Warszawa 1921).

Luźne artykuły lub dzieła z innej dziedziny, w których znajdują się wiadomości z naszego zakresu, cytowane są przy odnośnych miejscowościach. Przy opracowywaniu inwentaryzacji wzięto także pod uwagę materiały ilustracyjne, albumy, widoki i starszą grafikę. Interesujący cykl litografii przynoszą: E. Krombacha *Darstellungen aus dem Königreiche Galizien*, wydane około r. 1820. Na wzmiankę zasługuje również Album szczawnickie z rycinami J. Szalaya (4 zeszyty z lat 1858 i 1859). Widoki z naszego obszaru znajdują się także w tekach litografii N. Ordy (np. widok Czorsztyna i Niedzicy) i wśród litografii A. Schoupého np. kościół w Chocholowie.

SKRÓTY

CZĘŚCIEJ WZMIANKOWANYCH PUBLIKACJI

- Bibl. Warsz. — Biblioteka Warszawska, Warszawa 1850: Łepkowski J. i Jerzmanowski J., Ułamek z podróży archeologicznej po Galicji, odbytej wr. 1849.
- Kod. Mp. — Kodeks Dyplomatyczny Małopolski. Monumenta Medii Aevi Historica, wyd. Piekosiński F., Kraków 1876 (I) i 1886 (II).
- Kopera-Lepszy. — Kopera F. i Lepszy L., Kościoły drewniane Galicji Zachodniej, Kraków 1916.
- Mon. Pol. Hist. — Monumenta Poloniae Historica II, wyd. Bielowski A., Lwów 1872.
- Mon. Pol. Vat. — Monumenta Poloniae Vaticana II. Acta Camerae Apostolicae, wyd. Ptaśnik J., Cracoviae 1913.
- Prace KHS — Prace Komisji Historii Sztuki, Kraków 1919 (I), 1923 (III), 1935 (VI).
- Rocz. Tow. Krak. — Rocznik Towarzystwa Naukowego Krakowskiego V, Kraków 1861: Łepkowski J., Przegląd zabytków przeszłości w okolicach Krakowa.
- Spraw. KHS — Sprawozdanie Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce, Kraków 1896 (V), 1912 (VIII).
- Szydłowski. — Szydłowski T., Dzwony starodawne, Kraków 1922.
- Teka Gr. Kons. G. Z. — Teka Główna Konserwatorów Galicji Zachodniej II, Kraków 1906.
- Źródła Dziej. — Źródła dziejowe, wyd. Pawiński A., Warszawa 1886 (XIV).

SKRÓTY

STOSOWANE W TEKŚCIE

A.	— archiwalia	pn. zach.	— północno-zachodni
ćw.	— ćwierć	pr.	— prawy
drz.	— drzewo, na drzewie	p. w.	— pod wezwaniem
l.	— lewy	rys.	— rysunek, rysował
L.	— literatura	rpis	— rękopis
ok.	— około	St. T.	— Stanisław Tomkowicz
ol.	— olejny	śr.	— średnica
ol. pł.	— olejny na płótnie	temp.	— tempera
ołt.	— ołtarz	Vis. Can.	— Visitatio Canonica
pd.	— południowy	temp. drz.	— tempera na drzewie
pd. wsch.	— południowo-wschodni	W.	— widoki
pd. zach.	— południowo-zachodni	wg	— według
pł.	— płótno	wsch.	— wschodni
pn.	— północny	wys.	— wysokość, wysoki
pn. wsch.	— północno-wschodni	zach.	— zachodni.

BIĄŁKA

Wieś 12 km pd.-wsch. od N. Targu

KOŚCIÓŁ p. w. ŚŚ. SZYMONA I JUDY AP.

Zbudowany — jako filialny Ostrowska — staraniem Marcina Drużbackiego, proboszcza w Ostrowsku, ok. r. 1700, na miejscu spalonego drewnianego z r. 1637 (Schematyzm). Od r. 1921 z powodu wzniesienia nowego nieużywany. Restaurowany w r. 1921. Zabytek kościelnego budownictwa drewnianego epoki baroku z wieżą o tradycjach średnio-wiecznych.

Położony na dawnym cmentarzu, obwiedziony murem z trzema bramkami. Orientowany. Nawa prawie kwadratowa i węższe, wydłużone prezbiterium, zamknięte trzema bokami ośmioboku, wzniesione są na zrąb, wieża od zach. ma konstrukcję słupową (fig. 1). Przy prezbiterium od pn. murowana zakrystia z roku 1780 (data na nadprożu kamiennego portalu z prezbiterium do zakrystii), przy nawie od pd. murowana kaplica z 2 poł. w. XIX, przy wieży od zach. drewniany przedsionek z końca w. XIX. Wieża o ścianach pochyłych z nadwieszoną izbicą (fig. 2). Ściany kościoła szalowane deskami z wyjątkiem górnej części wieży obitej gontami. Przyciesia osłonięte fartuchami gontowymi. W prezbiterium od pd. po dwa okna bliźnię, nakryte wspólnymi daszkami. Dachy kościoła oraz ostrosłupowy, dołem rozplaszczony hełm wieży pobite gontami. Wieżyczka na sygnaturkę usunięta w roku 1928. Nad nawą i prezbiterium stropy płaskie, w nawie z zaskrzynieniami, nad apsydą sufit wysklepiony i podwyższony. Ściany wyklejone lichymi malowidłami, wykonanymi na papierze ok. poł. w. XIX.

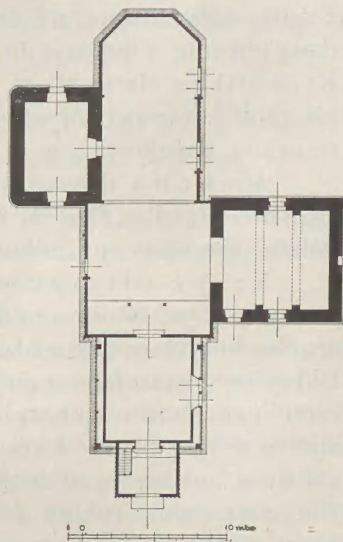

Fig. 1. Białka, stary kościół.
Rzut poziomy (str. 25).

Fig. 2. Bialka, stary kościół. Widok od południowego zachodu (str. 25).

Urządzenie wnętrza.

Ołtarze: 1. główny, drewniany, z czterema kolumnami, w środku figura Matki B. Niep. Pocz. na tle lustrzanym, po bokach polichromowane figury śś. Jana Chrz. i Jana Ew., w nasadzie obraz ś. Jana Chrz. na puszczy, ol. pl.; rokokowo-klasycystyczny ok. r. 1780. — 2. boczny l. przy tęczy, drewniany, z dwoma kolumnami, z bogatą dekoracją ornamentalną i szeregiem figurek świętych, wczesnobarokowy; figura Matki B. Różańcowej umieszczona w środku na tle lustrzanym i płaskorzeźbione antependium — późnobarokowe. — 3. boczny pr. przy tęczy, barokowy; w środek wpawiony obraz Ukrzyżowania, 90×132 cm, ol. pl., wielofiguralny (heraldycznie na pr. grupa trzech Marii i ś. Jana Ew., na l. grupa żołnierzy pie-

szych i konnych, w głębi scena gry w kości o szaty Chrystusa), barokowy z w. XVIII.

Rzeźby: Posąg świętej (fig. 3), wys. 112 cm, drewniany z nową polichromią, z 3 ćw. w. XV, używany ostatnio jako feretron, oddany obecnie w depozyt do muzeum przy Zakładzie Historii Sztuki U. J. — Krucyfiks z Marią Magd. u stóp na wsch. ścianie apsydy, ujęty w ramę ołtarzową; figura Chrystusa naturalnej wielkości, drewniana, polichromowana, barokowa z w. XVIII; Maria Magd. nieco mniejsza, nowsza.

Ambona drewniana, rokokowa ok. r. 1780. — Feretron z posągiem Matki B. z Dzieciątkiem, wys. (bez podstawy) 127 cm, drewniany, polichromowany, późnobarokowy.

Krzyż ołtarzowy (fig. 4) w nowym kościele (pochodzący ze starego), wys. 82 cm, z blachy miedzianej, niegdyś posrebrzanej; do środka krzyża przytwierdzona po jednej stronie lana figurka Chrystusa Ukrzyżowanego, po drugiej także figurka Matki B. Niep. Pocz.; na czterech końcach ramion krzyża przymocowane medaliony trybowane, przedstawiające po stronie Ukrzyżowanego półfigury Boga Ojca i trzech ewangelistów, po stronie odwrotnej orla z nimbem i półfigury Matki B., ś. Jana Ew. oraz anioła (układ ikonograficzny był pierwotnie prawdopodobnie inny: Chrystus umieszczony był zapewne po tej stronie krzyża, gdzie medaliony z Matką B. i ś. Janem Ew.); barokowy, stopa i nodus późniejsze.

Dzwon z r. 1803 zabrano w r. 1915 na cele wojenne.

BUKOWINA

Wieś 16 km pd.-wsch. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. NAJŚW. SERCA JEZUSOWEGO.

Wzniesiony — jako filialny Ostrowska — ok. r. 1887 przez Jędrzeja Kramarza, górala-samouka, który wybudował naprzód murowaną kaplicę, a powiększył ją potem na kościół z dzwonicą drewnianą, w ostatnich latach zastąpioną przez murowaną (Galdyn J., *Kościółek w Bukowinie*, *Gazeta Podhalańska* 1927, nr 10).

Wewnątrz kilka figur drewnianych ludowych (podobno tegoż Kramarza), wśród których wyróżnia się figurka Marii Magd., wys. 70 cm, polichromowana, o reminiscencjach późnobarokowych (repr. Arkady III, 274—5). — Ornat biały, jedwabny, tkany w kwiaty i altanki, rokokowy (pochodzący podobno z kościoła w Białce).

Fig. 3. Posąg świętej ze starego kościoła w Białce, obecnie w Zakładzie Historii Sztuki U. J. w Krakowie (str. 26).

KAPLICZKA.

Murowana, czworosiecznienna z dwiema wnękami dla rzeźb (Upadek Chr. i ś. Trójca), nakryta szerokim stożkowym daszkiem gontowym (fig. 5).

Fig. 4. Krzyż oltarzowy ze starego kościoła w Białce, obecnie w kościele nowym (str. 26).

BUKOWINA PODSZKLE

Wieś 16 km pn.-zach. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. Ś. ROZALII.

Z kaplicy, zbudowanej w r. 1787, powiększony na kościół w r. 1803.

Otoczony kamiennym murem. Orientowany. Murowany z kamienia i cegły, potynkowany. Jednonawowy, z krótkim prezbiterium półkoliście zamkniętym i wieżą na rzucie kwadratu od zach. Dachy oraz ostrosłupowy (nowy) hełm wieży kryte eternitem, wieżyczka na sygnaturkę o kształcie barokowym blachą. Wewnątrz płaskie sufity.

Lampa wieczna, wys. 36 cm, mosiężna posrebrzana, trójścienna, z ornamentem trybowanym, rokokowa. — Kanony z miedziorytami

Fig. 5. Bukowina, kapliczka (str. 27).

kolorowanymi z końca w. XVIII, w drewnianych ramach w stylu klasycystycznym.

Kielich, wys. 25 cm, srebrny pozłacany, z trybowaną ornamentacją liściasto-kwiatową, barokowy z w. XVII/XVIII. — Pacyfikał, wys. 40 cm, srebrny, w kształcie krzyża, z odlewaną figurką Ukrzyżowanego na środku oraz z czterema odlewanymi płaskorzeźbami godel ewangelistów na końcach ramion; wg napisu fundacja proboszcza J. Hlavatsa z r. 180? (ostatnia cyfra nieczytelna). — Naczyńka na Oleje ś.: 1. srebrne, potrójne — spojone z trzech walców, sprawione przez J. Hlavatsa w r. 1804 (wg napisu). — 2. pojedyncze z datą 1804.

Dzwon, śr. 89 cm, fundacji Bukowińskich i Wilczków z r. 1819, ulany przez Józefa Christellyego

w Bańskiej Bystrzycy (wg łacińskiego napisu na płaszczu).

Na nowym CMENTARZU: Nagrobek Jana Wilczka († 1827) z piaskowca, w kształcie figury ś. Jana Nep. na trójściennym obelisku; na jednej ze ścian łaciński napis nagrobny. — Słup nagrobny z piaskowca, z krucyfiksem u góry i płaskorzeźbioną postacią świętego na tronie postumentu; na cokole zatarty napis i data 1847.

DZWONNICA.

Drewniana, zbudowana na słup, o ścianach pochyłych, pobitych gontem. U góry wyodrębniona izbica z okienkami. Kryta namiotowym dachem gontowym (fig. 6).

A.: Liber Historiae domus ab anno 1803, rpis na plebanii.

CHABÓWKA

Wieś 14 km pn.-zach. od N. Targu

KOŚCIÓLEK p. w. Ś. KRZYŻA.

Zbudowany w r. 1757 przez Jana Wielopolskiego, wojewodę sandomierskiego, na miejscu kaplicy wspomnianej na pocz. w. XVIII. Restaurowany w r. 1901 i 1930. Zabytek budownictwa drewnianego w stylu późnego baroku, zachowany bez zasadniczych zmian.

Położony w pd. krańcu wsi, na górze zw. Ś. Krzyż, ogrodzony murem z kamienia. Orientowany. Zbudowany na zrąb, szalowany deskami. Jednonawowy, z prezbiterium zamkniętym trzema bokami (fig. 7, 8). Przy prezbiterium od pn. wydłużona piętrowa zakrystia o wsch. ścianie skośnej, tworzącej przedłużenie bocznej ściany apsydy; pięterko o dwóch izdebkach przeznaczonych zapewne na łoża dla kolatorów. Przy prezbiterium od wsch. kapliczka z Pasją, przy nawie od zach. i pn. kruchty. Obwiedziony otwartymi sobotami, prócz pd. części nawy i pn. ściany zakrystii. Otwór wejściowy w kruchcie pn. ujęty w t. zw. ośli grzbiet; drzwi wewnętrzne jednoskrzydłowe, 134×184 cm, o dekoracji z listew gładkich i profilowanych. Okna w prezbiterium i w zakrystii z okiennicami. Dachy pobite gontami, hełm wieżyczki na sygnaturkę

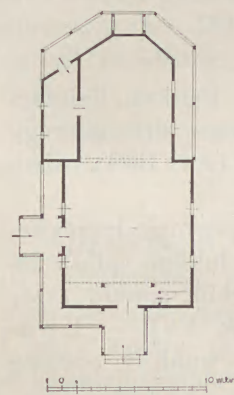

Fig. 7. Chabówka, kościółek ś. Krzyża. Rzut poziomy (str. 29).

Fig. 6. Bukowina Podzskle, dzwonnica (str. 28).

(baniasty z latarnią) blachą. Wnętrze nakryte płaskim pułapem, z zakrzynieniami w nawie. Wykroj łuku tęczy półkolisty; na helce tęczy wyrzeźbiony łaciński napis, podający datę budowy kościoła. U góry ściany zakrystyjnej podłużny poziomy otwór, prostokątnie wycięty dla prospektu z izdebek na piętrze, z zasuwanymi kratkami drewnianymi. Polichromia wnętrza z czasu ok. poł. w. XIX, zepsuta odnowieniami w r. 1901: na pułapach dwie wielkie kompozycje figuralne, na ścianach pilastry i desenie kwiatowe, malowane przez patrony.

Urządzenie wnętrza.

Ołtarze: 1. główny, drewniany, z mensą wolno stojącą, po bokach której polichromowane figury Matki B. i ś. Jana Ew.; w środek retabulum wprowadzony obraz Ukrzyżowanego, 125×ok. 250 cm, ol. pł., w szczyt owalny obraz Matki B. Bol., ol. pł.; późnobarokowy z w. XVIII. — 2. 3. boczne przy tęczy, drewniane, późnobarokowe; w l. w środku figura Matki B. z Dzieciątkiem, drewniana, polichromowana, z w. XVIII, w nasadzie obraz Marii Magd.,

Fig. 8. Chabówka, kościółek ś. Krzyża.
Widok od południowego wschodu
(str. 29).

ol. pł., z w. XVIII; w pr. dwa obrazy ol. pł. z w. XVIII: w środku ś. Franciszka, w nasadzie ś. Julianny. — 4. b o c z n y na pd. ścianie nawy, drewniane, o tradycjach późnorenesansowych, z przemalowanymi obrazami: w środku Arch. Michała, u góry ś. Mikołaja.

M ę k a P a ń s k a na wsch. ścianie apsydy, w kapliczkowej oprawie; figury Ukrzyżowanego, Marii Magd. u stóp krzyża, Matki B. i ś. Jana Ew. po bokach, drewniane, polichromowane, ludowe z w. XVIII/XIX.

C h ó r m u z y c z n y, drewniany z gładką balustradą wspartą na dwóch słupach; w środku na balustradzie rzeźbiony kartusz barokowy z napisem łacińskim i datą 1775, po bokach malowane postacie Dawida, ś. Cecylii i aniołków muzykujących. — Ł a w k i z dekoracyjnymi rombami i nyzami nakładanymi z li-

stew (analogicznymi do dekoracji drzwi), z poł. w. XVIII.

L.: Bibl. Warsz. 219—20. — A.: Liber Memorabilium Parochiae Rabka, rpis na plebanii w Rabce.

CHOCHOŁÓW

Wieś 23 km pd.-zach. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. Ś. JACKA.

Wzniesiony w latach 1853—1866 wg projektu Feliksa Księżarskiego w stylu pseudogotyckim na miejscu dawnego drewnianego z w. XVII—XVIII. Wewnątrz freski Walerego Eliasza (z r. 1871) i dwa obrazy Wojciecha Eliasza.

O b r a z ś. T r ó j c y (fig. 9) — część środkowa dawnego tryptyku, 99×131 cm, temp. drz., pole obrazu zamknięte od góry łukiem spleśzczonym, z narożnikami o wyciskanym i złożonym deseniu, śmiało rysowana kompozycja, barwy jasne, częściowo wytarte, w. XVI. — M o n s t r a n c j a, wys. 70 cm, miedziana pozłacana, trybowana, z oprawą puszki w kształcie słońca, rokokowa.

L.: Wieniec Ilustrowany 1872, r. I, t. II 904, 905. — W.: Dawny kościół drewniany na litografii Schouppégo, u S. E. Radzikowskiego w *Powstaniu chochołowskim* oraz w *Wieńcu Il.* (wg rys. W. Eliasza).

CHYŻNE

Wieś 33 km pd.-zach. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. Ś. ANNY.

Wymurowany ok. r. 1900 na miejscu dawnego drewnianego (fig. 10), będącego rekonstrukcją kościoła w Lipnicy Wielkiej, dokonaną prawdopodobnie ok. r. 1786, w którym to czasie utworzono w Ch. parafię (Schematyzm diecezji spiskiej). Ten drewniany kościół o konstrukcji zrębowo-słupowej posiadał prezbiterium wielobocznie zamknięte, masywną wieżę przy frontowej ścianie nawy i otwarte soboty dookoła. Wieża miała ściany pochyle, nadwieszoną izbicę i zgrabny hełm cebulasty z latarnią. Dzięki swym proporcjom i szlachetnej sylwecie kościół należał do cenniejszych zabytków drewnianej architektury kościelnej tych okolic.

Ja s e ł k a (fig. 11) z szeregiem figurek drewnianych, polichromowanych, z 1 poł. w. XIX. — Kilka figurek drewnianych z dawnego kościoła znajduje się obecnie po domach w Chyżnem i okolicy.

D z w o n z r. 1901, przelany z dzwonu z r. 1788 z powtórzeniem napisu.

FIGURY: 1. ś. J a n a N e p. między kościołem a plebanią, kamienna, na wysokim postumencie, w kamiennym ogrodzeniu ażurowym; na postumencie data 1823. — 2. Matki B. Niep. Pocz. i 3. ś. Floriana we wsi, kamienne, z w. XIX.

Fig. 9. Chocholów, kościół parafialny. Obraz ś. Trójcy — fragment dawnego tryptyku (str. 30).

CICHE

Wieś 18 km pd.-zach. od N. Targu

DZWONNICA.

Drewniana, zbudowana na słup, o ścianach pochtyłych, szalowanych deskami i przedzielonych w połowie wysokości gontowym okapem. U góry węższa, czworoboczna wieżyczka na dzwonek. Nakryta czapką w kształcie rozplaszczzonego stożka.

DZWONNICA.

Drewniana, zbudowana na słup, o ścianach pochtyłych, szalowanych deskami, górą otwarta. Nakryta czapką w kształcie stożka (fig. 12).

Fig. 10. Chyżne, dawny kościół parafialny, zburzony ok. r. 1900. Widok zewnętrzny (str. 31).

CZARNA GÓRA

Wieś 18 km pd.-wsch. od N. Targu

KAPLICA.

Przy drodze z Jurgowa do Trybsza, z w. XVIII (?). Murowana, czworoboczna, nakryta siodłowym dachem gontowym z wieloboczną wieżyczką na sygnaturkę o hełmie kulistym. Wewnątrz prymitywny ołtarzyk o reminiscencjach rokokowych, z figurą Matki B. z Dzieciątkiem pośrodku i dwiema figurami świętych po bokach.

CZARNY DUNAJEC

Miasteczko 15 km pd.-zach. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. Ś. TRÓJCY.

Ecclesia de Nigro fluvio wspomniana już w w. XIV (Mon. Pol. Vat. II 174 i 375). Pod koniec w. XVI fundowali kościół drewniany starosta nowotarski Jan i Zofia z Bogusławic Pieniążkowie, sołtys Tomasz Mię-

Fig. 11. Chyżne, kościół parafialny. Jaselka (str. 31).

tus i Szymon Bukowiński pierwszy pleban. Fundację zatwierdził Zygmunt III w r. 1605. Po pożarze w r. 1787 wystawiono w r. 1796 obecny kościół murowany.

Wzniesiony z kamienia i potynkowany. Trzynawowy, z krótkim prezbiterium półkoliście zamkniętym i wieżą czworoboczną od frontu (fig. 13). Po bokach prezbiterium zakrystia i kaplica. Do nawy z l. strony dobudowana w r. 1870 kaplica Przemienienia Pańskiego, z pr. w ostatnich czasach niskie bezstylowe lokalności, zawierające aparaty kościelne i sprzęty. Architektura z zewnątrz bez wyraźnych oznak stylowych, jedynie wieża i wieżyczka na sygnaturkę mają sylwety barokowe. Dachy kryte eternitem, baniaste hełmy wieży i wieżyczki blachą. Nawę główną oddzielają od naw bocznych masywne filary czworoboczne, dźwigające gurty sklepień żagielkowych. W nawach bocznych w dwóch przęsłach bliższych chórowi muzycznemu empory. Sklepienie kościoła z r. 1865, założone po spaleniu się sufitu drewnianego z r. 1818, który zajął miejsce zawalonego sklepienia pierwotnego.

Ornaty: 1. fioletowy z kolumną haftowaną w łądzy kwiatowe na srebrnym tle, z w. XVIII. — 2. czarny z kolumną haftowaną w kwiaty na srebrnym tle, z w. XVIII (boki nowe).

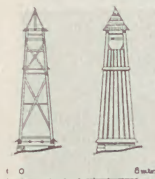

Fig. 12. Ciche, dzwonnica. Przekrój i elewacja (str. 31).

Księgozbiór z szeregiem dzieł z w. XVI i XVII w. starych ozdobnych oprawach (np. dzieła ś. Hieronima, wydane w Bazylei *in officina Frobeniana* r. 1536: 3 podwójne tomy z wyciskaniem ślepym i złożonymi o typie małych figuralnych obrazków, z plakietą większej kompozycji pośrodku oraz z superekslibrisami: z herbem Rola na głównej stronie i z herbem Lubicz na tylnej; z datą MDXLI).

D z w o n (fig. 14), śr. 114 cm, z płaskorzeźbionymi wizerunkami Chrystusa Ukrzyżowanego i Matki B. z Dzieciątkiem; pochodzący z kościoła franciszkanów w Nowym Sączu (Janota E., *Przewodnik w wycieczkach na Babią Górę...*, 61), fundowany w r. 1643 przez gwardiana Bonawenturę Mroczkowskiego (wg łacińskiego napisu w górnym otoku); na tabliczce na płaszczu nazwisko odlewacza: BENEDICTUS BRIOT / LOTARINGIO ME FECIT. Uszkodzony w czasie pożaru kościoła w r. 1859.

L.: Bibl. Warsz. 419—20.

CZORSZTYN

Wieś 21 km pd.-wsch. od N. Targu

RUINA ZAMKU.

Gród konstrukcji ziemnowalowej istniał już na pocz. w. XIII; zbudował go może Wydźga Morawczyk w służbie Konrada Mazowieckiego, a potem Henryka Brodatego (Morawski, *Sądeckczyzna*, I 118—9). W w. XIV zamek rozbudowany z kamienia przez Kazimierza Wielkiego (Mon. Pol. Hist. II 625). W wiekach późniejszych przerabiany i powiększany, popada od końca w. XVIII w ruinę. Lustracja z r. 1616 wskazuje, że zamek w owym czasie był w dobrym stanie; wg lustracji z r. 1765 «znaleziono zamek czorsztyński dosyć obszerny, lecz dużo spustoszony i na którego naprawę znacznego nakładu trzeba». W r. 1790 spłonęły dachy od pioruna i od tego czasu zupełnie zamek zaniedbano (Baliński-Lipiński, *Starożytna Polska*, II 224).

Wzniesiony z różowawego kamie-

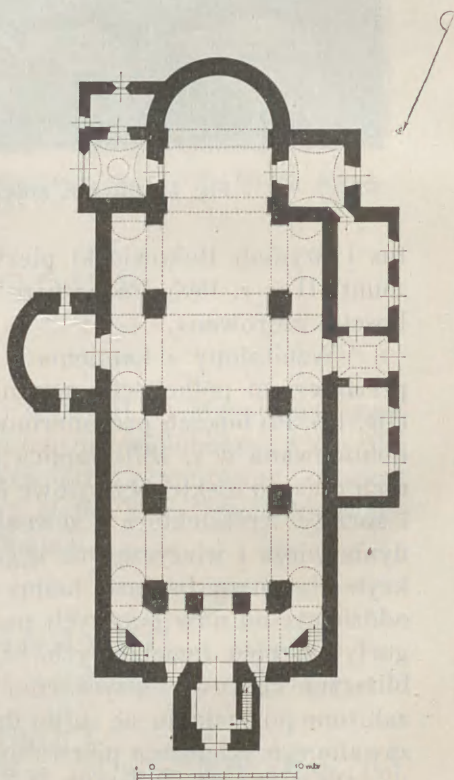

Fig. 13. Czorny Dunajec, kościół parafialny. Rzut poziomy (str. 33).

nia łamanego, na skale wapiennej, na l. brzegu Dunajca. Ze ścian dawnej budowli pozostały tylko poszarpane fragmenty, większość zabudowania rozpadła się i zarosła ziemią, tak iż rzut całości trudno obecnie dokładnie rozeznaczyć. Zamek (fig. 15, 16, 17), dostosowany do konfiguracji terenu, składał się z zamku górnego, położonego na najwyższej platformie wzgórza, z wieżą strzegącą doń dostępu (fig. 18) i z zamku dolnego od pn., na niższym od kilku do kilkunastu metrów terenie.

Z a m e k g ó r n y. Z resztek ścian i fundamentów zamku górnego domyślać się można, iż część terenu na pr. od wejścia z wieży była w całości zabudowana, na l. zaś od strony zewnętrznej, pd., biegł raczej tylko jednotraktowy wąski budynek. Wśród ruin zamku górnego

zwraca najwięcej uwagę gładki, masywny, 31 m długi mur, ciągnący się od pd.-wsch. narożnika wieży pn. krawędzią platformy górnego zamku, tj. zamykający zamek górny od strony zamku dolnego (fig. 18). Mur ten nie jest przerwany żadnymi otworami, nie ma też na nim śladów, by od strony wewnętrznej, od dziedzińczyka górnego zamku, przylegały do niego pośrodku jakieś ściany poprzeczne, działowe. Jest zbudowany z kamieni nieregularnych, przyciosywanych do lica, układanych w nierówne warstwy, przedzielane jednak mniej więcej co metr pasami równającymi poziom. Mur ten jest najstarszą w większej mierze zachowaną partią zamku, pochodzącą najprawdopodobniej z czasów Kazimierza Wielkiego. Można wysnuć przypuszczenie, że jest to rodzaj muru obronnego, kryjącego zamek górny, t. zw. *Schildmauer*, dla obrony w razie opanowania zamku dolnego. Górą owego muru, który nie zachował się w całej swej wysokości, biegł zapewne chodnik straży osłonięty blankami. Z budowli ciągnącej się wzdłuż pd. stoku wzgórza zostały tylko piwnice. W pd.-wsch. narożniku górnego zamku odkopano niedawno piwnicę sklepioną, dość obszerną. Takie piwnice, przysypane gruzem i zarosłe ziemią, rozciągać się muszą na całym tym terenie. Z zewnętrznej elewacji, której mur ma grubość ok. 2 m, pozostał spód ściany na zewnątrz owej piwnicy i jeden większy fragment w górę sterczący. Dalej w kierunku zach. ściana odpadła w zupełności aż do skały na przestrzeni 13 m, po czym

Fig. 14. Czarny Dunajec, kościół parafialny. Dzwon (str. 34).

Fig. 15. Czorsztyn, ruina zamku. Rzut poziomy (str. 35).

Fig. 16. Czorsztyn, ruina zamku. Widok z samolotu (str. 35).

dalej na zach. została jej resztką, u której wierzchu widoczne są zamurowane otwory okienne (dwa wyraźne okna na pr. od ostro sterczącego fragmentu ściany; śladów trzeciego okienka można się dopatrzeć na l. od owego fragmentu). Były to okna parterowych izb tej części zamku, nad którą wznosiło się piętro z rzędem okien podobnych, jak można wnosić z dawnych widoków. Na ścianie, która do owej z oknami przylega pod kątem, tworząc z nią razem narożnik, widać arkadę, która z daleka może się wydawać bramą. Jest to jednak przyłożone podmurowanie z cegły dla wzmocnienia ścian, dokonane już w dawniejszych czasach. Z dalszych ścian zewnętrznych pozostały tylko poszarpane resztki z przymurowanymi później od dołu szarpami.

Wieża (fig. 18) czworoboczna od pn.-zach., przybramna do górnego zamku, położona na terenie o kilka metrów niższym niż zamek górny, wzniesiona jest z kamienia, którego warstwy przetykane są tu i ówdzie warstwami cegły. Niegdyś była ona trzypiętrowa, z trzeciego piętra został jedynie spód murów, a ściana pd. wieży zwalona jest do podłogi piętra pierwszego. W dolnej części średniowieczna (otwór wejściowy o smukłym wykroju ostrołukowym, fig. 19), w górnych kondygnacjach z w. XVII. Do wsch. ściany wieży i muru tarczowego przylegają dwie wysokie, masywne ściany, tworzące z wieżą i murem czworobok, służący pierwotnie niewątpliwie za bastion obronny (na wierzchu owego czworoboku jest obecnie taras zw. Zieloncem, na którym — wg tradycji — w późniejszych już oczywiście wiekach miała pani starościna czorsztyńska ogródek kwiatowy). W gruzach zamku znaleziono szereg wczesnobarokowych fragmentów architektonicznych.

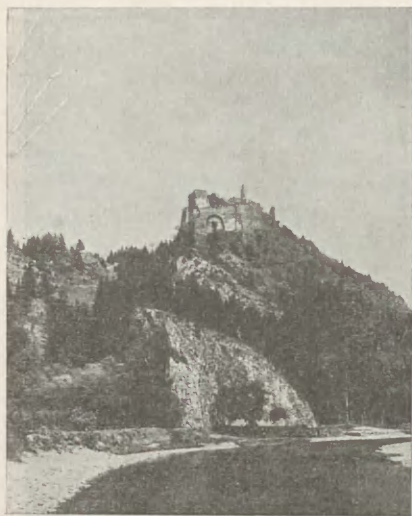

Fig. 17. Czorsztyn, ruina zamku. Widok od zachodu (str. 35).

Zamek dolny. Z budowli zamku dolnego zachowane tylko nikłe ślady: resztki muru obwodowego z częściowo istniejącą okrągłą basztą od pn.-wsch., służącą do obrony bramy wjazdowej zamku dolnego, oraz tu i ówdzie szczątki ścian wewnętrznych.

PAWILON (KAPLICA).

Wzniesiony opodal ruin zamku, murowany i potynkowany, okrągły, kryty kopułowo, przeznaczony obecnie na kaplicę. Do niedawna było w nim pomieszczone muzeum zamkowe z szeregiem okazów wykopanych na terenie zamku lub z zamku pochodzących, które po większej części zostały obecnie rozprószone. W r. 1930 istniały w nim:

Nadproże odrzwi znajdujących się do schyłku w. XIX (St. T.) w części pd.-wsch. zamku górnego, 139×33 cm, z piaskowca, z napisem: IOANNES IASTREBETIVS DE BARA / NOW AD GOPLO BARANOWSKY CZOR / STINENSIS PRASNENSIS CAPITANEVS / A. D. 1633. — Dwa fragmenty kamienne opraw okiennych lub drzwiowych i fragment bazy kolumny. — Część ołtarzyka drewnianego barokowego z kaplicy zamkowej. — Figura biskupa drewniana, polichromowana, barokowa z w. XVII—XVIII, może z tego ołtarza. — Ułamki kafli z w. XVI—XVIII, niektóre polewane, zdobne w ornamenty płaskorzeźbione i postacie świętych; także gładkie późniejsze, z malowanym ornamentem błękitnym na białym tle. — Talerz cynowy z wyrytymi pod spodem kryży literami K. P. — Dzban, wys. 36 cm, miedziany posrebrzany, z rytym bogatym ornamentem na całej powierzchni. — Miecz żelazny z rękojeścią i główką kulistą. — Koniec halabardy z herbem Leliwa na ostrzu. — Obrożę żelazne z wielkimi kolcami.

DWÓR.

Murowany w r. 1862 wg projektu Feliksa Księżarskiego. Wewnątrz kilka starych mebli, jak stół z intarsjami z r. 1706, szafa gdańska, lustro empiryczne oraz kilka portretów rodziny Drohojowskich, obecnych właścicieli zamku, z których najstarszy przedstawia Michała Drohojowskiego († 1800), sędziego ziemi przemyskiej, posła na elekcję Stanisława Augusta.

Fig. 18. Czorsztyn, ruina zamku. Widok zamku górnego od północy (str. 35).

KAPLICA.

Wzniesiona przy drodze do Sromowiec i Niedzicy w w. XVIII/XIX. Murowana, czworoboczna, sklepiona, z pięterkiem otwartym półkoliistymi arkadami, w którym umieszczona figura Chrystusa, upadającego pod krzyżem. Dach gontowy dwuspadowy, z murowanymi szczytami o sylwecie falistej, w dachu wieżyczka na dzwonek, baniasta, obita gontem. D z w o n z datą 1708 i literami SL / CC z kaplicy zamkowej.

L.: Baliński M. i Lipiński T., *Starożytna Polska*, II 1844, 224. Bibl. Warsz. 427—9. Morawski Sz., *Sądeckczyzna*, I 1863, 96—7 i planik na osobnej tablicy. Gustawicz B., *Wycieczka w Czorsztynskie*, 1881. Drohojowski J., *Kronika Drohojowskich*, 1904. — W.: Litografia u E. Krombacha, *Darstellungen aus dem Königreiche Galizien*, ok. r. 1820. Rycina Oleszczyńskiego, wyd. w Paryżu. Litografia Pillera ok. r. 1850 wg rys. Langa. W Tyg. Ilustr. I 1862, 5 (rys. Cegliński wg lit. Misurowicza), I 1867, 308 (rys. Schouppé), I 1879, 384 (rys. Olszowski).

DĘBNO

Wieś 13 km wsch. od N. Targu

KOŚCIÓŁEK p. w. Ś. MICHAŁA ARCH.

Kościół w D. istniał już w r. 1335 i mowa jest wtedy o plebanie przy nim rezydującym (Kod. Mp. I 235). W w. XVI Dębno utraciło już parafię, a obecnie należy do parafii w Maniowach. Czas budowy obecnego kościoła niewiadomy, prawdopodobnie w. XV. Dzieło

Fig. 19. Czorsztyn, ruina zamku. Otwór wejściowy w wieży (str. 37).

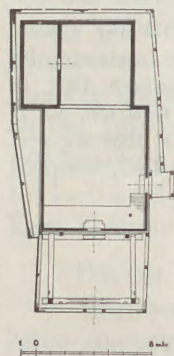

Fig. 20. Dębno, kościółek ś. Michała Arch. Rzut poziomy (str. 40).

drewnianego budownictwa kościelnego o charakterze późnośredniowiecznym, z nielicznymi szczegółami wyraźnie gotyckimi.

Ogrodzony niskim parkanem z dylów układanych na zrąb, nakrytych gontowym daszkiem siodłowym. W oparkaniu od zach. i pd. czworoboczne bramki z daszkami siodłowymi, pobitymi gontem. Orientowany. Zbudowany na zrąb, z wieżą o konstrukcji słupowej (fig. 20—22). Jednonawowy, z prezbiterium węższym od nawy, zamkniętym ścianą prostą; przy pn. ścianie prezbiterium wąska zakrystia, przy pd. ścianie nawy niewielka kruchta później przystawiona. Wieża od zach. o ścianach pochyłych, z nadwieszoną izbicą. Całość opasana niskimi, zapewne nie pierwotnymi obudówkami ochronnymi, których brak jedynie na małej przestrzeni między kruchtą a wieżą. Ściany kościoła szalowane deskami z wyjątkiem pn. ściany nawy i ścian dzwonnicy pokrytych gontem. Dachy pobite gontem. Hełm wieży o kształcie ostrosłupa dołem rozplaszczonego. Wieżyczka na sygnaturkę ośmioboczna z hełmem baniastym. Odrzwia pd. nawy mają nadproże wyciosane w cztery odwrócone łuki ćwierćkoliste. Wnętrze (fig. 23, 24) nawy nakryte powalą płaską z zaskrzynieniami, wewnątrz prezbiterium powalą płaską ze skośnymi płaszczyznami przyściennymi. Zaskrzynienia nawy obite poziomo biegnącymi deskami, wyrzynanymi u zwieszenia w rodzaj koronki. Granicę między nawą a prezbiterium zaznacza: u powały zwisająca koronka, wyrzynana z desek i nadbijanych listew pionowych, niżej której jest belka tęczowa, obita deskami pionowymi, wyrzynanymi od strony nawy, a oparta na krokstynach o skromnych łukowych wykrojach. Przedpiersie chóru muzycznego szalowane jest rzędem desek, wyciętych dołem w gotycki trójliść z nadbijanymi listwami, które są zakończone grotami. Całość tworzy koronkę ana-

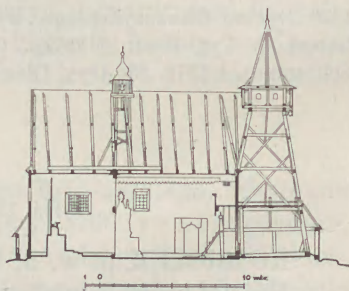

Fig. 21. Dębno, kościółek ś. Michała Arch. Przekrój podłużny (str. 40).

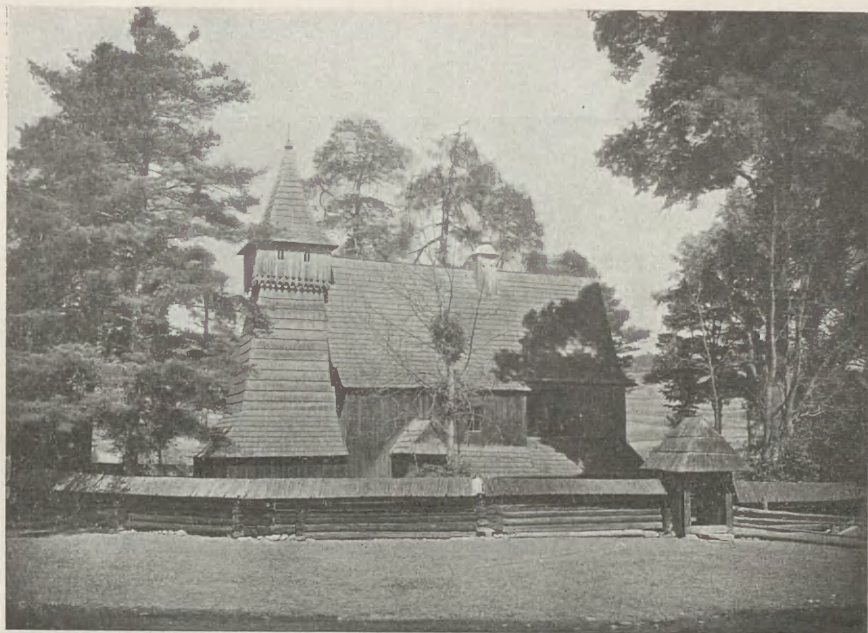

Fig. 22. Dębno, kościółek ś. Michała Arch. Widok od południa (str. 40).

logiczną do tej, która zwisa u powały na granicy między nawą a prezbiterium. Wykrój odrzwi z wieży do nawy, a także odrzwi do zakrystii ostrołukowy.

Ściany i powały wnętrza, jak również niektóre sprzęty, pokryte są polichromią z czasu ok. r. 1500 (fig. 25), wykonaną temperą na podkładzie kredowym, według gotowych patronów. Polichromia nie ukończona, gdyż na ścianach nawy poprowadzona jest tylko obok ołtarzy bocznych, a reszta ścian ma biały podkład bez żadnych malowań. System dekoracyjny pułapów i chóru muzycznego dostosowany do ich konstrukcji: każda deska i listwa stanowi osobny pas dekoracyjny. Deski zostały pomalowane przed wprawieniem ich w pułap. Motywy już to gotyckoarchitektoniczne (na ścianach wieżyce z oknami maswerkowymi, fialami, kwiatonami i żabkami), już to geometryczne, kobiercowe, roślinno-kwiatowe, rozetowe, z wpłatającymi się tu i ówdzie motywami figuralnymi, jak jelenie, ptaki (wśród nich orły stylizowane), ś. Jerzy ze smokiem, orszak rycerski wyjeżdżający na polowanie. W pasie ornamentacyjnym, złożonym z powtarzających się par zwróconych do siebie gołębi, dostrzec można na wstęgach kabłąkowato wygiętych minuskuły gotyckie, układające się w zgłoski «mos...mo». Dekoracja przygotowana jest *en grisaille* i kolorowana barwami: brunatną, żółtą, czerwoną, zieloną i błękitną.

Fig. 23. Dębno, kościółek ś. Michała Arch. Wnętrze (str. 40).

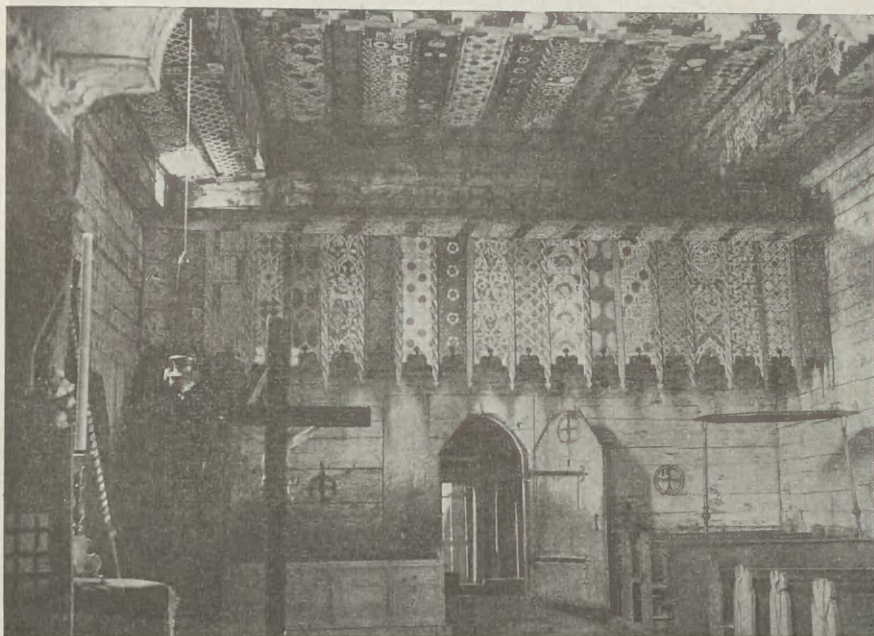

Fig. 24. Dębno, kościółek ś. Michała Arch. Wnętrze (str. 40).

Urządzenie wnętrza.

Ołtarze: 1. W głównym tryptyku malowany (fig. 26), temp. drz., zachowany w pierwotnej gotyckiej oprawie; w obrazie środkowym, 129×160 cm, Matka B. z Dzieciątkiem oraz ś. Michał i ś. Katarzyna po Jej bokach; tło złote, z wycinanym w drzewie ornamentem o liściastych skrętach; na skrzydłach, szer. 59 cm, po stronie wewnętrznej po dwóch świętych: na l. u góry ś. Jan Ew., u dołu ś. Stanisław bp, na pr. u góry ś. Jan Chrz., u dołu ś. Mikołaj (tło złote wyciskane w deseń); po stronie zewnętrznej (fig. 27) Ogrojec, Ecce Homo, Biczowanie i Upadek pod krzyżem; w nasadzie Ukrzyżowanie na tle złotym. Wybitne dzieło cechowego malarstwa z pocz. w. XVI. Predella z ś. Stanisławem i ś. Wojciechem, malowanymi techniką klejową późniejsza. Tabernakulum na mniejsze drewniane, barokowe. — 2. 3. b o c z n e barokowe, sprowadzone być może po połowie w. XIX, gdyż jeszcze w r. 1849 znajdowały się na ich miejscu ołtarze gotyckie; w l. posąg Matki B. z Dzieciątkiem (fig. 28), wys. 99 cm, drewniany, z 2 ćw. w. XV, z nowszą polichromią, pochodzący z dawnego ołtarza; w górnej kondygnacji obraz Zwiastowania, ol., z w. XVII/XVIII. W ołt. pr., z obrazem ś. Grzegorza pośrodku, cztery posągi śś. Katarzyny (fig. 29), Barbary, Cecylii i Doroty, wys. 49—51 cm, drewniane, dawniej złocone (obecnie na brązowo pomalowane), z 2 poł. w. XIV, pochodzące zapewne z ołtarza czterech Dziewic.

Fig. 25. Dębno, kościółek ś. Michała Arch. Polichromia wnętrza (str. 41).

Obraz Zwiastowania, 48×71 cm, temp. drz., fragment tryptyku cechowego z ok. poł. w. XV, bardzo zniszczony.

Rzeźby: Ukrzyżowanie na belce tęczy (fig. 23): figura Chrystusa Ukrzyżowanego, ćwierć wielkości naturalnej, drewniana, polichromowana, zapewne z czasów budowy kościoła, na krzyżu w kształcie pnia sękatego o konarach ku górze się rozwidlających; u końców ramion krzyża i u dołu drzewca trzy koliste tarcze z malowanymi godłami ewangelistów (czwartej nad głową Chrystusa brak); postacie Matki B. i ś. Jana Ew. wyrżnięte płasko w desce z rysowanymi i malowanymi klejowo szczegółami, z w. XVII(?). — Posąg ś. Mikołaja, pół naturalnej wielkości, drewniany, pomalowany na kolor ceglasty, z w. XVIII (?), umieszczony w głębokim pudle drewnianym; pr. bok pudła tworzy deska z dawnego tryptyku cechowego (jednego z ołt. bocznych), 23 × ok. 120 cm, z bardzo

Fig. 26. Dębno, kościółek ś. Michała Arch. Tryptyk w ołtarzu głównym (str. 43).

Fig. 27. Dębno, kościółek ś. Michała Arch. Obrazy na odwrociu skrzydeł tryptyku w ołtarzu głównym (str. 43).

zniszczonym fragmentem stojącej postaci świętego.

Ambona (fig. 23) gotycka, o trzonie wielobocznym z pionowych desek, ujętych dołem w listwy wyrzynane w ząbki i schodach osłoniętych ścianką z desek; całość polichromowana jak wnętrze kościoła. — **Ławka** (fig. 23) gotycka w prezbiterium po stronie epistoły, z zapleckiem zwieńczonym baldachimem, o przedniej desce wyrzynanej górą w krenelaż, dołem w koronkę ornamentacyjną; polichromowana równocześnie z wnętrzem. — Dwie stare **ławki** prymitywne przy ambonie. — W nawie rzędy starych **ławek** z charakterystycznym okrojem boków. — **Tabernakulum** (fig. 30) gotyckie

z ołt. głównego (obecnie w zakrystii), drewniane, o kształcie graniastosłupa na rzucie połowy ośmioboku, z sześcioma fialami na narożnikach i krenelażem u góry; ściany malowane w barwne kwiatki i stylizowane świeczniki. — **Nakrywa chrzcielnicy** (fig. 31) gotycka, drewniana, w kształcie ostrosłupa ośmiobocznego, z malowaną ornamentacją (zniszczoną), zapewne z czasów budowy kościoła. — **Feretron** z obrazem Matki B. z Dzieciątkiem po jednej stronie i ś. Michała Arch. po drugiej, z w. XVIII. — Dwie **opony-antependia**, 230×105 cm, 220×117 cm, malowane na zgrzebnym płótnie, z szerokimi bordiurami i polami, ozdobionymi dekoracją kwiatowo-owocową (bardzo zniszczone), w. XVI. — **Lampa** drewniana, polichromowana, wisząca, w kształcie aniołka trzymającego czarę do osadzenia lampki, wczesnobarokowa. — Dwie **łatarnie** (fig. 23) drewniane, sześcioboczne, rokokowe. — **Płyta grobowa** opodal wejścia bocznego, z napisem wytartym, a czytelną jedynie datą: 1787.

Monstrancja (fig. 32), wys. 61 cm, mosiężna posrebrzana, z sześcioma płaskorzeźbionymi półfigurkami świętych na sześciolistnej podstawie i przezroczystą architektoniczną oprawą puszek, zwieńczoną krucyfiksem, późnogotycka z w. XVI/XVII. — **Puszka** (fig. 33) na komunię, obecnie używana do mycia rąk przy Mszy ś., wys. 34 cm, mosiężna, gotycka.

Kilka starych k s i ą ż e k, między nimi: Missale Romanum z r. 1596; oprawa skórzana z wyciskami złożonymi, z w. XVII/XVIII.

L.: Bibl. Warsz. 425—6. Spraw. KHS V 186—92. Kopera-Lepszy, 93—101. Prace KHS I 129—31. Barabasz S., *Kościół w Dębnie*, 1932.

D Z I A N I S Z

Wieś 27 km pd.-zach. od N. Targu

DZWONNICA.

Drewniana, o konstrukcji słupowej, szalowana deskami. Czworoboczna, o ścianach pochyłych, złożona z dwóch kondygnacji: dolnej szerszej i górnej smuklejszej, oddzielonych okapem gontowym. Nakryta dachem stożkowym; pod dachem najwyższe pięterko ma ściany otwarte (fig. 34).

F R Y D M A N

Wieś 15 km pd.-wsch. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. Ś. STANISŁAWA.

Według wątpliwej tradycji, powtarzanej przez Schematyzmy diecezji spiskiej, a opartej o wizytację kanoniczną z r. 1700 i zapisanej w naj-

starszym inwentarzu kościoła z r. 1757, erekcja parafii miała miejsce w r. 1073. Czas budowy obecnego kościoła oraz fundator nieznany. W głównym swym zrębie gotycki, prawdopodobnie z końca w. XIII lub pocz. XIV, kilkakrotnie odnawiany i ozdabiany: przez Jana III, powracającego z wyprawy wiedeńskiej (*multum exornatum*), dalej na pocz. w. XVIII po pożarze w r. 1708, z kolei w latach 1751—1769 gruntownie staraniem i kosztem proboszcza ks. Michała Lorenca przy pomocy bar. Antoniego Mednyńskiego, wreszcie w latach 1826, 1909 i 1936.

Otoczony (fig. 36) niskim murem z kamienia z dwiema brankami od wsch. i pd., kwa-

Fig. 28. Dębno, kościółek ś. Michała Arch. Posąg Matki Boskiej w ołtarzu bocznym (str. 43).

Fig. 29. Dębno, kościółek ś. Michała Arch. Posąg ś. Katarzyny w ołtarzu bocznym (str. 43).

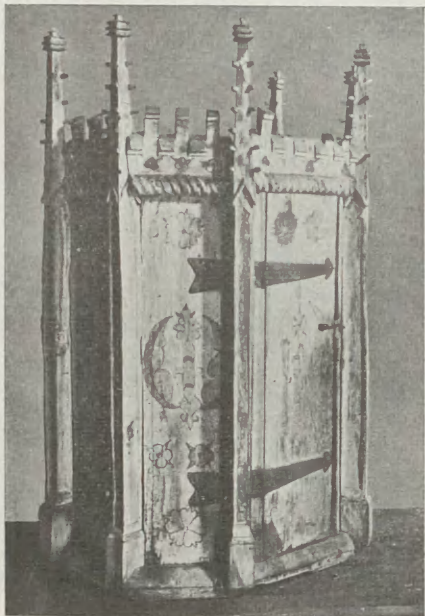

Fig. 30. Dębno, kościółek ś. Michała
Arch. Tabernakulum (str. 46).

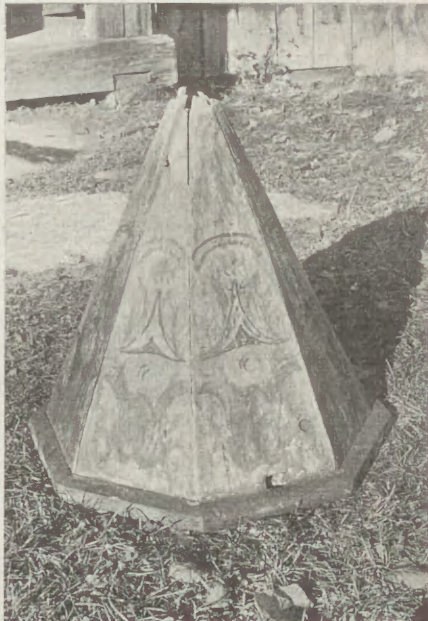

Fig. 31. Dębno, kościółek ś. Michała
Arch. Wierch chrzcielniczy (str. 46).

dratowymi, sklepiionymi, które nakryte są baniastymi hełmami gontowymi, oraz z dzwonnica od zach.; dzwonnica kamienna, czworoboczna, z sienią przejściową, nie sklepioną, nakryta hełmem pobitym w r. 1924 blachą, pierwotnie gontem. Zarówno mur jak i dzwonnice wzniosł ks. Lorencs ok. r. 1760.

Orientowany. Murowany z dzikiego kamienia obrzuconego w r. 1909 szorstką wyprawą. Jednonawowy, z nawą prostokątną, trójpřesłową, z nieco węższym, dwupřesłowym prezbiterium, zamkniętym trzema bokami ośmioboku, i z wieżą od zach. (fig. 37, 38). Przy prezbiterium od pn. dość szczupła zakrystia, przy nawie od pn. kaplica Matki B. Karmeli-tańskiej (przybudowana ok. r. 1764 przez ks. Lorencsa), od pd. niewielka kruchta. Opięty ciężkimi szkarpami jednouskokowymi o płaskich daszkach. W dwóch pd. oknach prezbiterium oraz w jednym nawy gotyckie maswerki kamienne, złożone z arkadkowych trójlisktów i czworoliścia wypełniającego pole nad tamtymi. We wsch. ścianie zakrystii wąziutkie zamknięte półkoliście okienko o kształcie romańskim, z rozszerzającymi się na zewnątrz i wewnątrz ościeżami. W nawie od pd. portal wczesnogotycki (fig. 40) o trzech parach cienkich kolumniek i łączących się z nimi wałków archiwolty; kapiteliki z rzeźbionych splotów liściastych. Na pn.-wsch. narożniku nawy, nieco niżej gzymsu, kroksztyn z głową rzeźbioną (bardzo zniszczoną) o charakterze wczesnośredniowiecznym. Smu-

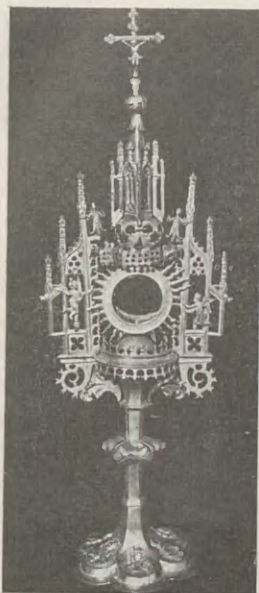

Fig. 32. Dębno, kościółek ś. Michała Arch. Monstrancja (str. 46).

kła wieża (fig. 39) na rzucie kwadratu bez podziałów architektonicznych, jedynie na narożnikach ślady boniowania w tynku. Najwyższa kondygnacja ma ściany nieco cieńsze, cofnięte w głąb lica głównego trzonu, w którego krawędzie wprawione są kamienne kroksztyny, dzwigające do r. 1781 drewnianą hurdycję. U samego szczytu ceglane attyki późnorenesansowe. U góry właściwego trzonu wieży duże okna półkołem zamknięte. Wspólny dach nawy i prezbiterium kryty eternitem, barokowa sygnaturka blachą; na wieży gontowy dach dwuspado-

Fig. 33. Dębno, kościółek ś. Michała Arch. Puszka (str. 46).

wy ku wewnątrz. Prezbiterium ma sklepienie żebrowe. Jeden z kroksztynów z l. strony ołtarza głównego rzeźbiony, przedstawia głowę męską; analogiczna rzeźba po stronie przeciwnej zniszczona. Profile żeber i kształty kroksztynów niewidoczne, gdyż zakryte późniejszą stiukową ornamentacją. Nawa, przekształcona w epoce baroku, rozczłonkowana jest półfilarami, a nakryta sklepieniem beczkowym z lunetami na gurtach (pierwotnie pułapem). Pilastry, ujmujące z trzech stron owe półfilary, ozdobione stiukową ornamentacją w rozety, znaki konsekracji i oprawy dla drewnianych medalionów ze świętymi. Portal do zakrystii kamienny, z płasko-rzeźbioną ornamentacją łodyg wychodzących z wazonu, z 2 poł. w. XVIII.

Urządzenie wnętrza.

Prawie jednolite z lat 1751—1771, tj. z czasów odnowy kościoła przez ks. Lorenca (fig. 41).

Ołtarze: 1. główny (fig. 42), drewniany, bogato rozbudowany, z szeregiem kolumn na wysokich postumentach oraz figur na bujnych gzymsowaniach; korpus główny złączony bramkami z parami oddzielnych kolumn po bokach; w środku ołtarza pełnfiguralna polichromowana scena Zabójstwa ś. Stanisława (fig. 43) umieszczona w nży wyłożonej zwierciadłami; po jej bokach figury złożone śś. Wojciecha i Augustyna; w górnej kondygnacji pośrodku figura ś. Andrzeja, po bokach

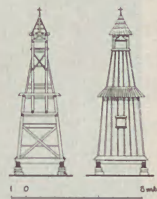

Fig. 34. Działisz, dzwonnica. Przekrój i elewacja (str. 47).

Fig. 35. Frydman. Widok ogólny z samolotu (str. 57).

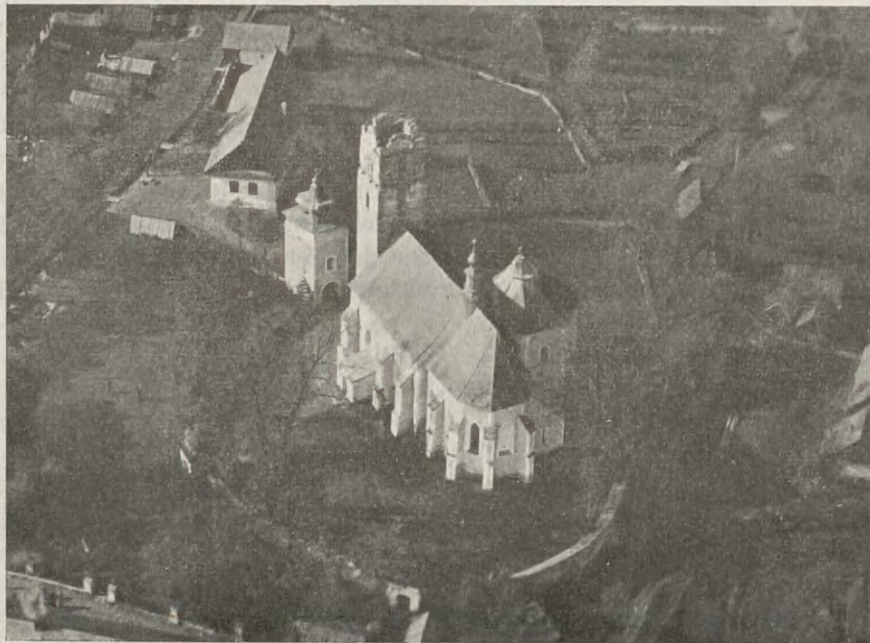

Fig. 36. Frydman, kościół parafialny. Widok z samolotu (str. 47).

figury królów węgierskich śś. Władysława i Stefana; nad bramkami figury śś. Marcina i Jana Jaluźnika, a nad kolumnami wolnostojącymi figury śś. Piotra i Pawła; późnobarokowy, wykonany między r. 1751—1757, pozłacany przez Jana Niegowieckiego, malarza krakowsk. — 2. 3. b o c z n e (fig. 41), drewniane, rokokowe, wykonane między r.

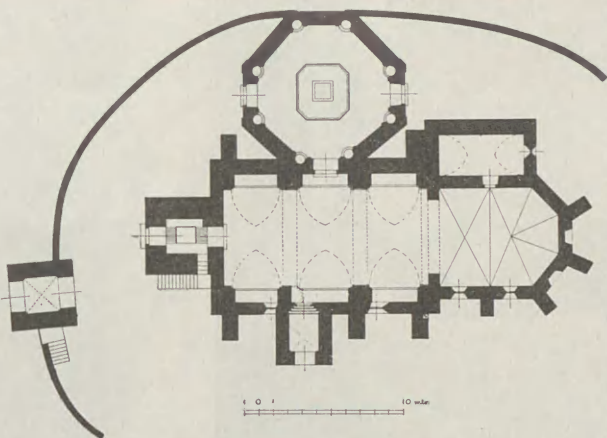

Fig. 37. Frydman, kościół parafialny. Rzut poziomy (str. 48).

1751—1757 przez rzeźbiarza z Preszowa, a wyłaczane (podobnie jak ambona i figury tęczy) przez Dawida Kramera, malarza z Preszowa. W ołtarzu l. obraz Matki B. Szkaplerznej (który ma być kopią Berdyczowskiej) o plastycznych koronach i nakładanych srebrnych ozdobach sukienek; jako zasłona obraz ol. ś. Barbary; nadto kilka posągów świętych, wśród których ś. Calaminda. W ołtarzu pr., ś. Mikołaja, szereg posągów świętych; jako zasłona obraz ol. Ukrzyżowania.

Belka tęczy z Męką Pańską (fig. 41) trójkątnie wywinięta, u góry Ukrzyżowany z klęczącą Marią Magd. u stóp, niżej Matka B. i ś. Jan Ew.; figury drewniane, polichromowane, z czasu między r. 1751—1757 (łuk tęczy wykonał «arcularius Laibicensis Antonius Olexi»). — A m b o n a (fig. 41) drewniana, poli-

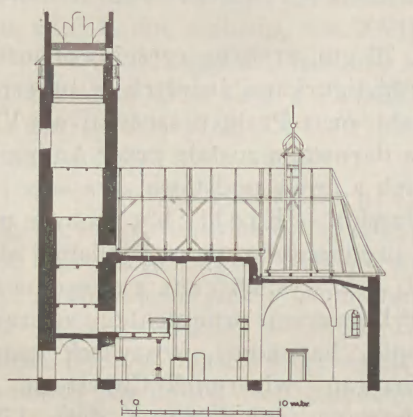

Fig. 38. Frydman, kościół parafialny. Przekrój podłużny (str. 48).

chromowana, podtrzymywana przez stojącego na ziemi anioła; na dolnych krawędziach obwodu siedzące figurki Chrystusa i czterech ewangelistów; późnobarokowa. — C h ó r m u z y c z n y (fig. 44), drewniany, bogato ornamentowany, z malowidłami przedstawiającymi ś. Cecylię i muzykujących aniołków; rokokowy z datą 1771. — C h r z c i e l n i c a, wys. 112 cm, drewniana, polichromowana, z aniołkiem jako kariatydą; na nakrywie, wys. 110 cm, wśród sześciu wolut figuralny Chrystus; późnobarokowa. — Stal-

Fig. 39. Frydman, kościół parafialny. Widok od północnego zachodu, przed odnowieniem w r. 1936 (str. 49).

Fig. 40. Frydman, kościół parafialny. Portal gotycki w południowym murze nawy (str. 48).

le z malowanymi na zapleckach wazonami z kwiatami; rokokowe. — Dwa fotele (fig. 42) «pro patrono et pro sacerdote» po bokach ołtarza głównego, przylegające do dekoracyjnych zaplecek z baldachimami, późnobarokowe. — Baldachim procesyjny (fig. 41) na czterech górami ornamentowanych kijach, rokokowy z 2 poł. w. XVIII. — Feretron w kształcie ołtarzyka z obrazem Matki B. Częstochowskiej, rokokowy sprzed r. 1751. — Paschał (fig. 45), wys. 135 cm, drewniany, polichromowany, rokokowy.

Monstrancja (fig. 46), wys. 76 cm, srebrna częściowo pozłacana, z kilkoma większymi i mniejszymi figurkami świętych w przezroczystej architektonicznej oprawie puszki oraz Pasją u szczytu; wg Vis. Can. z r. 1832 pochodzi ona z r. 1643, a darowana została przez Andrzeja Horwatha; dzieło o tradycjach gotyckich z nową podstawą z czasów restauracji w r. 1846 (wg napisu na podstawie). — Kielichy srebrne pozłacane: 1. wys. 24 cm, z trybowanym ornamentem na sześciolistej stopie i koszyczku czary, późnobarokowy. — 2. wys. 26,5 cm, z czterema figurkami ewangelistów na nodusie i trybowanym ornamentem chrząstkowym oraz główkami puttów na stopie, barokowy, koszyczek czary nowy; na przynależnej patenie grawirowany wizerunek Chrystusa. — 3. wys. 23 cm, z ornamentacją trybowaną, rokokowy z datą 1761 na stopie. — Dwa pacyfikaly, wys. 35 cm, srebrne pozłacane, rokokowe. — Puszka (fig. 47), wys. 26 cm, srebrna, w kształcie kieli-

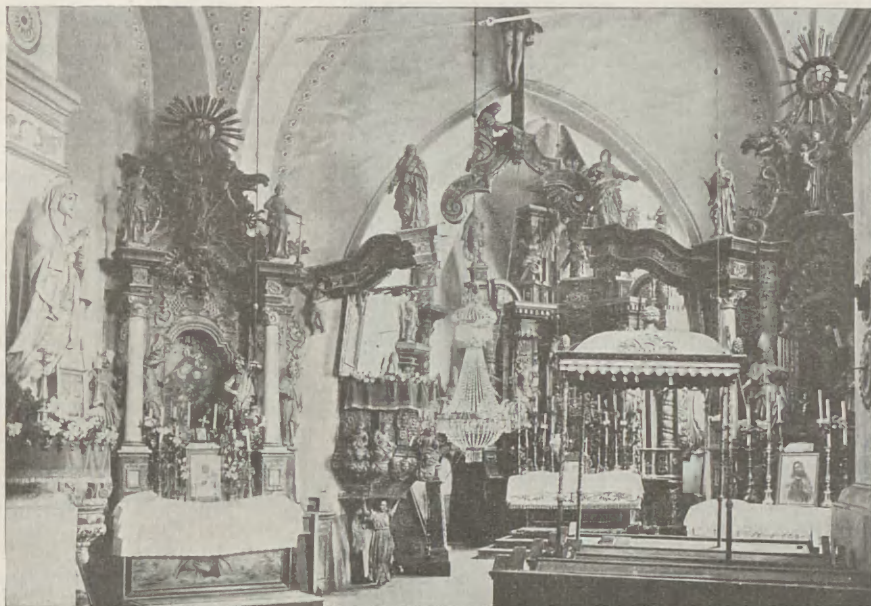

Fig. 41. Frydman, kościół parafialny. Wnętrze (str. 49).

cha, z ornamentacją trybowaną na stopie i grawirowaną na czarze; nodus z trzema wolutowymi ramionami zdobny w główki aniołków; nakrywa z ornamentem trybowanym z trzema uszkami. Barokowa z w. XVII. — Dwie ampułki (fig. 47), wys. 15 cm, srebrne, w kształcie dzbanuszków z nakrywkami, na podstawach kielichowych, z trybowaną i grawirowaną ornamentacją; barokowe z w. XVII. — Puszka (*pixis portatile*), śr. 6,2 cm, z r. 1716. — Kadzielnica, wys. 70 cm, mosiężna posrebrzana, z rokokowym ażurowym wierzchem. — Łódka na kadzidło, wys. 12 cm, srebrna, z w. XVIII (?).

Dzwon zegarowy w wieży z datą 1764, przelany ze starszego przez ks. Lorencsa (Vis. Can. z r. 1832). — Sygnatorka z datą 1762. — Dzwony z r. 1762, 1734 i 1735 (Vis. Can. z r. 1832) zarekwirowane w czasie wojny 1914—1918.

Przy pn. boku nawy Kaplica Matki B. Karmelitańskiej (fig. 39, 48), wzniesiona ok. r. 1764 przez ks. Lorencsa. Tworzy pod względem dekoracji i wewnętrznego wyposażenia jednolitą i osobliwą całość. Założona na rzucie ośmioboku. Na zewnątrz ma najprostszy rysunek architektoniczny. Wewnątrz w węglach ścian dekoracyjne piętrowe wnęki, ujęte w pilastry i archiwolty, otoczone skromną malowaną ornamentacją rokokową. Pod kluczami dolnych arkad uciepione drewniane popiersia świętych, w górnych niszach drewniane stojące figurki świętych i proroków. Na środku płaskiego drewnianego stropu, na potrójnym kręgu promieni w drzewie wyciętych i złożonych Koronacja Matki B. Naokoło

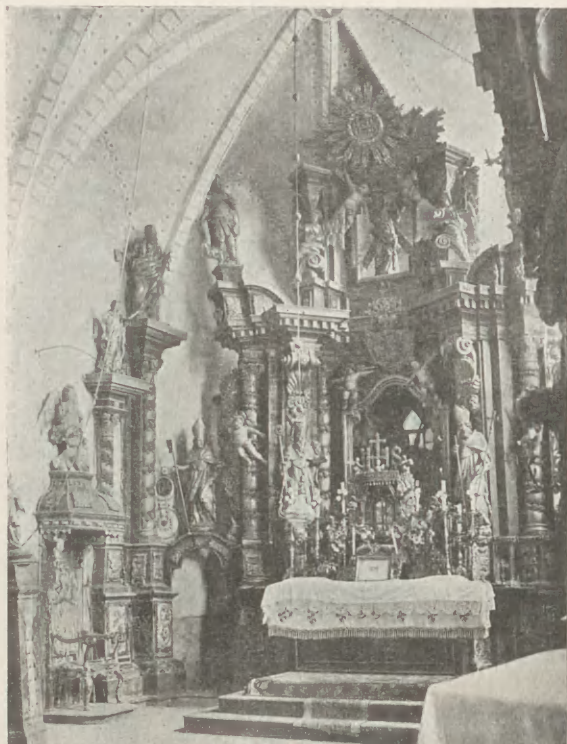

Fig. 42. Frydman, kościół parafialny. Ołtarz główny (str. 49).

dzienia uzupełnia konfesyjonał późnobarokowy z 2 poł. w. XVIII, z malowidłem (b. zniszczonym) na zaplecku, przedstawiającym Spowiedź królowej przed ś. Janem Nep., oraz kilka feretronów z rzezbami i obrazami w ozdobnych ramach z w. XVIII.

KAPLICA ku czci SPOTKANIA MATKI B. Z Ś. ELŻBIETĄ.

Przy drodze do Dębna. Wymurowana w r. 1708 przez bar. Joanellyego po pożarze kościoła, w kształcie małego kościółka ze sklepionym prezbiterium. Dach gontowy, wspólny nad nawą i węższym prezbiterium, z odstającymi okapami wspartymi z czterech stron na słupkach. — Wewnątrz ołtarzyk barokowy z figurami Matki B. i ś. Elżbiety podających sobie ręce. — Cztery ławki z malowanymi bokami, z w. XVIII.

KAPLICA Ś. FLORIANA.

Przy drodze do Krempachów. Wzniesiona w latach 1760—1772 (Vis. Can. z r. 1832 oraz napis na bani). Zbudowana z kamienia i potynkowana, na rzucie kwadratu, z gontowym hełmem baniastym. Narożniki zaokrąglone w ćwierćkolumnienki. Nad prostokątnym otworem wejściowym wycięta w murze dziesięcioboczna gwiazda. Na mensie ołtarzowej

na pustych polach stropu przychepione złożone gwiazdki i kilkanaście aniołków z instrumentami muzycznymi. Pośrodku kaplicy ustawiony ołtarz rokokowy, drewniany, z obu stron analogicznie skomponowany, z dwustronnym tabernakulum i parą figur świętych po każdej stronie; w górnej kondygnacji pomiędzy okazałymi wazonami rokokowymi z jednej strony obraz Matki B. w półfigurze, z drugiej półfigurka Boga Ojca, drewniana, polichromowana; u góry wielka dwunastoboczna gwiazda relikwiarzowa. Ołtarz ogrodzony drewnianą balustradą i otoczony czterema latarniami na drążkach, górą spiralnie skręconych. — Całość urzą-

duży obraz ś. Jana malowany na desce.

DWÓR.

Zwany zamkiem lub kasztel. Wzniesiony pod koniec wieku XVI lub w pierwszych latach wieku XVII przez Horwathów z Palocsy. W poł. w. XIX zaniedbany i zniszczony. Ok. r. 1910 po barbarzyńsku zrestaurowany. Budowla o typie dworów epoki późnorenesansowej, zbliżona do dworu w Szymbarku.

Murowany z kamienia i potynkowany. Założony na rzucie prostokąta z ryzalitem, wysuwającym się w środku elewacji frontowej, oraz dwiema basztami alkierzowymi, zrosłymi z narożnikami elewacji tylnej (fig. 49—51). Jedno-

piętrowy. Na parterze po bokach sieni sklepionej krzyżowo z każdej strony po dwie izby, z których jedna na prawo od wejścia uszczuplona przez założoną na tym miejscu klatkę schodową. Na piętrze rozkład podobny, lecz przestrzeń nad sienią podzielona na dwie izby. Izby parteru sklepione, na piętrze stropy płaskie, z wyjątkiem jednej izby w narożniku zach. oraz izdebek w basztach i wykuszach. Sufity są nowe; dawne pułapy belkowe, podobno bogato oprofilowane, usunięto przy restauracji ok. r. 1910. W sieni parterowej (fig. 52) zachowane cztery kamienne portale o skromnych oprofilowanych oprawach, nadto jeden portal o nieco ozdobniejszym rysunku na pierwszym piętrze. Elewacje (fig. 51) nie mają wyglądu pierwotnego, pozbawione zostały bowiem ok. r. 1910 wieńczących je attyk (ozdobionych sgraffitami) oraz kamiennych renesansowych opraw okiennych i portalu (fig. 53, 54). Na narożnikach elewacji frontowej występują na piętrze w ukos ustawione wykusze na kamiennych kroksztynach. Daszki ich wrastają w ściany narożników. Czterospadowy nowy dach budowli kryty eternitem, czterospadowe nowe daszki narożnych baszt blachą. W piwnicy dworu kwadratowa płyta kamienna z herbem Gryf, ujętym w kartusz barokowy, z nadstawy rozebranego

Fig. 43. Frydman, kościół parafialny. Scena zabójstwa ś. Stanisława w oltarzu głównym (str. 49).

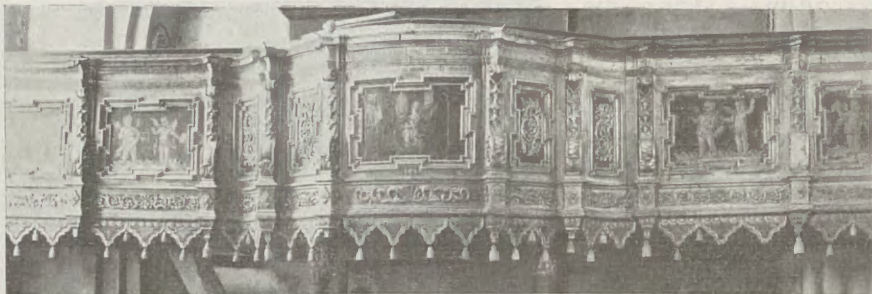

Fig. 44. Frydman, kościół parafialny. Chór muzyczny (str. 51).

portalu. Z trzech stron dworu (tylnej i bocznych) wgłębienia fos i ślady wałów, świadczące o obronnym niegdyś charakterze tej budowli.

PIWNICE.

Na pd. od dworu dwa pawilony z pierwszej poł. w. XIX, murywane z kamienia i potynkowane, ośmioboczne, parterowe, bez okien, a tylko z pojedynczymi drzwiami, nakryte płaskimi kopułami ośmiobocznymi, pobitymi gontem. Pawilony stanowią wejścia do głębokich,

dwupiętrowych piwnic, wybudowanych w tym czasie na skład wina. Z pawilonu zach. prowadzą schody do pierwszej kondygnacji piwnic: tworzą ją trzy ubikacje, rozmieszczone na osi łączącej oba pawilony, z których dwie skrajne, prostokątne, nakryte beczkowo z lunetami, trzecia środkowa, okrągła, nakryta sklepieniem kopulastym z czterema lunetami. Z tej środkowej ubikacji na prawo wejście do trzech równoległych, wydłużonych hal piwnicznych, sklepionych beczkowo, połączonych ze sobą

Fig. 45. Frydman, kościół parafialny. Paschał (str. 52).

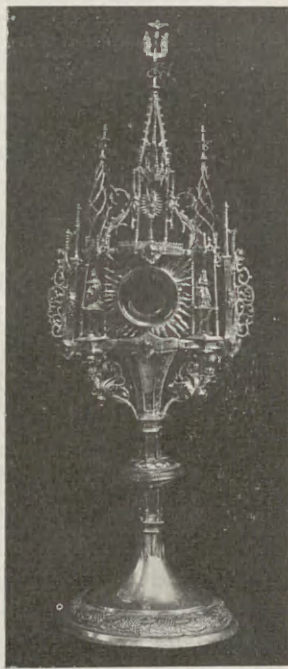

Fig. 46. Frydman, kościół parafialny. Monstrancja (str. 52).

Fig. 47. Frydman, kościół parafialny. Puszka i ampulki (str. 52).

przejściami na osi środkowej i na obu końcach. Do dolnej kondygnacji o podobnym rozplanowaniu dostęp bezpośrednio z pawilonu wsch., a nadto za pomocą schodów z zach. ubikacji prostokątnej piętra górnego.

SPICHLERZ.

Położony opodal dworu; z pierwszej poł. w. XIX. Murowany z kamienia i potynkowany, okrągły, nie sklepiony, nakryty stożkowym dachem gontowym, wspartym na drewnianych podporach w rodzaju krok-sztynów. Wejścia od wsch. i zach.

WIEŚ zwarto zabudowana, z rzędami stodół na krańcach (fig. 35).

A.: Inventarium tum ecclesiae tam parochiae Fridmanensis per me Michaelē Lorencs parochum... die nona Novembris anni 1757, oraz kopia, uzupełniona przez następcę Szymona Frankowicza w r. 1771. Vis. Can. z r. 1832; rypsy na plebanii.

G R O Ń

Wieś 8 km pd.-wsch. od N. Targu

KAPLICZKA.

W polu opodal gościńca z N. Targu do Białki. Murowana z kamienia i potynkowana, czworoboczna z gontowym daszkiem stożkowym.

Fig. 48. Frydman, kościół parafialny. Wnętrze kaplicy Matki Boskiej Karmelitańskiej (str. 53).

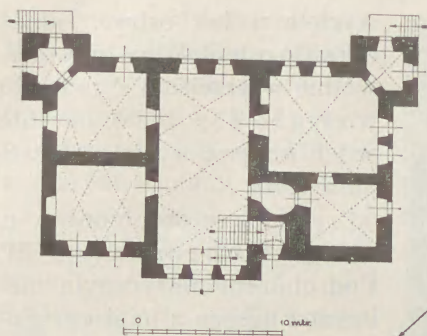

Fig. 49. Frydman, dwór. Rzut poziomy parteru (str. 55).

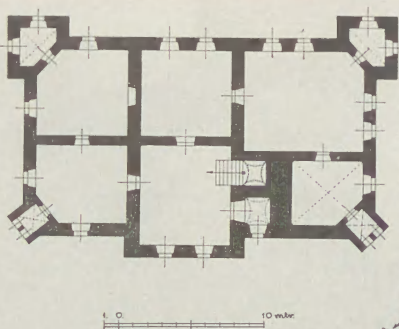

Fig. 50. Frydman, dwór. Rzut poziomy piętra (str. 55).

W ścianie frontowej dwie wnęki: w dolnej większej posążek drewniany Chrystusa upadającego pod krzyżem, w górnej figurka Chrystusa Frasobliwego. Na płycie kamiennej poniżej dolnej wnęki zatarty napis oraz data budowy 1776.

GRYWAŁD

Wieś 27 km wsch. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. Ś. MARCINA.

Parafia wspomniana już w w. XIV (Kod. Mp. II 274). Obecna budowla z w. XV lub pocz. XVI. Zabytek kościelnego budownictwa drewnianego o typie średniowiecznym podhalańskim, zachowany bez większych zmian.

Położony na wzgórzu, otoczony niskim murem z kamienia. Orientowany. Zbudowany na zrąb, z wieżą o konstrukcji słupowej (fig. 55, 57). Jednonawowy, z prezbiterium zamkniętym ścianą prostą. Obok prezbiterium wąska zakrystia, przedłużona na pocz. w. XX do lica jego ściany wsch., przy nawie od pd. przedsionek dostawiony w r. 1845. Wieża (fig. 56) o ścianach pochyłych, ku górze silnie się zwężających, zwieńczona nadwieszoną izbicą. Wieżę oraz pn. ścianę nawy obiegają szalowane soboty. Ściany kościoła (z wyjątkiem pd. i wsch. prezbiterium, pn. i zach. wieży oraz izbicy pobitych gontami) szalowane deskami; dawniej cały kościół obity był gontem. Okna od pd. powiększone (pierwotnie «niemal kwadratowe» St. T. 1885). Wyniosłe i spadziste dachy, ostrosłupowy, dołem rozplaszczony hełm wieży oraz namiotowy daszek czworościennej wieżyczki na sygnaturkę pobite gontami. Prezbiterium wraz z zakrystią pokryto z pocz. w. XIX wspólnym dachem, pierwotnie dach załamywał się nad zakrystią i nie wdzierał się w dach nawy jak obecnie. Wnętrze pokryte płaskimi pułapami (w nawie pułap nowy). Odrzwia wejścia pd.

Fig. 51. Frydman, dwór. Widok od wschodu (str. 55).

Fig. 52. Frydman, dwór. Sień (str. 55).

wycięte w łuk ostry. Takież odrzwia ostrołukowe były pierwotnie w przejściu z nawy do wieży (St. T. r. 1895), obecnie w ich miejsce wycięta obszerna arkada.

Wnętrze ozdobione w r. 1618 polichromią (fig. 58). Pod chórem muzycznym malowana tablica z napisem głoszącym, iż SLACHETNI PAN TOMAS A / TAIA (?) Z BRATEM SVIM... RE / TOREM... SCILNIKIEM (?) KO / SCIOL DALI POMALOVA... NA CZEST / NA CHVALE PANU BOGU / Y NA POZITEK DUSAM SWIM / ROKU 1618 DNIA TRZID...TEGO MAIA (napis odczytany w r. 1930, obecnie mniej czytelny). Polichromia wykonana temperą wprost na belkach, bardzo zniszczona. W prezbiterium na pułapie kasetony z rozetami, górą ścian fryz z girland i pęków owocowych, poniżej w arkadach figury apostołów, oraz Ukrzyżowanie, u dołu pasy trójbarwne, naśladujące

bryty wiszącej zasłony. Na starych drzwiach zakrystii, niezbyt dawno usuniętych, była wymalowana duża postać brodatego klucznika, otwierającego drzwi (St. T. 1895). Na ścianie tęczy dwaj apostołowie i girlandy owocowo-kwiatowe. W nawie pas ornamentacyjny pod pułapem (częściowo zachowany). Na ścianie pn. niewielkie sceny z Męki Pańskiej w trzech rzędach: w górnym Wieczerza Pańska, Umywanie nóg, Ogrojec, Pojmanie, Chrystus przed Annaszem, w środkowym sceny Sądu i Dźwiganie krzyża, w dolnym Przybicie do krzyża, Ukrzyżowanie, Zdjęcie z krzyża, scena zniszczona i Zmartwychwstanie. Parapet chóru muzycznego dekorowany malowanymi kasetonami, w środku monogram IHS, po bokach Matka B. Bol. i ś. Józef.

Urządzenie wnętrza.

Ołtarze: 1. główny, drewniany, wczesnobarokowy; w środku obraz Matki B. z Dzieciątkiem z nałożonymi płaskorzeźbionymi sukien-

kami, jako zasłona obraz ś. Marcina z żebrakiem, 89×116 cm, ol. pł., z w. XVIII. W boki wprawione skrzydła tryptyku (fig. 59), 40×116 cm, ze starymi ramami, temp. drz.: po stronie wewnętrznej po dwóch świętych na złożonych wzorzystych tłach: na l. u góry ś. Stanisław bp, u dołu ś. Anna Samotrzecia, na pr. u góry ś. Jerzy, u dołu ś. Barbara, po stronie zewnętrznej na l. ś. Dorota, na pr. ś. Katarzyna; początek w. XVI. Po bokach nasady ołt. głównego fragmenty gotyckich maswerków z pierwotnej nasady tryptyku. — 2. b o c z n y l. przy tarczy wczesnobarokowej; w boki wprawione dwa skrzydła z ś. Katarzyną i ś. Dorotą, 22×79 cm, temp. drz., zepsute restauracją w r. 1876; u dołu obrazu ś. Doroty data: 1640. W górnej kondygnacji ołtarza Wniebowzięcie Matki B. tego samego pędzla.

O b r a z M a t k i B. (fig. 60) z Dzieciątkiem (*Assumpta*), 37×91 cm, temp. drz., zamknięty t. zw. oślim grzbietem, z górnej nasady dawnego ołt. głównego; promienie złote na tle szarych chmur, nadto tło złote w górnej części obrazu; początek w. XVI.

R z e ź b y: P o s ą g M a t k i B. (fig. 61) z Dzieciątkiem, siedzącej na tronie, wys. 72 cm, drewniany, z 1 ćw. w. XV, z nowszą polichromią, wykonany przez ten sam warsztat, co ołtarzowa figura w Ludźmierzu (por. fig. 104), przeniesiony obecnie do Muzeum Diecezjalnego w Tarnowie. — Krucyfiks na tarczy z drugorzędną figurą Chrystusa. — Wypukłorzeźba M a t k i B. Różańcowej, stojącej na sierpie księżyca, z dwoma aniołkami adorującymi po bokach, drewniana, polichromowana, przyczepiona do tła z desek, wprawionego w owalną ramę; robota prowincjonalna, wg St. T. zapewne z w. XVI.

Resztki o r g a n ó w na strychu kościelnym z oprawą z w. XVI.

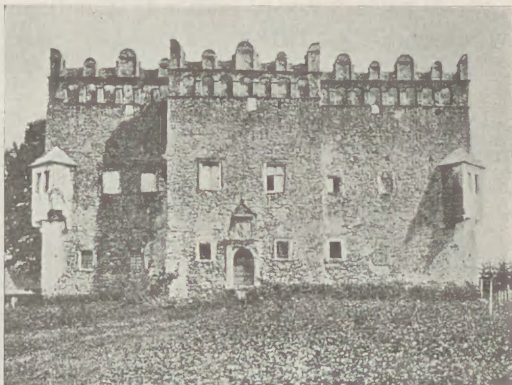

Fig. 53. Frydman, dwór. Widok od północnego zachodu przed przekształceniem ok. r. 1910 (str. 55).

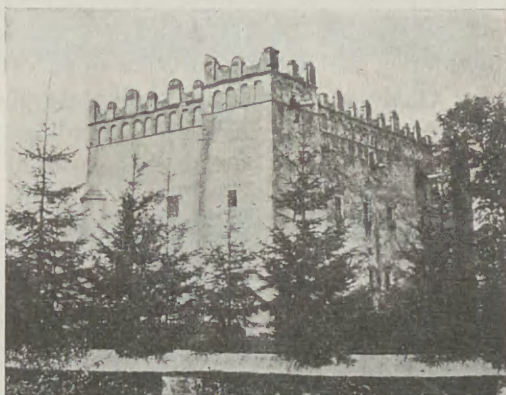

Fig. 54. Frydman, dwór. Widok od południa, przed przekształceniem ok. r. 1910 (str. 55).

Dzwony z r. 1775 i 1776 zabrane w czasie wojny w latach 1914—1918.

KAPLICA Ś. MARCINA.

Przy gościńcu z Krościenka do N. Targu. Murowana, pseudogotycka. — Ołtarzyk roboty góralskiej.

L.: Spraw. KHS VIII 219. Kopera-Lepszy 101—5.

HARKŁOWA

Wieś 10 km wsch. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. NARODZIN N. P. MARIJ.

Parafia założona — wg tradycji — w r. 1354 (Schematyzm). Czas budowy obecnego kościoła nieznany. Pochodzi z końca w. XV lub pocz. w. XVI. Pewne zmiany wprowadzono głównie w 2 poł. w. XIX. Restaurowany w w. XX. Zabytek drewnianego budownictwa kościelnego o typie późnośredniowiecznym.

Obieście cmentarne zamknięte parkanem z tarcic, wpuszczanych w murowane masywne słupki, z jednolitym daszkiem gontowym. Od pd. i pn. wprawione w parkan dwie bramki murowane, na rzucie kwadratu, nakryte hełmami kopułkowymi, obitymi gontem (południowa rekonstruowana). Kościół orientowany, zbudowany na zrąb, z wieżą słupową (fig.

Fig. 56. Grywałd, kościół parafialny.
Widok od zachodu (str. 59).

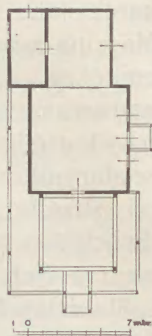

Fig. 55. Grywałd, kościół parafialny.
Rzut poziomy (str. 59).

62, 63). Jednonawowy, z węższym, prostokątnym prezbiterium. Przy nawie od pn. kaplica na rzucie kwadratu z r. 1886, od pd. kruchta przybudowana w drugiej poł. w. XVIII. Przy prezbiterium od pn. wąska zakrystia. Kościół otaczają (z wyjątkiem zakrystii i kaplicy) nowe soboty z r. 1934. Wieża o ścianach nieco pochyłych, z nadwieszoną izbicą. Ściany kościoła szalowane deskami z wyjątkiem wieży obitej gontem. Wykroje okien zmienione w r. 1877. Portal do nawy od pd. ostrołukowy, ozdobiony po stronie zewnętrznej dosyć bogatą, w drzewie wyrzynaną koronką ornamentu, złożoną z trzech pasów: w środku ornament sznurowy, po bokach rzędy wyrzynanych prostokątów;

Fig. 57. Grywałd, kościół parafialny. Widok od południa (str. 59).

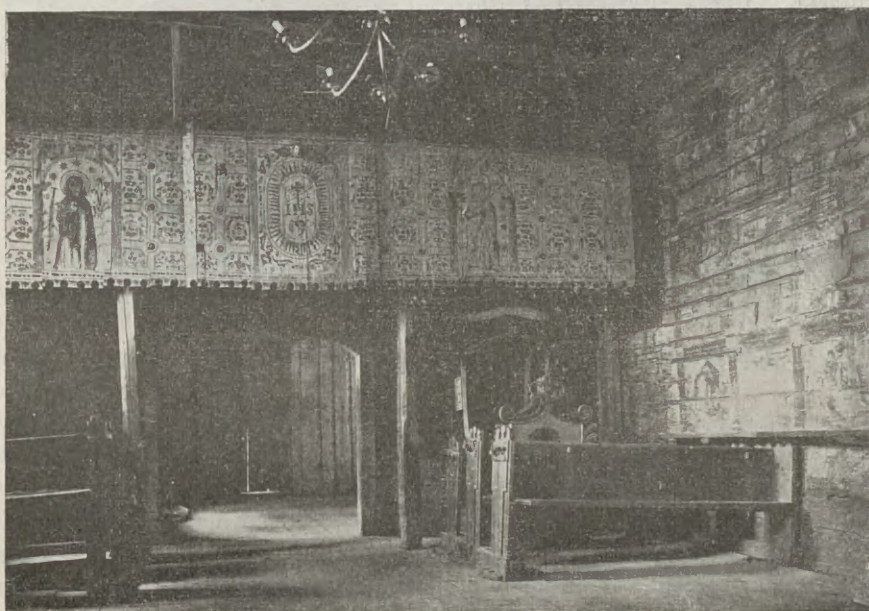

Fig. 58. Grywałd, kościół parafialny. Wnętrze (str. 60).

Fig. 59. Grywałd, kościół parafialny. Skrzydła tryptyku wprawione w ołtarz główny (str. 61).

ornament rozpoczyna się ramką poziomą o płaskiej kratce na wys. 80 cm od podłogi i zdobi tylko górną część archiwoltę. Drzwi ze starym okuciem, zamkiem oraz kłódką z kutego żelaza. Dachy i ostrosłupowy, dołem rozplaszczony hełm wieży kryte gontem, kopułka kaplicy blachą. Wieżyczka na sygnaturkę pseudogotycka z r. 1877. Prezbiterium i nawa równej wysokości (fig. 65) przykryte pułapem z desek po bokach krągło wysklepionym (z r. 1877 po usunięciu pierwotnych pułapów płaskich). Belka tęczy zrekonstruowana na wzór Dębna w r. 1931 po wyrzuceniu

Fig. 60. Grywałd, kościół parafialny. Obraz Matki Boskiej z górnej nasady tryptyku w pierwotnym ołtarzu głównym (str. 61).

belki tęczowej z r. 1877 (o kształcie barokowym): do gładkiej belki przybita od strony nawy deska z pierwotnego pułapu, na belce dawny krucyfiks z barokową figurą Chrystusa, a nadto postacie Matki B., Marii Magd. i ś. Jana Ew. oraz Mojżesza i Arona, wycięte płasko w desce i malowane, barokowe z w. XVII. Z prezbiterium do zakrystii portal (fig. 64) ostrołukowy, zamknięty t. zw. oślim grzbietem, oprofilowany od wys. 35 cm nad posadzką: dwa wałki ozdobione ornamentem sznurowym i plecionkowym i żłobek gładki pośrodku. Drzwi ze starym okuciem.

Fig. 61. Posąg Matki Boskiej z kościoła parafialnego w Grywałdzie, obecnie w Muzeum Diecezjalnym w Tarnowie (str. 61).

Polichromia nowa z r. 1931. Wnętrze było malowane już przedtem trzykrotnie. Z pierwotnej polichromii, wykonanej ok. r. 1500, zachowane fragmenty za ołtarzem głównym i bocznymi, w prezbiterium na pn. ścianie na pr. od ambony i na pd. ścianie obok tęczy; nadto w babińcu wieży wprawiono obecnie w pułap polichromowane deski z dawnego pułapu kościoła, które od r. 1877 służyły jako podłoga strychu. Resztę tych desek oddano do Muzeum Narodowego w Krakowie. Na deskach są malowane motywy ornamentacyjne według tych samych patronów co w Dębnie. Przy powtarzaniu się większości motywów znanych z Dębna - występuje także kilka odmiennych. Tak w Harklowej, jak i w Dębnie są sceny figuralne: 1) z jeleniem, 2) z orszakiem myśliwskim, 3) pary zwróconych ku sobie gołąbków. Część desek ma podkład biały, część surowy. Zasadniczy rysunek nakładany jest kolorem czarnym. Wzory z tych samych patronów są malowane niejednokrotnie w różnych kolorach. Zwykle powtarzano jeden wzór przez całą długość deski, lecz często także wprowadzano na tej samej desce kolejno różne motywy. Na strychu kościelnym ponad prezbiterium i nawą widoczne resztki górnych, podsufitowych motywów polichromii z r. 1737 (nad prezbiterium

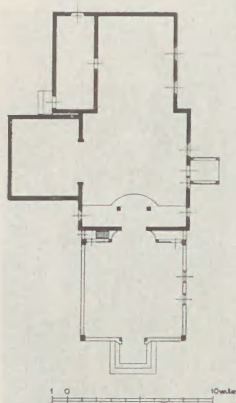

Fig. 62. Harkłowa, kościół parafialny. Rzut poziomy sprzed r. 1934 (str. 62).

resztki scen figuralnych i luźnych, dosyć wielkich figur). Do polichromii tej odnosił się zamalowany w r. 1931 napis nad łukiem tęczy, który głosił, iż kościół ozdobił malowidłami proboszcz Hiacynt Antoni Ochalski w r. 1737. W r. 1877 dano pseudogotycką polichromię bez wartości, zamalowaną w r. 1931.

Urządzenie wnętrza.

Ołtarze: 1. W głównym, zdaje się nowszej konstrukcji (z r. 1877?), wprowadzone luźne części tryptyku (pierwotnego ołtarza), ol. drz., zachowane w starych ramach; w środku ś. Rodzina (fig. 66), 118×146 cm, na skrzydłach po stronie wewnętrznej (fig. 67) po dwóch świętych, 51,5×70,5 cm: na l. u góry ś. Jan Chrz., u dołu ś. Barbara, na pr. u góry ś. Stanisław bp, u dołu ś. Katarzyna; tła złote, wyciskane w desenie; po stronie zewnętrznej malowidła zupełnie zniszczone, na jednym z pól ślady Ukrzyżowania; w górnej kondygnacji ołtarza obraz Zwiastowania, który znajdował się niegdyś w nasadzie opisanego tryptyku, 60×98 cm, zamknięty t. zw. oślim grzbietem; pocz. w. XVI. Jako zasłona obrazu środkowego użyty o b r a z Z a-

Fig. 63. Harkłowa, kościół parafialny. Widok od północnego zachodu przed odnowieniem w r. 1934 (str. 62).

Fig. 64. Harkłowa, kościół parafialny. Portal gotycki z prezbiterium do zakrystii (str. 65).

Fig. 65. Harkłowa, kościół parafialny. Wnętrze przed odnowieniem w r. 1931 (str. 64).

ślubin ś. Katarzyny (fig. 68), 122×176 cm (nadsztukowany), ol. pł., barokowy, sprowadzony w r. 1930 z Rzymu. Nad środkowym obrazem obrazek z Koronacją Matki B., ol. drz., z w. XVIII. — 2. 3. ołtarze w kaplicy drewniane: w jednym (naprzeciw wejścia), w bogato rzeźbionej oprawie obraz Matki B. z Dzieciątkiem, ol. pł., w drugim, ujętym w kolumny, polichromowana płaskorzeźba ś. Rodziny; rokokowe, sprowadzone ze Spiszu w czasie budowy kaplicy.

Ambona (fig. 65) drewniana, barokowa. — Chrzcielnica, wys. 100 cm, z czerwonego piaskowca, z datą 1731; nakrywa, wys. 52 cm, drewniana, zwieńczona koroną. — Świecznik drewniany, polichromowany, sześćoramienny, w stylu ludowego baroku z w. XIX. — Lichтары drewniane, polichromowane, rokokowe. — Płyta nagrobna (na środku podłogi nawy) z datą 1715 i z rymowanym napisem łacińskim.

Dzwon, śr. 72 cm, z krucyfiksem w górnej części płaszcza i datą 1554.

Na PLEBANII: Obraz Matki B. z Dzieciątkiem, 49,5×72 cm, ol. pł., z feretronu, w. XVIII. — Epitafium Anny Golińskiej († 1640) drewniane, z łacińskim napisem nagrobnym po jednej stronie, a po drugiej z wizerunkiem zmarłej, klęczącej przed krucyfiksem we wnętrzu izby.

CMENTARZ grzebalny, obwiedziony murem kamiennym, w którym bramka o falistej sylwecie.

Fig. 66. Harkłowa, kościół parafialny. Ś. Rodzina — środek tryptyku wprow-
wiony w ołtarz główny (str. 66).

DWÓR.

Z dawnego dworu pozostała b r a m a w j a z d o w a (przerobiona), z sienią przejazdową niezbyt obszerną, sklepioną beczkowo z lunetami, oraz ł a m u s barokowy, z fasadą przerobioną przed r. 1880 (St. T.). Niewielki piętrowy budynek murowany, z piwnicami sklepionymi w parterze i izbami mieszkalnymi u góry. Dwa okna górne mają jeszcze stare framugi o barokowej najprostszej formie, zakratowane. Niegdyś posiadał łamus otwory strzelnicowe. Od zach. latryna w rodzaju wykusza. Przy wejściu do izb mieszkalnych drzwi żelazne kute, z rozetą pośrodku; w rozecie tej znajdował się herb Gryf (St. T. 1888), którego dziś już nie ma.

L.: Bibl. Warsz. 425. Szydłowski 56.

Fig. 67. Harkłowa, kościół parafialny. Skrzydła tryptyku wprawione w ołtarz główny (str. 66).

JABŁONKA

Wieś 27 km zach. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. PRZEMIENIENIA PAŃSKIEGO.

Zbudowany w latach 1802—1817 (Vis. Can. z r. 1820), zachowany bez zasadniczych zmian. Dawny kościółek drewniany, istniejący już w w. XVI, rozebrany ok. poł. w. XIX.

Zbudowany z kamienia i potynkowany. Jednonawowy, z krótkim prezbiterium zakończonym półkoliście, oraz z wieżą nasadzoną na frontową część nawy (fig. 69). Przy prezbiterium po stronie ewangelii zakry-

Fig. 68. Harkłowa, kościół parafialny. Zaślubiny ś. Katarzyny, obraz-zasłona w ołtarzu głównym (str. 67).

stia, po tejże stronie nawy drewniana nowsza kruchta. Ściany kościoła bez podziałów architektonicznych, z wyjątkiem ściany wieży, wysuwającej się lekko przed lico fasady, o podziałach ramowych. Wtopioną w dachy część wieży flankują ścianki szczytowe ujęte esownicami. Dachy pobite gontem, smukły, dołem baniasty hełm wieży blachą. Wnętrze nawy nakryte trójprzęsłowym sklepieniem beczkowym z lunetami na gurtach, wspartym na ciężkich półfilarach. Chór muzyczny murowany, podsklepiiony na trzech arkadach.

W ołtarzu bocznym pr. o b r a z WW. Świętych, ol. pł., z w. XVIII. — Cztery figury śś. Nie wiast, wys. ok. 125 cm, drewniane, polichromowane, późnobarokowe, pochodzące podobno z dawnego ołtarza. — We frontową ściankę nowej ambony wprawiona polichromowana płaskorzeźba Oracz z datą 1863. — Ławki z datą 1835.

s korzeźba Oracz z datą 1863. — Ławki z datą 1835.

Monstrancja, wys. 61 cm, miedziana posrebrzana i pozłacana, w stylu rejencji. — Kielichy: 1. wys. 20 cm, srebrny pozłacany, z trybowaną dekoracją w formie główek puttów i pęków kwiatowo-owocowych na stopie, barokowy. — 2. wys. 24 cm, z podstawą miedzianą pozłacaną i czarą srebrną pozłacaną; ornament trybowany w stylu rejencji.

Dzwon (sygnaturka), śr. 29 cm, z datą 1612.

DZWONNICA.

Opodał zakrętu drogi z Jabłonki do Lipnicy Wielkiej. Drewniana o konstrukcji słupowej, w kształcie ściętego ostrosłupa, z ośmiobocznym daszkiem. Ściany szalowane deskami, dach kryty blachą. — Druga dzwonniczka drewniana w pobliżu Studzianek.

KAPLICZKI.

1. We wsi przy dawnej głównej drodze. Murowana, nakryta gontowym daszkiem piramidalnym. Wewnątrz obraz Matki B. malowany na szkłe. — 2. Położona przy drodze do Orawki. Drewniana, czworosścienna, nakryta wysokim, gruszkowatym, gontowym hełmem z latarnią. Wewnątrz rzeźba: Chrystus upadający pod krzyżem (fig. 70).

Fig. 69. Jablonka, kościół parafialny.
Widok zewnętrzny (str. 69).

Fig. 70. Jablonka, kapliczka z Chrystusem upadającym pod krzyżem (str. 70).

FIGURY.

1. Ś. J a n a N e p. przy drodze do Orawki, kamienna, na wysokim postumencie z płaskorzeźbionymi postaciami ś. Marii Magd. i ś. Rozalii; na bazie postumentu płaskorzeźba ś. Jana Ew. oraz data 1752. — 2. Ś. J a n a w e wsi, rzeźbiona w kamieniu, na graniastym słupie; na postumencie data 1779. — 3. M a t k i B. N i e p. P o c z. tuż obok kościoła, kamienna, na kolumnie; na postumencie data 1809 oraz nazwisko fundatora: Dobias Albertusak. — 4. K r z y ż k a m i e n n y na cmentarzu grzebalnym z wypukłorzeźbioną postacią Ukrzyżowanego i figurą ś. Marii Magd. stojącej u stóp krzyża; na postumencie wśród zatartego napisu data 1800.

CHATY.

We wsi kilka starszych chat z wyżkami, np. nr 432 (J. Guziaka) z r. 1816, nr 421 (K. Dziubka) z r. 1839, nr 416 (W. Zborka) z r. 1843, nr 417 (K. Guziaka) z r. 1856, nr 429 (J. Piekarczyka) z r. 1871 z napisem na belce «Maister Jano Vierček». — W domu Ulmankowej grupa Ukrzyżowania, wys. 100 cm, drewniana, polichromowana, rokokowa.

A.: Historia domus Parochiae (od r. 1787) oraz Ecclesiae proventus exitusque demonstratur z r. 1788; rypsy na plebanii.

JAWORKI

Wieś 38 km pd.-wsch. od N. Targu

CERKIEW PARAFIALNA p. w. ŚMIERCI Ś. JANA AP.

W notatach rękopiśmiennych J. Łepkowskiego z r. 1851 znajduje się wiadomość (oparta na inwentarzu), że w J. był pierwotnie kościół zbudowany w r. 1680 «ut inscriptio in trabe et erat parochialis ad 1789». Cerkiew murowana wzniesiona w r. 1798 (Dod. tyg. Gazety Lwowskiej, 1855, nr 32).

Zbudowana z kamienia i potynkowana. Jednonawowa, z obszerną nawą, z węższym prezbiterium zamkniętym wielobocznie oraz wieżą nasadzoną na frontową część nawy (fig. 71). Ściany bez podziałów architektonicznych. Dachy i baniaste helmy wieży i wieżyczek na sygnaturki pobite gontami. Wnętrze rozczłonkowane wydatnymi pilastrami, zasklepione beczkowo z lunetami, na szerokich gurtach.

Urządzenie wnętrza.

Ikonostas z czasów budowy cerkwi z szeregiem malowanych większych i mniejszych figur świętych oraz niewielkich scen figuralnych, wprawionych w ornamentacyjno-architektoniczną oprawę rokokową. U góry krucyfiks, poniżej którego płasko wycięte w desce figury Matki B. i ś. Jana; w tym samym rzędzie z obu stron po trzy kartusze z dwoma postaciami proroków w każdym. Niżej rząd dwunastu apostołów w podłużnych kartuszach, między nimi pośrodku większy obraz Chrystusa jako króla, obok którego stoją mniejsze postacie Matki B. i ś. Jana Chrz.; poniżej tego obrazu Wieczerza Pańska w owalnej ramce, a pod nią Weiraikon. Trzeci rząd od góry stanowią mniejsze, okrągławe kartusze z przedstawieniami głównych świąt P. Jezusa i N. P. Marii. W dolnej kondygnacji, prócz carskich wrót i dwóch bocznych wejść, cztery ołtarzyki z malowidłami, przedstawiającymi ś. Mikołaja, Matkę B. z Dzieciątkiem, Chrystusa i śś. Jana Chrz., Grzegorza i Bazylego. Wśród ornamentyki carskich wrót sześć okrągłych medalionów ze Zwiastowaniem i czterema ewangelistami. — Dwa ołt. boczne, dwa ołtarzyki mniejsze i ambona, rokokowe.

Fig. 71. Jaworki, cerkiew parafialna.
Widok zewnętrzny (str. 72).

Obraz ś. Jana Ew., 69×160 cm, malowany na drzewie; tło złożone z wyciskanymi ornamentami; dzieło tego samego warsztatu co obrazy ikonostasu. — O b r a -

Fig. 72. Jurgów, kościół parafialny.
Ołtarz boczny (str. 74).

Fig. 73. Jurgów, kościół parafialny.
Dzwon (str. 75).

zek Matki B. z Dzieciątkiem, 34×41 cm, malowany na drzewie, tło złożone z wyciskany ornamentem liściastym; w. XVIII (bardzo zniszczony).

J U R G Ó W

Wieś 19 km pd.-wsch. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. Ś. SEBASTIANA.

Według tradycji zbudowany ok.r.1670. Kronika parafialna z r.1830, pisana na podstawie jakiejś starszej, nie istniejącej, podaje, że najdawniejsza wiadomość odnosząca się do kościoła (a wymieniająca jego organistę) pochodzi z r. 1696. W r. 1811 kościół przedłużano, jak o tym świadczy znajdujący się na plebanii dokument z tego roku, pisany w języku słowackim. Skutkiem przeróbek późniejszych pozbawiony stylowego charakteru.

Otoczony murem z dzikiego kamienia; w pn.-wsch. stronie obejścia dzwonnica murowana z r. 1881. Orientowany, drewniany, zbudowany na zrąb. Jednonawowy, z prezbiterium nieco węższym od nawy, zamkniętym ścianą prostą. Ściany obite gontami. Cokół kamienny, osłonięty far-

tuchem gontowym. Dachy kryte gontem, baniasty hełm wieżyczki na sygnaturkę blachą. Nawa ma pułap płaski z zaskrzynieniami, w prezbiterium strop obły, wysklepiony do wysokości pułapu nawy i z nim się zlewający. Portal prowadzący dawniej do zakrystii kamienny, z płaskorzeźbioną ornamentacją roślinną, barokowy, wmurowany obecnie w ścianę zakrystii. Wnętrze nawy pokryte było do niedawna polichromią ornamentacyjną z r. 1813: na pułapie głównym motywem były dwa duże koła zamknięte pierścieniowo-spiralną obręczą i mające pośrodku kuliste rozety (pola niebieskie, rozety jasnowisniowe); u spodu zaskrzynień nawy wymalowane były girlandy kwiatowe, a nadto na jej ścianie pn. okna.

Urządzenie wnętrza.

Ołtarze: 1. główny i 2. 3. boczne przy tarczy, drewniane, stylowo jednolite, rokokowe. Ołt. główny ujęty po bokach kolumnami, które niegdyś obłożone były lustrami; w środku nowa figura Chrystusa, nad bocznymi bramkami złożone figury śś. biskupów; na mniejsza data restauracji 1861 (w ramce rokokowej). W l. ołt. bocznym (fig. 72) w nyzie środkowej polichromowana i złożona figura Matki B. Różańcowej, po bokach także figury świętych; w górze obrazek ś. Rodziny, ol. pł. W pr. ołt. bocznym w środku figura ś. Mikołaja, po bokach figury świętych.

Rzeźby: Figury Ukrzyżowanego, Matki B. i ś. Jana na (nowowprawionej) tarczy, drewniane, barokowe; ok. r. 1910 usunięto pierwotny łuk tarczy, na którym znajdowały się trzy krzyże (Chrystus między dwoma łotrami), a u stóp Chrystusa figury Matki B. i Marii Magdaleny. — Figura ś. Michała Arch. z diabłem, 1/3 naturalnej wielkości, drewniana, polichromowana, z w. XVIII.

Chrzcielnica drewniana, polichromowana, o wysokiej nóżce wyrastającej z czworościennej, stopniowo zwężającej się podstawy, a rozwinętej górą w kształt kielichowego nodusa; czara w kształcie półkuli; w. XVIII. — Grób Chrystusa wraz z zbudowaną dla niego kaplicą obecnie zrujnowany; na skrzydłach drzwi od wewnątrz wymalowano żołnierzy, dalej w głębi kulisy; chronostikon z napisu łacińskiego dawał datę 1832, tj. czas przymurowania kaplicy i wymalowania jej dekoracji. — Kilka feretronów z figurami i rzeźbionymi ramami, interesujących jako dzieła sztuki ludowej. — Lichtarze (sześć na ołt. głównym, sześć na l. bocznym, cztery na pr. bocznym) drewniane, polichromowane, rokokowe (fig. 72). — Ramki kanonów (na ołtarzu ś. Mikołaja) rokokowe.

Monstrancja, wys. 57 cm, mosiężna pozłacana, ozdobiona szkiełkami barwnymi, z płaskimi, lanymi rzeźbami Boga Ojca i dwóch aniołków koło puszki; rokokowa (może nowsza). — Kielich srebrny pozłacany, z trybowaną dekoracją na sześciolistnej podstawie; czara z r. 1833 (Hist. Dom. Par.), reszta kielicha — jak świadczy napis —

z r. 1698. — Pacyfikał srebrny z w. XVIII. — Dwa relikwiarzyki miedziane w formie pacyfikałów, rokokowe.

Dzwony: 1. śr. 72 cm, z wizerunkiem Matki B. i ś. Sebastiana, ulany — wg napisu — staraniem prob. Józefa Haszczaya w r. 1785 w Preszowie. — 2. (fig. 73) śr. 38,5 cm, z płaskorzeźbą Ukrzyżowania, ulany w r. 1699 przez Marcina Italskiego, z napisem: NACHWALU PANU BOCHU DAL ME ULACZ MIKOLAY MLINAR IURKOFSKI. — 3. z r. 1801, odlany przez Jana Meyera w Lewoczy, zabrany na cele wojenne w latach 1914—18.

Na PLEBANII: Obraz z Pokłonem Trzech Króli, 128×95 cm, temp. drz., umieszczany dawniej na ołtarzu w czasie Bożego Narodzenia, z w. XVIII, nabyty w r. 1832 (Hist. Dom. Par.). — Kilka drugorzędnych obrazków w religijnych, ol. pł., z w. XVIII. — Antependium z ornamentacyjnym malowaniem i datą 1723 (ze starego ołtarza głównego, z którego zachowane również tabernakulum). — Środek chórągi z przedstawieniami Męczeństwa ś. Sebastiana i Przemienienia Pańskiego, 53×68 cm, ol. pł., barokowy. — Lampa wieczna z blachy miedzianej, trójboczna, rokokowa. — Zbiór obrazków na szkłe, garnków i talerzy ludowych z okolicy. — Kilka starych druków z oprawami, wśród nich druk Łazarzowy z r. 1580.

A.: Stara księga z metrykami zgonów od r. 1742, chrztów i ślubów od r. 1744, w niej zarazem Historia Domus Parochiae rozpoczęta od r. 1830. Wizytacje kanoniczne z lat 1799 i 1832; rypsy na plebanii.

K A C W I N

Wieś 23 km pd.-wsch. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. WW. ŚWIĘTYCH.

Kanoniczna wizytacja z r. 1799 podaje, że erekcja nieznana, gdyż dokumenty spłonęły w pożarze w r. 1677, który zniszczył także wnętrze kościoła i że prawdopodobnie kościół ten «familia Berzevitziana sub initium saeculi XV erexit, uti id ex scuto eiusdem, fornici sanctuarii inciso, nunc quidem iam satis distinguibili, quia calce pluries incrustato, licet concludere». Odnawiany w w. XVIII staraniem ks. Macieja Bulawskiego

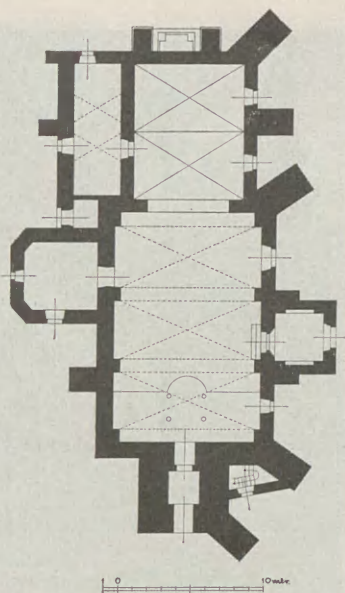

Fig. 74. Kacwin, kościół parafialny. Rzut poziomy (str. 76).

Fig. 75. Kacwin, kościół parafialny.
Widok od pd.-wschodu (str. 76).

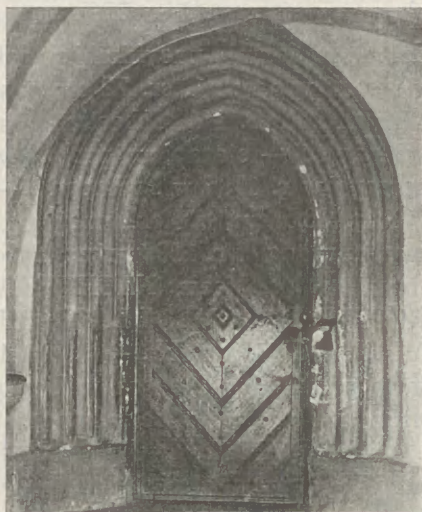

Fig. 76. Kacwin, kościół parafialny.
Portal południowy (str. 76).

(r. 1712), ks. Wojciecha Szczęchowicza i ks. Walentego Kaczmarczyka (r. 1767) oraz w w. XIX przez architekta z Lewoczy Steinhausa (r. 1842), który wzmacniał ankrami sklepienie kościoła i przystawił doń nowe szkarpy. Gotycki, przekształcony w epoce baroku.

Obejście otoczone murem z kamienia; słupy trzech bramek zwieńczone kamiennymi wazonami ornamentowanymi z w. XVIII. Orientowany. Murowany z kamienia i potynkowany. Jednonawowy, z prezbiterium zamkniętym ścianą prostą, węższym i niższym od nawy, i wieżą na rzucie kwadratu od zach. (fig. 74, 75). Przy prezbiterium od pn. zakrystia równej z nim długości z r. 1712. Od wsch. dobudówka z arkadową wnęką dla krucyfiksu. Przy nawie od pn. kaplica ś. Anny z r. 1712, od pd. kruchta. Wieża dość smukła z oknami jedynie w najwyższej kondygnacji; gzymsowania i hełm z r. 1767 (dawna gotycka struktura zniszczona przez pożar w r. 1757). Ściany opięte szkarpami przerabianymi. Dachy oraz baniasty hełm wieży i hełm czworosiennej wieżyczki na sygnaturkę kryte gontem. W pd. ścianie nawy portal (fig. 76) kamienny, ostrołukowy, oprofilowany: 4 wałki i żłobki. Prezbiterium dwuprzęsłowe, zasklepienie krzyżowo z żebrami. Zworniki z płaskorzeźbą kutą w kamieniu i malowaną: trzy róże heraldyczne. Nawa rozczłonkowana pilastrami, nakryta sklepieniem beczkowym z lunetami z r. 1712 (w miejsce dawnego pułapu drewnianego). Z prezbiterium do zakrystii kamienny portal, w którym drzwi malowane z trzema kartuszami, z w. XVIII. Na sklepieniu prezbiterium zachowały się resztki polichromii z w. XVIII wśród domalowanej neogotyckiej ornamentacji. Zachowane są partie fi-

Fig. 77. Kaewin, kościół parafialny. Wnętrze (str. 77).

guralne (przemalowane) w polach środkowych: 1) Duch ś. w postaci gołębicę wśród płomienistych języków, oraz 2) Bóg Ojciec z dwoma aniołami; na kapach sklepiennych czterej ewangelści.

Urządzenie wnętrza.

Ołtarze: 1. główny (fig. 77) drewniany; obok głównego korpusu z w. XVII dwie bramki z ozdobnymi nadstawami o dekoracji barokowej z pocz. w. XVIII (odnowiony w r. 1928, przy czym niektóre partie ornamentacji rekonstruowane); w środkowym polu jako zasłona nowego krucyfiksu obraz WW. Świętych, 130×230 cm, ol. pł., z w. XVIII (?), przemalowany; po bokach i w górnej kondygnacji ołtarza oraz nad bramkami szereg figur drewnianych połączonych; na drzwiczkach bramek malowane ol. figury świętych z w. XVIII; tabernakulum rokokowe. Obok ołtarza na l. wnąka bez architektonicznej oprawy, pierwotnie szafka na Najśw. Sakrament. — 2. b o c z n y pr. przy tęczy (fig. 77), drewniany, bogato rzeźbiony, z obrazem ol. pł. z w. XVIII pośrodku, oraz z figurami ś. Jana i Marii Magd. naturalnej wielkości, drewnianymi i złożonymi, po bokach; rokokowy.

Obrazy: Chrystus przysłupie, 103×150 cm, ol. pł., z w. XVIII, bardzo zniszczony. — Matka B. i ś. Józef prowadzący Dzieciątka, na tle złotym, z w. XVIII. — ś. Antoni, 118×120 cm, ol. pł., barokowy. — Matka B. z Dzieciątkiem, 58×86 cm, ol. pł., z w. XVIII, w ramie w stylu rejencji. — Bł. Leonard Ugolino,

Fig. 78. Kacwin, kościół parafialny.
Monstrancja (str. 79).

58×85 cm, ol. pl., z w. XVIII, w ramie w stylu Rejencji. — *Hołd pasterszy*, 162×120 cm, ol. pl., z w. XVIII, w owalnej ramie rokokowej. — *Obrazek relikwiarzowy Matki B.*, owalny, ol. pl., z w. XVIII, w rzeźbionej rokokowej ramce.

Krucyfiks w kapliczce na wsch. ścianie apsydy; figura naturalnej wielkości, drewniana, polichromowana, ze złożonym perizonium; na podstawie data 1813.

Ambona (fig. 77) drewniana, wykonana w r. 1842 przez rzeźbiarza z Rozembarku (Hist. Dom. Par.), lecz w klasycystycznym stylu. — *Chór muzyczny* drewniany, na czterech kolumnach, z parapetem podzielonym na szereg pól prostokątnych, w których malowane postacie Chrystusa, apostołów i kilku świętych z napisami łacińskimi; na skrajnym polu balustrady z l. w miejsce postaci świętego napis, podający datę konsekracji kościoła 1715 i ozdobienia 1716 (nadto data renowacji chóru i ołt. głównego 1883). — *Chrzcielnica* kamienna z w. XVIII z drewnianą

nakrywą, w której wśród dekoracyjnych esownic Chrzest Chrystusa. — *Ławka* z przodem i zaplekiem malowanymi w kwiaty i owoce, barokowa; po stronie przeciwnej analogiczna większa ławka z dwoma rzędami siedzeń. — Cztery grupy ławek z rokokowymi, zgrabnie wykrojonymi bokami. — *Zaplecek tronu* drewniany, barokowy. — *Konfesonał* z malowaną ornamentacją, z w. XVIII. — *Szafakomoda* w zakrystii na srebra i paramenta, rokokowa z r. 1783 (Vis. Can. z r. 1799). — *Baldachim* (fig. 77) procesyjny z drążkami górą rzeźbionymi, rokokowy. — *Feretron* z obrazami ś. Anny i ś. Alojzego, rokokowy. — Dwie *łatarnie* drewniane, rokokowe. — *Skrzynia* (w zakrystii) z resztkami malowanej ornamentacji, ofiarowana przez Marię Molitor przed r. 1799 (gdyż wymieniona we wspomnianej wizytacji). — *Grób Chrystusa* złożony z kulis bocznych, na których malowane drzewa z wycinanymi konturami, oraz ścianki środkowej, 192×248 cm,

z przedstawieniem na tle Jerozolim-
my tumbi grobowej, obok której
z każdej strony po 3 żołnierzy;
w górnej części owej ścianki wpra-
wione słońce z otworem na Hostięś.,
z dwoma w desce wyciętymi mało-
wanymi aniołkami; 2 poł. w. XVIII.

Monstrancja (fig. 78),
wys. 68 cm, srebrna pozłacana; pod-
stawa z czterema trybowanymi głów-
wkami puttów oraz pękami kwia-
towo-owocowymi; jako trzon sto-
jący anioł, który podtrzymuje bo-
gato rozczłonkowaną oprawę pu-
szki; u jej dołu pelikan karmiący
pisklęta, po bokach figurki Matki B.
i ś. Józefa, u góry półfigurka Boga
Ojca błogosławiącego, nad którym
Duch ś. i krzyż promienisty u szczy-
tu; pod spodem podstawy napis:
1691 DIE 28 IUNY THOMAS
SZTRAGOWICZ OLIM PLEB. NE-
DECESENSIS DECANUS DUNAVI-
CZENSIS; znaki złotnicze Augsbu-
rga i monogramisty I.H. — **Kieli-
chy**: 1. wys. 22,5 cm, srebrny po-
złacany, z bogatą trybowaną deko-
racją na stopie i ażurowym koszy-
czkiem czary, barokowy z r. 1741
(wg napisu na skrajnej listwie
u spodu). — 2. (fig. 79), wys. 25,5 cm, srebrny pozłacany, klasycystyczny;

Fig. 79. Kacwin, kościół parafialny. Kie-
lich (str. 79).

pod spodem na skrajnej listwie data 1799. — 3. wys. 22,5 cm, z jasnego
aliażu, o kształcie zbliżonym do poprzedniego, z datą 1799 na skrajnej
listwie u spodu. — 4. wys. 24,5 cm, z jasnego aliażu, podobny do po-
przedniego; pod spodem data 1799. — **Pacyfikał**, wys. 40 cm, srebrny
częściowo pozłacany, barokowy. — **Relikwiarzyk**, wys. 38 cm,
z jasnego aliażu, rokokowy, nodus i stopa klasycystyczne.

Kilka tkanych ornatów i dalmatyka, z w. XVIII.

Druki z w. XVII i XVIII (częściowo spiskie) w językach łaciń-
skim, niemieckim, polskim i słowackim.

Dzwon, śr. 94 cm, z plaketką Matki B. z Dzieciątkiem; wg Vis.
Can. z r. 1799 pochodzi z r. 1769, z czym zgadza się charakter ornamen-
tacji. — **Sygnatorka**, śr. 36 cm, z napisem polskim i datą 1771. —
Dzwonek u wejścia do zakrystii z r. 1631.

Fig. 80. Kacwin, kaplica (str. 80).

KAPLICE.

1. Na krańcu wsi przy drodze do Niedzicy (fig. 80). Murowana, z apsydą zaokrągloną i charakterystycznym, podwójnie łamanym daszkiem gontowym. Na ścianie szczytowej po bokach okienka dwie ornamentacyjne parzenice stiukowe, malowane, nad nimi data 1767. U góry szczytu pazdury z krzyżem. — 2. Za wsią, murowana, czworoboczna, z pięterkiem otwartym półkolistymi arkadami, w którym umieszczona figura Chrystusa upadającego pod krzyżem. Dach gontowy, siodłowy, z murowanymi szczytami o sylwecie falistej.

A.: Wizytacja kanoniczna z r. 1799. Historia parochiae od r. 1837; rypisy na plebanii.

KLIKUSZOWA

Wieś 5 km pn.-zach. od N. Targu

KOŚCIÓŁ FILIALNY p. w. Ś. MARCINA BPA.

Wzniesiony w latach 1878 (data na fasadzie wieży) — 1885 (Schematyzm) w stylu pseudogotyckim na miejscu dawnego drewnianego, o którym ks. J. Sawicki, proboszcz nowotarski, pisze w r. 1761 (por. L. N. Targu), że znajdował się już wówczas w złym stanie, oraz wspomina, iż obok niego znajdują się ruiny dawniejszego kościoła murowanego, zniszczonego przez powódź. Kościół parafialny istniał już w połowie w. XIV (Dobrowolski K., *Najstarsze osadnictwo Podhala*, 1935, 10).

Ołtarz boczny (dawny ołtarz główny zniesionego kościoła) drewniany, barokowy z w. XVIII. — Ornaty: 1. biały, haftowany w różnobarwne kwiaty na srebrnym tle, z w. XVII (restaurowany). — 2. czerwony (fig. 81) z naszywanymi na nowszym tle haftowanymi aplikacjami: kwiaty, emblematy, dwie fontanny i fasada idealnego kościoła; w. XVIII.

Dzwony: 1. śr. 62 cm, ulany w r. 1829, z napisem: NAKŁADEM GROMADY I STARANIEM WOYTA IANA KANTEGO / JÓZEF SZWANDERSKI MAGISTER IAN RASZKA I IAN DLUGI R. P. 1829. — 2. z r. 1579, zabrany w r. 1916 na cele wojenne.

L.: Bibl. Warsz. 220.

KLUSZKOWCE

Wieś 20 km wsch. od N. Targu

DZWONNICA.

Położona na dawnym cmentarzu, na miejscu kościoła spalonego ok. r. 1809. Drewniana, o konstrukcji słupowej, czworoboczna, stosunkowo niska; ściany szalowane deskami (część szalowania ścian rozebrano). Dach namiotowy kryty gontem. — Dzwon z r. 1818 zabrano w latach 1914—18.

KOŚCIELISKO

Wieś 24 km pd.-zach. od N. Targu

KAPLICZKA.

Położona u wstępu do doliny Kościeliskiej. Murowana, na rzucie kwadratu, z dachem gontowym w kształcie zgrabnego, wysmukłego hełmu, który z czworościennego przechodzi w stożkową banie.

KREMPACHY

Wieś 11,5 km pd.-wsch. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. Ś. MARCINA.

Według Schematyzmu diecezji spiskiej «antiqua parochia extitit iam anno 1278». Obecny budynek mniej więcej z poł. w. XVI. Skromny, o typie przejściowym z gotyku w renesans, zachowany stosunkowo dobrze w pierwotnym kształcie.

Otoczony murem z kamienia. Orientowany. Murowany z kamienia i potynkowany. Jednonawowy, z węższym i nieco niższym prezbiterium zamkniętym trzema bokami ośmioboku, oraz z wieżą na rzucie kwadratu od zach. (fig. 82, 83, 84). Przy prezbiterium od pn. niewielka zakrystia, przy nawie od pd. murowana nowsza kruchta. Ściany kościoła bez podziałów architektonicznych. Wieża o ścianach gładkich, z oknami jedynie w górnej kondygnacji. U góry ścian drewniana hurdycja, obejmująca węższy, wierzchni trzon wieży, zwieńczony attykami cegla-

Fig. 81. Klikuszowa, kościół filialny. Ornat (str. 80).

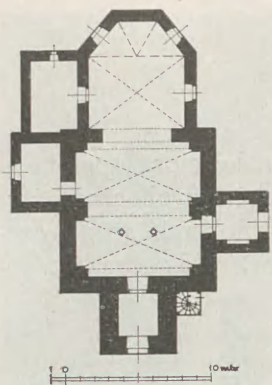

Fig. 82. Krempachy, kościół parafialny. Rzut poziomy (str. 81).

nymi (z pewnymi szczegółami kamiennymi). Z dachu dwuspadowego, opadającego ku środkowi, odprowadza wodę drewniany wodorzyg, wysunięty silnie nad hurdycję od strony nawy kościelnej. Pierwotne wejście od zach. rozszerzone w nowszych czasach. Wspólny dach nawy i prezbiterium kryty gontem. Nad prezbiterium wieżyczka na sygnaturkę, drewniana, czworosścienna, z baniastą, gontem pobitą czapką, zwieńczoną podwójnym krzyżem. Wnętrze sklepione beczkowo z lunetami, w prezbiterium dekoracyjne żebra. Nawa rozczłonkowana pilastrami. W pd. murze nawy portal kamienny z roślinną ornamentacją na nadprożu.

Urządzenie wnętrza.

Ołtarze o płaskiej, jednoplanowej strukturze, z kolumnami po bokach i szeregiem figur, rokokowe (fig. 85). W ołt. głównym w środku obraz ś. Marcina klęczącego przed Chrystusem, ol. pł., z w. XVIII. W ołtarzach bocznych obrazy nowe.

A m b o n a z malowidłem Chrystus jako dobry pasterz, ol. drz., na zaplecku, rokokowa. — Chór muzyczny drewniany, wsparty na dwóch kolumnach, w polach parapetu malowane kwiatki, późnobaroko-

Fig. 83. Krempachy, kościół parafialny. Widok od pd.-zachodu (str. 81).

Fig. 84. Krempachy, kościół parafialny. Widok od wschodu (str. 81).

Fig. 85. Krempachy, kościół parafialny. Wnętrze (str. 82).

kowy. — Chrzcielnica z piaskowca, o kształcie kielichowym, barokowa, z datą 1746. — Ławki z bokami ozdobionymi w rodzaj pilastrów z galkami u góry, późnobarokowe. — Baldachim procesyjny rokokowy. — Epitafium (na ścianie wieży) prob. w Krempachach ks. J. Dzurilli († 1872) z napisem polskim.

Monstrancja (fig. 86), wys. 28 cm, srebrna pozłacana, z szczegółami odlewanyymi i cyzelowanymi oraz rytą ornamentacją; puszką ujętą lekką, przezroczystą architekturą gotycką z wieżyczką u góry, w której figurka ś. Piotra; szczyt zwieńczony maleńką Pasją; na zewnętrznej skrajnej listwie podstawy napis: A. D. 1528.. I. C. — Kielichy srebrne pozłacane: 1. (fig. 87) wys. 17,7 cm, z podstawą sześciolistną, z nodusem o sześciu guzach z rozetkami i z płytkim koszyczkiem ozdobionym u góry koronką ornamentu; gotycki, pochodzący z kościoła ś. Walentego. — 2. wys. 20 cm, z trybowaną ornamentacją na koszyczku czary i na stopie; barokowy z w. XVII.

Dzwony: 1. śr. 63 cm, z wizerunkiem ś. Donata oraz napisem: GOS MICH ANTON OBER IN LEVTSCHAV Aō 1750. — 2. śr. 45 cm, z półwypukłą figurką świętego z krzyżem w ręku oraz napisem w górnym otoku: REFUSA EPERIESSINI ANNO 1834.

KOŚCIÓLEK p. w. Ś. WALENTEGO.

Według tradycji erekcji dawniejszej niż kościół parafialny. Pierwotna budowla drewniana w Vis. Can. z r. 1700 wymieniona jako pocho-

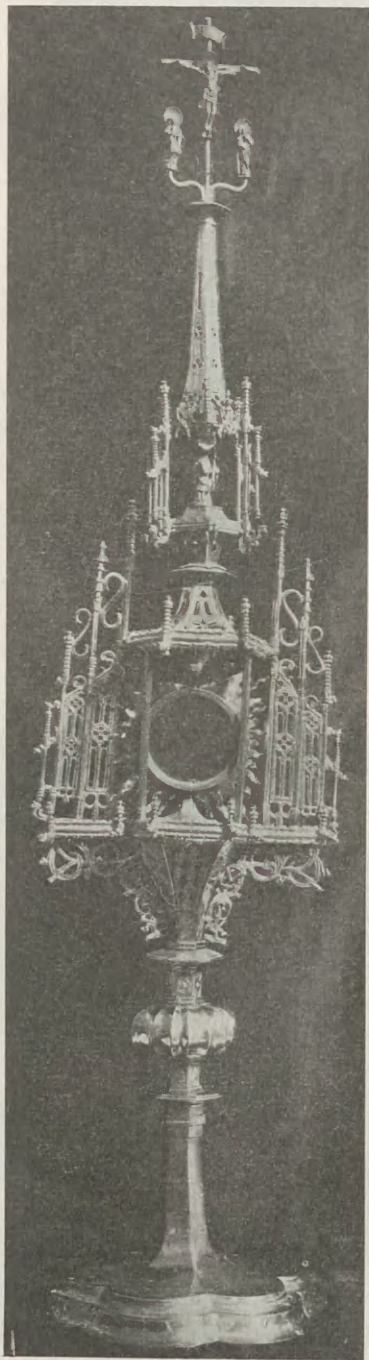

Fig. 86. Krempachy, kościół parafialny. Monstrancja (str. 83).

dząca z r. 1516 (data wzięta zapewne z tryptyku ś. Walentego), obecna wzniesiona w r. 1761.

Położony na skraju wsi, otoczony cmentarzem grzebalnym. Orientowany. Murowany z kamienia i potynkowany. Jednonawowy, z nawą prostokątną i półkolistą apsydą prezbiterialną. Dach oraz barokowa wieżyczka na sygnaturkę obite blachą. Wnętrze rozczłonkowane pilastrami, nakryte sklepieniem beczkowym z lunetami na gurtach. Dekoracja kościoła zewnętrzna i wewnętrzna góralskoludowa z r. 1893. Na łuku tarczy data budowy i odnowienia kościoła.

Urządzenie wnętrza.

Ołtarze: 1. główny drewniany, z szeregiem figur polichromowanych, rokokowy; w środek wprawiona środkowa część dawnego tryptyku (fig. 88), 99×142,5 cm, temp. drz., z postaciami śś. Stanisława, Walentego i Mikołaja na tle złoconym; u dołu obrazu z l. napis: Anno 1516, prawdopodobnie dopisany później na podstawie daty, znajdującej się na jednym z obrazów bocznego skrzydła tegoż tryptyku. — 2. boczny drewniany, z retabulum w kształcie feretronu, rokokowy; w ołt. obraz ś. Kunegundy z datą 1772.

Skrzydła tryptyku, przynależne do części środkowej w ołtarzu głównym, przecięte obecnie na cztery kwatery, rozmieszczone na ścianach, 44×68 cm, malowane temp. na pł. naciągniętym na deskę: 1. ś. Sebastian i ś. Wojciech (fig. 89), na odwrociu Chrystus przed Kajfaszem (fig. 91). — 2. ś. Florian i ś. Wacław (fig. 90), na odwrociu Biczowanie. — 3. ś. Apollonia i ś. Jan Chrz., na odwrociu Upadek pod krzyżem (fig. 92) z datą 1516. — 4. jedna żeńska i dwie męskie postacie świętych, na odwrociu Ukrzyżowanie. Tła obrazów z świętymi złożone.

A m b o n a z pudłem ozdobionym ornamentem *rocaille* oraz figurkami aniołków siedzących na wolutach; na zaplecku lice malowidło z wizerunkiem ś. Jana Nep., ol. drz., baldachim z figurką Michała Arch. u szczytu; rokokowa. — C h ó r m u z y c z n y drewniany, wsparty na 2 kolumnach, rokokowy. — Ł a w k a k o l a t o r s k a z w. XVIII. — Dwa l i c h t a r z e drewniane, trójramienne, rokokowe. — K a n o n y w ramach rokokowych.

WIEŚ zwarto zabudowana, z rzędami stodół na krańcach.

A.: Historia parochiae Krempachensis rozpocz. w r. 1799 przez ks. Michała Gabriela Martinskiego.

KROŚCIENKO

Miasteczko 29 km wsch. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. WW. ŚWIĘTYCH.

Kościół istniał już w połowie w. XIV (Mon. Pol. Vat. II 386 i 432). Według Schematyzmu erekcja kościoła miała miejsce w r. 1665. Data odnosić by się mogła do istniejącej budowli, w której jednakże przynajmniej prezbiterium jest przeróbką budowli dawniejszej. Zabytek łączący tradycje średniowieczne w planie i bryle z barokowymi szczegółami.

Położony przy rynku. Orientowany. Murowany z kamienia i potynkowany. Jednonawowy, z prezbiterium zamkniętym ścianą prostą, węższym i niższym od nawy, oraz z wieżą na rzucie kwadratu od zach. (fig. 93, 94). Przy prezbiterium od pn. zakrystia, od wsch. niska, ciasna przy-

Fig. 87. Krempachy, kościół parafialny. Kielich (str. 83).

Fig. 88. Krempachy, kościółek ś. Walentego. Obraz śś. Stanisława, Walentego i Mikołaja w olt. głównym (str. 84).

Fig. 89. Krempachy, kościółek ś. Walentego. Śś. Sebastian i Wojciech, obraz ze skrzydeł tryptyku (str. 84).

Fig. 90. Krempachy, kościółek ś. Walentego. Śś. Waclaw i Florian, obraz ze skrzydeł tryptyku (str. 84).

budówka — zagadkowego pochodzenia. Przy nawie od pd. nowa kruchta. Ściany bez podziałów architektonicznych, jedynie przy pd. ścianie prezbiterium trzy szkarpy. Dachy pokryte gontem, baniaste helmy wieży i wieżyczki na sygnaturkę blachą. Prezbiterium rozczłonkowane półfilarami, nakryte sklepieniem krzyżowym na gurtach, nawa podzielona płaskimi pilastrami nakryta pułapem. Przy odbijaniu starych tynków w r. 1921 odkryto ślady dawniejszej polichromii, które jednak zamalowano.

Urządzenie wnętrza.

Ołtarze: 1. główny z tabernakulum rokokowym, oraz obrazem WW. Świętych, ol. pł., z w. XVIII, pośrodku. — 2. boczny drewniany, wczesnobarokowy, z dwoma obrazkami na skrzydłach bocznych, 35×73 cm, malowanymi na desce, przedstawiającymi Zwiastowanie i Zaślubiny N. P. Marii; u szczytu górnej kondygnacji później dodany kartusz z płaskorzeźbionym herbem Leliwa i inicjałami S. M., Z. M.

Chrzcielnica (fig. 95), wys. 95 cm, z piaskowca, w kształcie ośmiościennego kielicha; na nodusie tarcze z herbami Leliwa, Nałęcz, Szreniawa, Syrokomla i z datą 1493 (każda cyfra na oddzielnej tarczy); górna część czary ozdobiona maswerkiem gotyckim, u jej dołu dwie tarcze, na których herb Godziemba i orzeł polski. Partie maswerku oraz tarcze herbowe pomalowane jaskrawo w nowszych czasach.

Fig. 91. Krempachy, kościółek ś. Walentego. Chrystus przed Kajfaszem, obraz ze skrzydeł tryptyku (str. 84).

Fig. 92. Krempachy, kościółek ś. Walentego. Upadek pod krzyżem, obraz ze skrzydeł tryptyku (str. 84).

Kielich, wys. 24,8 cm, srebrny pozłacany, z trybowaną stopą i koszyczkiem czary, z lanym i cyzelowanym nodusem, na którym trzy postacie niewieście z plastycznymi główkami; barokowy z w. XVII, przełożony w Wiedniu w r. 1841 (wg napisu).

Ornaty: 1. biały z kolumną ze srebrnego brokatu haftowaną w kolorowe kwiaty; boki ujęte od zewnątrz i od kolumny w ornament z lekich splotów kwiatowych; w. XVII—XVIII. — 2. biały haftowany w kwiaty różnobarwne ze srebrem, na nowym tle; w. XVIII. — 3. biały (fig. 96) haftowany w różnobarwne kwiaty na srebrnym brokacie; w. XVII—XVIII, restaurowany.

Dzwon z r. 1794, zabrany na cele wojenne w latach 1914—18.

KAPLICA Ś. ROCHA.

Przy drodze wiodącej ku Trzem Koronom i zameczkowi ś. Kingi. Murowana z kamienia i potynkowana. Założona na rzucie prostokąta z zaokrągleniem apsydialnym. Dach i czworoboczna

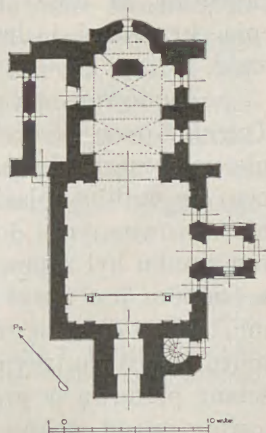

Fig. 93. Krościenko, kościół parafialny. Rzut poziomy (str. 85).

Fig. 94. Krościenko, kościół parafialny. Widok od wschodu (str. 85).

wieżyczka na sygnaturkę z hełmem baniastym, pokryte blachą. — Ołtarz ś. Rocha o reminiscencjach rokokowych, ale zapewne z poł. w. XIX, z prymitywnym obrazem i ludowymi rzezbami. Za ołtarzem napis, podający, iż kaplicę odnowił w r. 1865 Antoni Kuc z Ochotnicy. — Rzeźba Matki B. Różańcowej drewniana polichromowana, w owalnej ramie barokowej. Na ramie ozdobionej rozetkami przybite stopy i dłonie Chrystusa, u góry półfigura Boga Ojca.

RUINY ZAMKU PIENIŃSKIEGO.

Początek zamku, zw. także zameczkiem ś. Kingi, niewiadomy. W czasie napadów tatarskich w w. XIII służył za schronienie dla dworu polskiego. Długosz, mówiąc w *Hist.*

Pol. II 490 pod r. 1287, że ś. Kinga z dwiema siostrami Jolantą i Konstancją tudzież z zakonnicami ze Starego Sącza schroniła się «in castrum Pyenini quod... situm habet natura munitissimum et arte», pozwala przypuszczać, iż zamek istniał jeszcze za jego czasów. Być może jednak, że zrujnowali go husyci, którzy w r. 1433 pustoszyli okolicę (St. T.). W późniejszych wiekach zamek nie był odbudowywany, a z ruiny jego pozostały za naszych czasów już tylko nikłe resztki zarośnięte ziemią, krzewami i drzewami, tak iż dawny układ trudno bliżej rozpoznać.

Zbudowany na stromej skale w łańcuchu Pienin, między szczytami Trzech Koron i Sokolicą. Właściwe budowle zamkowe wzniesione były nie na szczycie skały, lecz nieco niżej, na dosyć wysokim a rozciągającym się wzdłuż upłazie skalnym, względnie na zboczach, częściowo sztucznie wyrównanym i doskonale chronionym przez położenie. Niewielki teren zamku był zapewne dookoła obwiedziony murem. Bok skały powyżej zamku jest dosyć stromy, tak iż tylko po jego najwyższej krawędzi mogło być obejście, chodnik straży, chroniony od zewnątrz parapetem muru, wyrównującym poszarpaną krawędź, poza którą skała opada ścianą pionową w przepaść około 200 m głęboką. Mur obniżał się raptownie wśród stoków wzgórza po bokach wąskiego zamkowego terenu, poniżej którego otwiera się znowu głęboka przepaść. Jedyne do zamku znajdował się od pd.-zach. nad stromą ścieżką, tak iż nie było, zdaje się, możliwości wjazdu nawet dla jeźdźców. Budowle zamkowe były

Fig. 95. Krościenko, kościół parafialny. Chrzcielnica (str. 86).

Fig. 96. Krościenko, kościół parafialny. Ornat (str. 87).

zapewne niezmiernie szczupłe i składały się z niewielkiej budowli wzniesionej od strony dostępu, oraz dwóch lub trzech baszt wystawionych w jednej linii na stoku wzgórza, na niejednakowej wysokości. Mury były wzniesione z kamienia łamanego, branego na miejscu i o grubości ok. 1 m. Z budowli przy wejściu zostały resztki murów, które świadczą, iż nie było tam bramy wejściowej, gdyż mury są dołem nie przerwane, a tylko w nowszych czasach środkiem rozburzone dla stworzenia dostępu. Z lewej strony muru frontowego znajduje się małe okienko, nisko przy ziemi. Nie mogło ono być właściwym otworem wejściowym, lecz do zamku dostawano się, być może, po drabinach. Poza murem wejściowym w głębi na l. pozostały fundamenty względnie ściany niewielkiej kwadratowej izby, może baszty, tkwiącej już dziś w narosłej ziemi. Poza tym jedynym, stosunkowo lepiej zachowanym fragmentem budowli można dalej rozeznąć już tylko resztki muru obronnego, biegnącego wzdłuż skalistego stoku.

L.: *Rozmaitości* lwowskie 1835, 420. Bibl. Warsz. 430—1. — W.: Widok fantastyczny zamku pienińskiego na obrazie z w. XVII w klasztorze ss. klarysek w Starym Sączu. Wchodzi on w skład cyklu, który przedstawia cuda ś. Kingi. Szkicowy plan zameczku u Sz. Morawskiego (*Sądeckczyzna* I, 1863) nie odpowiada temu, co dziś da się rozpoznać i w dużej mierze uzupełniony fantazją.

LIPNICA MAŁA

Wieś 29,5 km pn.-zach. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. Ś. STEFANA WĘG.

Z pierwotnej kaplicy murowanej i półkolem zamkniętej z drugiej poł. w. XVIII (obecne prezbiterium), rozbudowany w poł. w. XIX przez dostawienie nawy drewnianej, zastąpionej murowaną pod koniec w. XIX (fig. 97). Wieża od zach., spodem podmurowana, ma pięterko drewniane, szalowane deskami.

Na strychu ornamentacyjne i figuralne fragmenty ołtarza barokowego.

DZWONNICA.

Położona opodal drogi do Jabłonki. Drewniana o konstrukcji słupowej, szalowana deskami. Ściany pochyle, nakryte namiotowym dachem gontowym. — D z w o n, śr. 54 cm, z plakietką Matki B. z Dzieciątkiem i Chrystusa Ukrzyżowanego z Marią Magd. u stóp. W górnym otoku napis: FUDIT IOANN KNOBLOCH NEOSOLII 1799 / DONAVIT ARD KARKOSSKA EXPENSIS SCULTETIS FELSÖLIPNICZA REFUSA.

LIPNICA WIELKA

Wieś 30 km pn.-zach. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. Ś. ŁUKASZA EW.

Wzniesiony w r. 1769 (jak świadczą napisy na łuku tarczy i na pd. ścianie nawy nad starym, malowanym zegarem słonecznym) w miejsce dawnego drewnianego, który sprzedano do Chyżnego (por. str. 31).

Fig. 97. Lipnica Mała, kościół parafialny. Widok zewnętrzny (str. 90).

Otoczony murem kamiennym. Orientowany. Zbudowany z kamienia i potynkowany. Jednonawowy, z nieco węższym i krótszym prezbiterium zakończonym półkoliście oraz z wyniosłą wieżą od zach. (fig. 98, 99). Przy prezbiterium od pn. zakrystia, przy nawie nowsza kaplica Grobu Chrystusa. Podziały ścian ramowe. Dachy kryte eternitem. Helm o typie barokowym, z dwiema latarniami, z r. 1798 i wieżyczka na

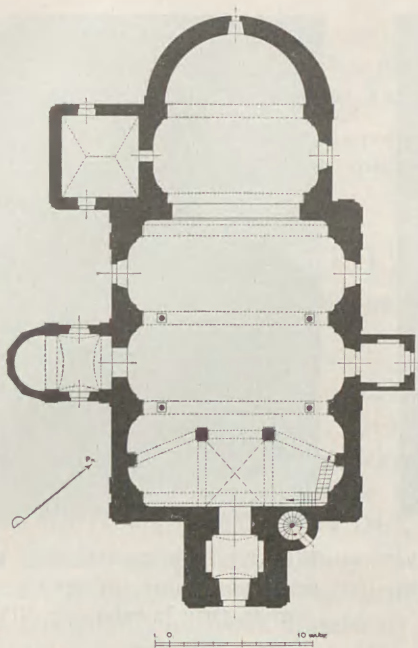

Fig. 98. Lipnica Wielka, kościół parafialny. Rzut poziomy (str. 90).

skromne, geometryczne ramy stiukowe. Chór muzyczny wspiera się na murowanych filarach, łączonych antabami.

Cztery ławki z przodami malowanymi w kwiaty o charakterze ludowym. — Szafka komoda (fig. 100) w zakrystii, drewniana, polichromowana; w części górnej trzy szafki na monstrancje i kielichy, otwarte, z malowanymi zasuwami i kołowrotkami wewnątrz; rokokowa. — Osiemnaście lichtarzy drewnianych, rokokowych. — Naczynie na wodę (fig. 101) przy ławabo, wys. 28 cm, miedziane, trybowane, barokowe.

Kielichy srebrne polzłacane: 1. wys. 24,5 cm, na podstawie trybowane główki puttów i narzędzia Męki Pańskiej w kartuszach; koszyczek czary ażurowy, cyzelowany,

sygnaturkę, pobite gontem. Wnętrze rozczłonkowane pilastrami, nakryte sklepieniem beczkowym z lunetami na gurtach. Hemisferyczne sklepienie apsydy ozdobione stiukowym ornamentem w kształcie kraty ze skośnych rombów, przez które przebiegają koncentryczne promienie. Resztę sklepienia prezbiterium, jego ściany i łuk tarczy pokrywa polichromia z drugiej poł. w. XVIII (przemalowana): na ścianach duże figury apostołów, na sklepieniu w dwóch polach ujętych w ramy stiukowe: 1) Chrystus w Ogroju, 2) śś. Cyryl i Metody, na ścianie tarczy rząd aniołów śpiewających; u góry napis ujęty w malowaną rokokową ramę: SOLI VNI DEO AC SANCTI LVCÆ / EVANGELISTÆ VENERATIONI EXSTRVXIT PARO- / CHVS ADA LBERTVS ZVBRICZKI / 17—69 (chronosticon).

Na trzech polach sklepień nawy

Fig. 99. Lipnica Wielka, kościół parafialny. Widok od północnego wschodu (str. 90).

Fig. 100. Lipnica Wielka, kościół parafialny. Komoda na paramenta i srebra kościelne (str. 91).

Fig. 101. Lipnica Wielka, kościół parafialny. Naczynie na wodę przy ławabo (str. 91).

z podobną ornamentacją; w stylu rejencji. — 2. 3. wys. 21 cm, w stylu rejencji. — Pacyfikał (fig. 102), wys. 33,5 cm, srebrny pozłacany, w kształcie krzyża, z laną figurką Chrystusa i z czterema emaliowanymi plakietkami (ś. Weronika, Matka B., ś. Jan Ew. i Maria Magd.) na końcach ramion; stopa trybowana; rokokowy. — Puszka, wys. 27,5 cm, srebrna, z ażurowym cyzelowanym koszykiem czary; w stylu rejencji.

Ornat z bokami haftowanymi w kwiaty na srebrnym tle, z w. XVIII. — Kapa biała, haftowana w złote kwiaty z pąsowymi środkami, z w. XVIII.

Księgozbiór (na strychu) składający się z kilkuset dzieł treści teologicznej z w. XVII i XVIII, niektóre z nich w starych oprawach tłoczonych.

Sygnatorka, śr. 35,5 cm, z datą 1629.

DZWONNICA.

Na końcu wsi od strony Jabłonki. O dwóch kondygnacjach: dolnej ze ścianami pochyłymi i górnej o ścianach prostych, przedzielonych gontowym gzymsem okapowym. Dach namiotowy gontowy.

KAPLICZKA.

Tuż obok. Drewniana z dwiema kolumnkami po bokach ściany frontowej. Na środku daszku drewniana, polichromowana figurka aniołka trzymającego tarczę z napisem zatartym. Wewnątrz ołtarzyk rzeźbiony z figurą Chrystusa i Marii Magd. pod krzyżem.

FIGURA MATKI B.

Obok kościoła, kamienna, na wysokiej kolumnie oraz postumencie podmurowanym, ogrodzonym kamienną balustradą; barokowa.

A.: Historia domus parochiae rozp. w r. 1795. Wizytacje kanoniczne z lat 1777, 1794, 1820 oraz bpa Józefa Belika; rypsy na plebanii.

LUDŹMIERZ

Wieś 5 km pd.-zach. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. WNIEBOWZİĘCIA N. P. MARIŁ.

Przywilej erekcji z r. 1234 (Kod. Mp. I 22). Pierwszy kościół wzniesli zapewne cystersi sprowadzeni z Jędrzejowa przez wojewodę krak. Cedrę. Jakkolwiek wkrótce przenieśli się do Szczyrzycy, mieli w Ludźmierzu probostwo aż do r. 1824 (Morawski, *Sądecczyzna* I 1863, 75—9; Zakrzewski, *Najdawniejsze dzieje cystersów w Szczyrzycu*, 22). Drewniany budynek klasztorny spłonął w r. 1796 (Bibl. Warsz. 416). Kościół modrzewiowy istniał do końca w. XIX (Słownik geogr. V 478). Nowy murowany wzniesiono w latach 1869—1877 w stylu pseudogotyckim.

Ołtarz główny (fig. 103) drewniany, bogato dekorowany, rokokowy z r. 1795 (sądząc z napisu w głębi środkowej niszy «Thomas Radomski Pinx: Die 15 Augu: / A. D. 1795»), nieco przekształcony przez podwyższenie retabulum, odsunięcie mensy i dorobienie nowego tabernakulum; w środku cudowny posąg Matki B. (fig. 104) z Dzieciątkiem, wys. 125 cm, drewniany, od tyłu wydrążony, z 1 ćw. w. XV, dzieło tego warsztatu co Matka B. z Grywałdu (por. fig. 61); prawa ręka M. B., korony i berelko oraz polichromia późniejsze. — Figura Matki B. Niep. Pocz. (fig. 105), wys. 160 cm, drewniana, z tyłu wydrążona, z śladami dawnej poli-

Fig. 102. Lipnica Wielka, kościół parafialny. Pacyfikał (str. 92).

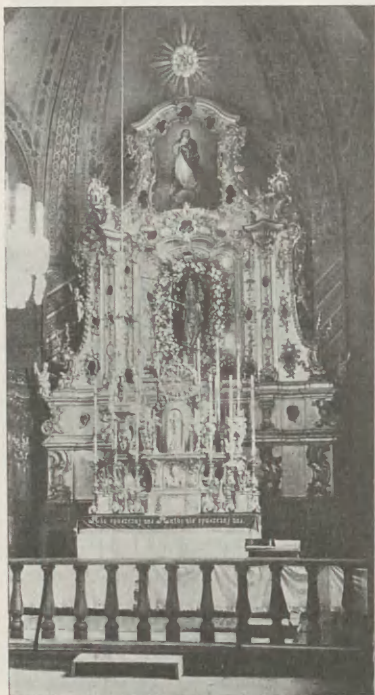

Fig. 103. Ludźmierz, kościół parafialny. Ołtarz główny (str. 93).

pisowni. — Sygnatorka, śr. 30 cm, z napisem minuskułami gotyckimi, w. XV.

DOM.

Dawny dwór Tetmajerów z kolumnami murowanymi, przerobiony z zatarciem pierwotnego charakteru.

L.: Bibl. Warsz. 416—9. Spraw. KHS VIII, szp. CCCXIX. Szydłowski 54. — W.: Widok dworu w publ. *Wieś i miasteczko* fig. 146.

ŁAPSZE NIŻNE

Wieś 18 km pd.-wsch. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. Ś. KWIRYNA.

Według Schematyzmu diecezji spiskiej: «Parochia antiqua extitit iam anno 1174». Wizytacja kanoniczna z r. 1799 podaje, że kościół budowany był ok. r. 1300, jak zanotowano w (nie istniejącej dziś) wizytacji z r. 1700. Od r. 1313 do r. 1786 jest w posiadaniu, potem w administracji miechowitów z Lendak na Spiszu (Nakielski, *Miechovia*, 1634, 239—40);

Fig. 104. Ludźmierz, kościół parafialny. Posąg Matki Boskiej w ołtarzu głównym (str. 93).

Fig. 105. Posąg Matki Boskiej z kościoła parafialnego w Ludźmierzu, obecnie w Zakł. Hist. Szt. U. J. (str. 93).

hełm wieży z r. 1771 ma jeszcze krzyż miechowi-tów. Gotycki w bryle, z barokowymi hełmami wież.

Otoczony murem z ka-mienia. Orientowany. Mu-rowany z kamienia i po-tynkowany. Jednonawo-wy, z krótkim, nieco węż-szym od nawy prezbite-rium zamkniętym wielo-bocznie i wieżą złączoną z zach. częścią nawy (fig. 106, 107). Przy prezbite-rium od pn. niewielka za-krystia. Przy nawie od pd. późniejsza kruchta. Ścia-ny gładkie, bez cokołów i gzymsowań. Przy apsy-dzie prezbiterium od pd.-wsch. dwie niekształtne szkarpy, złączone dasz-kiem i tworzące wnękę dla Pasji. Dachy kryte gon-tem, hełm wieży z r. 1771 o kształcie baniastym z la-

tarnią oraz barokowa sygnaturka pobite blachą. Dach prezbiterium wsparty na drewnianych podporach z zastrzałami. Prezbiterium skle-pione krzyżowo z żebrami, w nawie pułap (fig. 108). W ścianie pd. por-tal ostrołukowy, kamienny, skromnie profilowany: dwa wałki i dwa żłobki. Drzwi ze starymi okuciami oraz z wymalowaną datą 1652. W zach. części nawy dwie masywne ściany równoległe do osi głównej, wyprowadzone ponad strop nawy. Dwie wnęki, utworzone w ten spo-sób po bokach, przeznaczone są jedna na Grób Chrystusa, druga dla schodów na wieżę. Między ścianami rodzaj krótkiego korytarza, w któ-rym w pobliżu nawy portal ostrołukowy o najprostszym wykroju. Ponad korytarzem ciemne wnętrze dla skarbcu. Pułap nawy pokryty poli-chromią, przedstawiającą Wniebowzięcie Matki B.; nad górną ramą obrazu napis: RESTAURATUM Aō 1714 / Die 14 Aug.; w miejscu nad środkiem chóru muzycznego wymalowany krzyż podwójny i napis: SUB HOC SIGNO.

Urządzenie wnętrza.

Ołtarze: 1. główny (fig. 108) późnobarokowy, drewniany,

okazały, z czterema kolumnami spiralnie kręconymi, dzielącymi strukturę na szerszą część środkową, w której obraz ś. Kwiryna z datą 1763, i węższe boki z polichromowanymi figurami śś. Sebastiana i Jana Nep.; nad bramkami bocznymi figury śś. Piotra i Pawła; na drzwiach bramek owalne medaliony z płaskorzeźbionymi polichromowanymi herbami, na lewym napis: BALTHAZAR GÖRGEI SENIOR. Nasada nad środkową częścią ołtarza, przedstawiająca Boga Ojca i Ducha ś., jest nowszym dodatkiem, który zajął miejsce obrazu ś. Rozalii (wymienionego jeszcze w Vis. Can. z r. 1799). — 2. 3. b o c z n e (fig. 108) późnobarokowe, drewniane, w kształcie wąskich, piętrowych szaf. Obie kondygnacje o podobnej strukturze, z obrazami pośrodku oraz figurami świętych względnie aniołków po bokach (figury dolne w l. ołtarzu nowe). Nad gzymsami górnymi obydwu ołtarzy podwójne krzyże.

O b r a z y: Ś. Augustyn z klęczącym u stóp miechowitą, przy którym na tabliczkach krzyż podwójny i berła uniwersyteckie, 73×110 cm, ol. pł., fundowany przez miechowitę Marcina Grabieckiego, proboszcza łapszańskiego w r. 1574, jak świadczy — obok inicjałów na owych tabliczkach — napis łaciński na odwrociu obrazu. — C h r y s t u s jako dobry Pasterz, 63×104 cm, ol. drz., w ramie z malowanymi festonami kwiatowymi oraz z datą 1720 (może zapleczek dawnej ambony).

R z e z b y: P o s a g M a t k i B. (fig. 109) z Dzieciątkiem, wys. 99 cm, drewniany, z tyłu wydrążony, z zachowanymi pierwotnymi złoceńiami na płaszczu i tunikach; prawa dłoń Madonny utracona, brak koron; 2 poł. w. XIV. — P o s a g M a t k i B. z Dzieciątkiem, drewniany, z tyłu wydrążony, polichromowany, barokowy (nad posągiem deska nadwieszona z łacińskim napisem dewocyjnym). — M ę k a P a ń s k a (fig. 108) na bel-

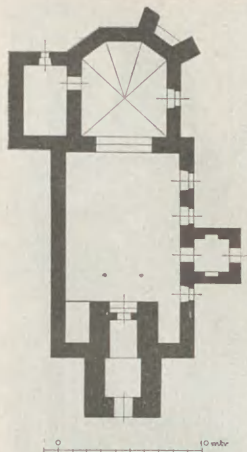

Fig. 106. Łapsze Niżne, kościół parafialny. Rzut poziomy (str. 95).

Fig. 107. Łapsze Niżne, kościół parafialny. Widok od północnego wschodu (str. 95).

Fig. 108. Lapsze Niżne, kościół parafialny. Wnętrze (str. 95).

ce tęczy łukowo pośrodku wygiętej: u góry krucyfiks, po bokach poniżej figury Matki B. i ś. Jana Ew., drewniane, polichromowane, barokowe.

A m b o n a drewniana, polichromowana, barokowa. — Ch ó r m u z y c z n y drewniany z r. 1835, wg napisu u dołu balustrady. — Chrzciel-nica, wys. 133 cm, drewniana, polichromowana, o ośmiobocznej pod-stawie z napisem dewocyjnym i z datą 1650; trzon w kształcie kolumnienki kandelabrowej, przepasanej pierścieniami; nakrywa w kształcie półko-listej kopuły; barokowa. — Baldachim procesyjny (fig. 110) na 2 drążkach górą ornamentowanych, z iluzjonistycznym malowidłem i pla-styczną drewnianą połączoną Gołębicą na podniebiu nakrywy; późnoba-ropowy. — F e r e t r o n y: 1. z obrazem Matki B. z Dzieciątkiem, ol. pł., w owalnej ramie liściastej, barokowy z pocz. w. XVIII. — 2. z obrazem ś. Michała Arch., ol. pł., w ramie owalnej z ornamentacją rokokową. — 3. z figurą ś. Mikołaja, wys. 103 cm, roboty ludowej z gotyckimi reminiscencjami. — 4. z figurą Matki B. Niep. Pocz., wys. 106 cm, polichromo-waną, rokokowy. — Ch o r ą g i e w wotywna soltysa łapszańskiego († 1626), którą po obcięciu końców wprawiono w ramę jako obraz i za-wieszono na ścianie nawy, 93×127 cm, ol. pł., z Ukrzyżowaniem po jednej i Matką B. po drugiej stronie oraz napisami łacińskimi; u stóp krzyża postacie zmarłego i wdowy Małgorzaty Pasiutówny z dwiema córeczkami

Fig. 109. Łapsze Niżne, kościół parafialny. Posąg Matki Boskiej (str. 96).

oraz tarcza herbowa (jелеń wspięty na tylnych nogach). — *Choraągiew* wotywna (fig. 111) Wojciecha Łapszańskiego (†1675), 100×335 cm, z wzorzystej mory rozdwojonej w dwa końce; z jednej strony w górnej części pola malowany herb (ptak z szyją przebitą strzałą, trzymający kamień w łapie, a pierścień w dziobie, w klejnocie pół rycerza ze strzałami i łukiem) i napis łaciński wskazujący na osobę zmarłego, z drugiej wizerunek Ukrzyżowanego i dewocyjny napis łaciński. — *Lataarnia*, wys. 55 cm, żelazna, w kształcie ażurowego walca z trzema ramionami, zwieszakiem; spód oddzielny o trzech ramionach podobnych; w. XIX. — *Lataarnia* do noszenia, żelazna, w kształcie gwiazdy pięcioramiennej, oszklona, z w. XIX.

Monstrancja (fig. 112), wys. 52 cm, srebrna pozłacana; podstawa czworolistna z grawirowaną ornamentacją o motywach zwojów winnych; w miejsce nodusa kapliczka opięta szkarpami, z maswerkami w oknach; oprawa puszeki architektoniczna, ażurowa, zwieńczona u szczytu małą Pasją; gotycka z w. XIV—XV, restaurowana w r. 1725 (wg napisu pod spodem podstawy), podstawa zdaje się nowsza z czasów restauracji. — *Kielich*, wys. 19 cm,

srebrny pozłacany, z trybowanym koszyczkiem czary i trybowaną podstawą, na której godło miechowitów i data 1621. — *Łódka* mosiężna, z trybowanym ornamentem rokokowym.

Ornaty: 1. jasnozielony z r. 1829. — 2. czerwony z białą kolumną z r. 1830. — *Kapa* biała z materii rokokowej, częściowo z haftem.

Na cmentarzu p o m n i k i z 2 poł. w. XIX ze słowackimi i polskimi napisami.

KAPLICA Ś. RODZINY.

Na cmentarzu grzebalnym. Murowana, potynkowana. Czworoboczna z apsydą zaokrągloną. Nakryta daszkiem gontowym. Na ścianie frontowej szczyt esowo wygięty. Po bokach frontu ryzality, przed którymi na wąskim podmurowaniu dwa wielościenne słupki dla latarni o kształcie gwiazd pięcioramiennych. Przed frontową ścianą ogrodzenie z niskiego muru, tworzące rodzaj otwartego przedsionka. Wewnątrz mensa z antependium drewnianym, rzeźbionym, a na niej luźne figurki.

DWÓR.

Wzniesiony zapewne przez Horwathów z Palocsy wkrótce po nabyciu wsi, tj. na przełomie w. XVI/XVII.

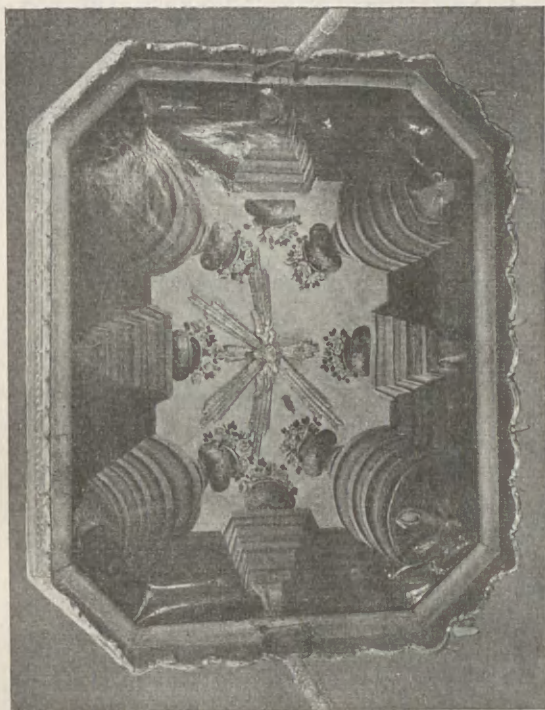

Fig. 110. Łąpsze Niżne, kościół parafialny. Baldachim procesyjny (str. 97).

Fig. 111. Łąpsze N., kość. par. Chorąg. wot. (str. 98).

Murowany z kamienia, potynkowany. Jednopiętrowy. Budowla (fig. 113—116) niejednolita: początkowo prawdopodobnie niewielki budynek na rzucie prostokąta, powiększony jednak wkrótce przez dobudowę skrzydła wsch. oraz niewielkiego, jednoosiowego pawilonu piętrowego od pd.-zach. (o późniejszej dobudowie części wsch. świadczą inne jej poziomy i nieco odmienny rysunek szczegółów). Do elewacji pn. na połowie jej szerokości z lewej strony przybudowany nieco niższy ryzalit. Budowla pierwotnie prawdopodobnie parterowa (jedynie w parterze mają okna oprawy ciosowe). Całość przykryta gontowym dachem łamanym, z dwoma mansardowymi okienkami od frontu, zaciągniętym nad całym frontem, tj. również nad bocznymi ryzalitami, przez co utworzony rodzaj podcienia. Ściany budowli bez podziałów architektonicznych. Rozkład otworów asymetryczny. Wejście jedynie od pd. W przyziemiu kilka pierwotnych obramień okiennych. W cofniętej ścianie elewacji frontowej prymitywna dekoracja malowana, z w. XVIII, na tylnej fasadzie tylko ślady. Na dekorację tę składają się malowane lizeny, oraz rząd pseudogotyckich okien na półpiętrze między rzeczywistymi oknami parteru i piętra pierwszego. Rozkład wewnętrzny uległ z czasem zmianie. Z niewielkiej wejściowej sieni prowadzą schody na piętro i do piwnic. W części zach.

po jednej większej izbie i dwóch do trzech mniejszych; w części wsch. po dwie izby obszerniejsze. W parterze trzy izby sklepione, tj. jedna w pawilonie pd.-zach. i dwie od tyłu części głównej; nad nimi na piętrze również sklepione ubikacje. W reszcie izb stropy płaskie i nowsze. W narożniku pn.-zach. pierwszego piętra izba podłużna (podobno dawniej dworska kaplica), sklepią żagielkowo w trzy przęsła przedzielone gurtami. W kilku izbach ślady wydartych portali. Całość zaniedbana.

SPICHLERZ.

Opodal dworu (fig. 117). Drewniany, z charakterystycznym fartuchem gontowym, oddzielającym niskie półpiętrze od parteru. Kryty czterospadowym dachem gontowym.

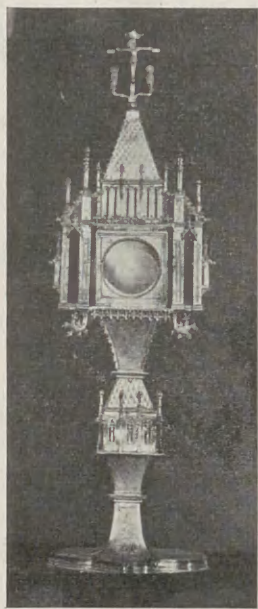
A.: Wizytacje kanoniczne z lat 1799 i 1832. Historia domus parochiae, spisana w r. 1838, z bliższymi szczegółami od r. 1814; rypsy na plebanii.

ŁAPSZE WYŻNE

Wieś 15 km pd.-wsch. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. ŚŚ. PIOTRA I PAWŁA.

Parafia istnieje już w r. 1660 (Schematyzmy diecezji spiskiej), obecny kościół wzniesiony w r. 1760 staraniem Symeona Gerillovitsa na miejscu drewnianego, grecko-katolickiego (Vis. Can. z r. 1700 i 1832). Skromny, późnobarokowy.

Otoczony murem z kamienia, w którym od wsch. i zach. dwie bramki: na czworościennych graniastosłupach walcowe nadstawy o gontowych stożkowych nakryciach, z pazdurami i krzyżykami. Orientowany. Murowany z kamienia i potynkowany. Jednonawowy, z krótkim prezbiterium, nieco węższym i niższym od nawy, zakończonym półkoliście, oraz z smukłą wieżą o rzucie kwadratu od frontu (fig. 118, 119). Przy prezbiterium od pn. ciasna zakrystia, przy nawie od pd. niewielka, nowsza kruchta. Ściany opięte szkarpami. Na portalu od pd. data 1760. Dachy kryte gontem, baniaste barokowe hełmy wieży i wieżyczki na sygnaturkę blachą. Wnętrze rozczłonkowane pilastrami, sklepięce beczkowo z lunetami na gurtach. Na polach sklepień stiukowe ramy późnobarokowe.

Urządzenie wnętrza.

Okazałe, jednolite, rokokowe z 3 ćw. w. XVIII (fig. 120).

Fig. 112. Łapsze Niżne, kościół parafialny. Monstrancja (str. 98).

Ołtarze: 1. główny (fig. 121), drewniany, z mensą wolnostojącą oraz bogato rozczłonkowanym i dekorowanym retabulum, składającym się z korpusu głównego i dwóch ścian bocznych, w których dołem bramki; w środku głównego korpusu obraz śś. Piotra i Pawła, ol. pł., po którego bokach drewniane i złożone posągi śś. Szymona i Jana Chrz.; w nasadzie plastyczna Koronacja Matki B. w otoczeniu aniołów; nad bramkami posągi świętych; u dołu części środkowej ołtarza tarcza z herbem i napisem podającym, iż ołtarz ten wykonany został kosztem bar. Jana Joanelliego a Tolvana. Chronosticon daje datę 1776. — 2. b o c z n y l. przy tęczy (fig. 120), rokokowy, z płaskorzeźbą Matki B. Niep. Pocz. pośrodku, po bokach której figury śś. Anny i Elżbiety; w bujnie rozwiniętej i bogato dekorowanej kondygnacji górnej owalny obraz ś. Jana Chrz. na puszcy, ol. pł. — 3. b o c z n y pr. przy tęczy (fig. 120) tego samego kształtu, z figurami ś. Mikołaja pośrodku, śś. Augustyna i Walentego po bokach; u góry owalny obraz ś. Sebastiana, ol. pł. — 4. b o c z n y na pn. ścianie nawy, z malowanym na ścianie rokokowym retabulum; w polu środkowym ś. Józef z Dzieciątkiem, u góry ś. Jan Nep.

Obraz ś. Walentego, 94×180 cm, ol. pł., z w. XVIII, w ramach rokokowych. — Figury czterech ewangelistów na kapitelach pilastrów w prezbiterium, drewniane, złożone, rokokowe.

A m b o n a (fig. 120) rokokowa, drewniana, bogato ornamentowana, z ażurowym przodem i falisto wygiętą balustradą schodów; na zaplecku płaskorzeźba ś. Jana Nep. — Ch ó r m u z y c z n y podmuro-

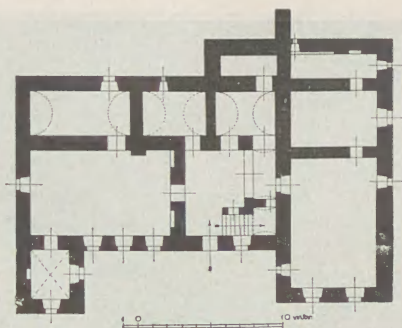

Fig. 113. Łapsze Niżne, dwór. Rzut poziomy parteru, fasada frontowa zwrócona na południe (str. 99).

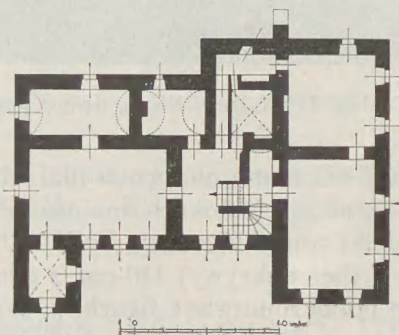

Fig. 114. Łapsze Niżne, dwór. Rzut poziomy piętra (str. 99).

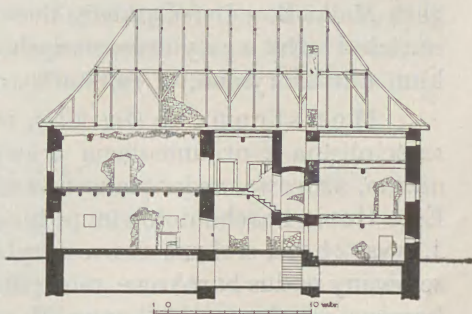

Fig. 115. Łapsze Niżne, dwór. Przekrój poprzeczny (str. 99).

Fig. 116. Łąskie, dwór. Widok od południowego wschodu (str. 99).

wany arkadami na dwóch filarach, o murowanej balustradzie, na której w owalnych ramach malowane na tynku: oko Opatrzności i cztery aniołki muzykujące; w. XVIII. Organ barokowy. — Chrzcielnica, wys. (bez nakrywy) 110 cm, z piaskowca, z drewnianą nakrywą, na której polichromowane figurki ś. Jana i Chrystusa w scenie Chrztu; barokowa. — Konfesjonał (fig. 122) w kształcie stalli, z otwartym, szerokim siedzeniem w środku dla księdza i dwoma bocznymi, węższymi, o kształcie krótkich ławek z przodami; barokowy; kratka do słuchania spowiedzi dodana przed kilku laty. — Feretron, wys. ok. 150 cm, z figurą Matki B. z Dzieciątkiem, drewnianą, pozłacaną; rokokowy. — Sześciolichтары drewnianych, rokokowych. — Kanony z weneckimi miedziorytami, w ramach rokokowych.

Monstrancja (fig. 123), wys. 74 cm, mosiężna pozłacana; stopa sześciolistna z ornamentacją grawirowaną, oprawa puszek architektoniczna, ażurowa, zwieńczona nowszą Pasją; w wieżyczkach lane figurki: Ecce Homo i archaniołowie; późnogotycka z w. XV/XVI. — Kielichy: 1. wys. 24 cm, srebrna czara z trybowanym koszyczkiem oraz lany i cyzelowany nodus barokowe, mosiężna pozłacana stopa z ornamentacją trybowaną rokokowa. — 2. wys. 21 cm, srebrny pozłacany, barokowy z r. 1708. — 3. wys. 25 cm, srebrny pozłacany, w stylu rejencji. — Pacyfikał, wys. 38,5 cm, srebrny częściowo pozłacany, barokowy z r. 1753 (wg napisu). — Puszka (fig. 124), wys. 30 cm, mosiężna pozłacana, z ornamentem trybowanym, barokowa.

Ornaty: 1. biały (fig. 125) haftowany jedwabiem w barwne kwiaty i rogi obfitości, z owalnym medalionem na środku kolumny,

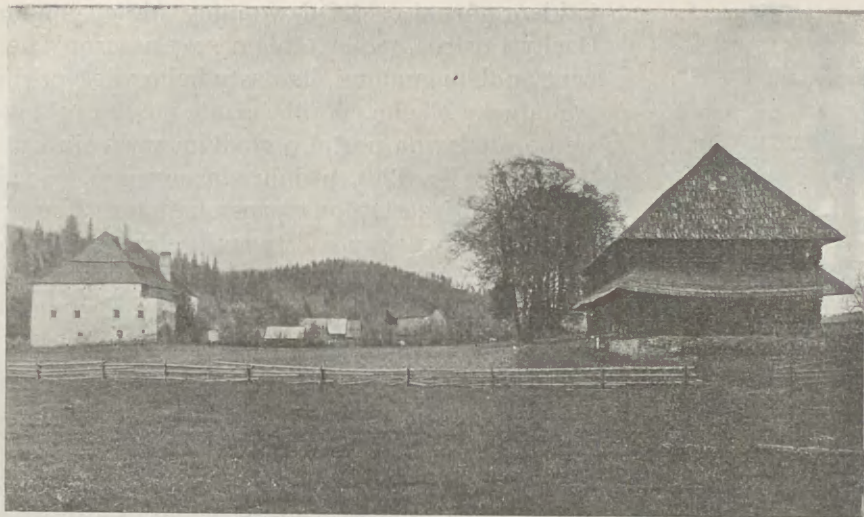

Fig. 117. Łapsze Niżne, dwór i spichlerz. Widok od wschodu (str. 100).

przedstawiającym kazanie ś. Jana Chrz., barokowy z 2 poł. w. XVII. — 2. z bokami tkanymi w kwiaty, z w. XVIII. — K a p a biała, haftowana w kwiaty, z w. XVIII.

KAPLICA Ś. ANTONIEGO.

Na cmentarzu grzebalnym. Wzniesiona w r. 1787 (Vis. Can. z r. 1832), odnowiona w r. 1883. Murowana, pokryta dachem gontowym, na którym od frontu wieżyczka, ze zgrabnym baniastym hełmem.

KAPLICA Ś. FLORIANA.

Przy drodze z Łapsz Wyżnych do Trybsza. Wzniesiona w r. 1778 (Vis. Can. z r. 1832). Murowana, poligonalnie zakończona, z dachem siodłowym pobitym gontem. Wewnątrz podrzędny obraz ś. Floriana.

Ł O P U S Z N A

Wieś 7 km wsch. od N. Targu

KOŚCIÓŁ FILIALNY p. w. Ś. TRÓJCY.

Czas budowy kościoła niezany. Sądząc ze stylu budowli i zachowanych do niedawna szczegółów, kościół pochodzi z pocz. w. XVI. W ostatnich czasach zeszepeony przeróbkami.

Położony na wysokim brzegu Dunajca. Orientowany. Drewniany, zbudowany na zrąb, z wieżą o konstrukcji słupowej. Jednonawowy, z prezbiterium zamkniętym ścianą prostą (fig. 126—128). Wieża czworoboczna o ścianach pochyłych z izbicą. Ściany szalowane deskami, z wy-

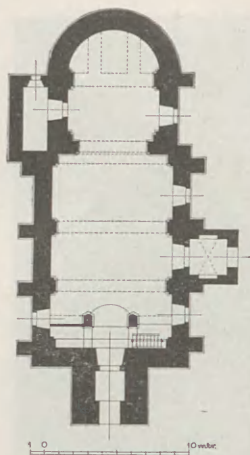

Fig. 118. Łąpsze Wyżne, kościół parafialny. Rzut poziomy (str. 100).

i powały kruchty frontowej; luźne deski znajdowały się także w szalunku babinca wieżowego. Na dekorację tę składały się motywy geometryczne, kwiatowe, pary gołąbków oraz tu i ówdzie sceny figuralne, jakich nie ma w Dębnie i Harkłowej. Część desek z malowidłami oddano do Muzeum Narodowego w Krakowie. Fragment zachował się jedynie na parapecie chóru muzycznego (motyw liścia-sto-wiciowy), uratowany skutkiem tego, iż w miejscu tym była osadzona piszczałka.

Urządzenie wnętrza.

Ołtarze: 1. W głównym tryptyk malowany (fig. 130) temp. drz.; w środku Koronacja Matki B., 67×124 cm; na skrzydłach, $29,5 \times 127$ cm, po stronie wewnętrznej po dwóch świętych: na l. u góry ś. Antoni Pustelnik, u dołu ś. Franciszek, na pr. u góry ś. Leonard, u dołu ś. Bernardyn ze Sieny; na odwrociu Zwiastowanie (fig. 131); w czterech trójkątach

jątkiem górnej części dzwonnicy, obitej gontami. Dachy i ostrosłupowy, dołem rozplaszczony helm wieży pobite gontami, baniasty helm wieżyczki na sygnaturkę blachą. W pd. ścianie nawy znajdował się do niedawna portal o gładkim wykroju ostrołukowym (fig. 129), u dołu sfazowanym, obecnie zniszczony i zastąpiony prostokątnym. Usunięto również drzwi okute listwami żelaznymi o charakterze późnośredniowiecznym. Wewnątrz stropy płaskie z zaokrąglonymi bokami. Dawna belka tęczy sfazowana, oparta na konsolach po gotycku oprofilowanych, wymieniona obecnie na nową.

Wnętrze pokryte nową polichromią z r. 1935. Z dawnej polichromii, podobnej do polichromii w Harkłowej i Dębnie, przechowały się do ostatnich czasów resztki na kilku deskach pułapowych, które użyte były do wyszalowania ścian

Fig. 119. Łąpsze Wyżne, kościół parafialny. Widok od południowego wschodu (str. 100).

Fig. 120. Łapsze Wyżne, kościół parafialny. Wnętrze (str. 100).

szczytowych śś. Katarzyna Al., Małgorzata, Agnieszka i Barbara; na predelli, 129×33 cm, Chusta ś. Weroniki, po bokach śś. Andrzej i Piotr oraz śś. Paweł i Jan Ew.; wybitne dzieło cechowego malarstwa z czasu ok. 1460, nadniszczone, częściowo przemalowane. — 2. 3. b o c z n e barokowe; w nasadzie ołt. N. P. Marii Niep. Pocz. w rzeźbionej ramie owalnej, duża głowa Chrystusa, ol. pł., bardzo szerniała.

O b r a z y: Skrzydła tryptyku z postaciami śś. Piotra i Pawła oraz figurkami donatorów u dołu, 35×128 cm, temp. drz., z końca w. XVI (istnieje pudło środkowej części tego tryptyku z ornamentowanym tyłem). — O p ł a k i w a n i e, 110×81 cm, z w. XVII.

R z e ź b a Matki B. Niep. Pocz. drewniana, polichromowana, w promieniach i rzeźbionej, liściastej ramie owalnej; o charakterze barokowym.

A m b o n a drewniana, późnobarokowa, z malowidłem na zaplecku, przedstawiającym Chrystusa jako Dobrego Pasterza, ol. drz., z w. XVIII. — T a b e r n a k u l u m (fig. 132) luźno stojące, wys. 137 cm, drewniane, złożone z dwóch graniastosłupów czworosiecznych, ażurowych, z wimpergami na narożnikach; nikłe ślady polichromii; nie zachowane w całości, brak bowiem właściwej szafki dolnej i podstawy, jak również górnego zwieńczenia. Ofiarowane obecnie do muzeum przy Zakładzie Historii Sztuki U. J.

Fig. 121. Łąpsze Wyżne, kościół parafialny. Ołtarz główny (str. 101).

Fig. 122. Łąpsze Wyżne, kościół parafialny. Konfesjonal (str. 102).

Ornat biały z płaskim haftem w rogi obfitości, korony i kwiaty, z w. XVIII. — Kapa czarna z symbolami śmierci, koniec w. XVIII lub pocz. w. XIX.

Dzwony: 1. śr. 66 cm, z medalionem Ukrzyżowania na płaszczu, ok. r. 1540. — 2. śr. 67 cm, na środku płaszcza po jednej stronie płasko-rzeźba Matki B. Niep. Pocz., pod nią mała tarcza z inicjałami związanymi TK, po drugiej stronie herb Wieniawa i dookoła inicjały K C Ł N K; wg napisu nad dolną krawędzią przelany w r. 1732 sumptem Piotra i Katarzyny Baców.

DWÓR.

Budowla (fig. 133) według tradycji 150-letnia, drewniana, potynkowana, parterowa, założona na rzucie prostokąta, pokryta łamanym dachem czterospadowym, gontowym, nieco przed ścianą wysuniętą na krokwiach profilowanych. Przy ścianach frontowej i tylnej po cztery półkolumny: dwie na narożnikach, dwie środkami ścian. Przy elewacji frontowej ganeczek z pięterkiem w dachu, wstawionym w r. 1892. Rozkład wnętrza symetryczny, z jednym większym pokojem od strony ogrodu.

Domczek przynależny do dworu (portierka) drewniany, z wyniosłym łamanym dachem gontowym, którego dolna kondygnacja tworzy wraz z narożnym wgłębieniem frontu rodzaj ganku z okapem.

Do niedawna znajdował się w ogrodzie z tyłu za dworem d o m e k, w którym mieszkał Goszczyński. Obecnie rozebrany.

L.: Bibl. Warsz. 422—5. Szydłowski 63. Prace KHS VI 12—13.

MANIOWY

Wieś 17 km wsch. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. Ś. MIKOŁAJA.

W latach 1354—1355 występuje «rector de Maniowe decanatus de Longo Prato» (Mon. Pol. Vat. II 433). Wg kroniki kościelnej pierwszy kościół drewniany wznosił Zygmunt I w r. 1526; drugi wymurowany w r. 1662 po zniszczeniu poprzedniego wskutek wylewu Dunajca. Budowla obecna wzniesiona w latach 1817—1819, zrestaurowana (po pożarze) w r. 1856. Skromny, o tradycjach barokowych.

Orientowany. Murowany z kamienia i potynkowany. Jednonawowy, z krótkim, półkolem zamkniętym prezbiterium węższym od nawy i wieżą od zach., wyrastającą na murze nawy. Ściany o podziałach ramowych. Dachy kryte eternitem, baniasty hełm wieży blachą. Wnętrze rozczłonkowane ciężkimi półfilarami, nakryte sklepieniem beczkowym z lunetami na gurtach.

Dwa ołtarze boczne, przeniesione ze starego kościoła, barokowe, na jednym z nich k a n o n y pisane, w zgrabnych, drewnianych ramkach rokokowych. — Relikwiarz drzewa Krzyża świętego, wys. 30 cm, miedziany pozłacany, w kształcie monstrancji, z dekoracją trybowaną; rokokowy.

KAPLICA Ś. MARKA EWANGELISTY.

W ogrodzie plebańskim. Wzniesiona w roku 1855, na fundamentach prezbiterium dawnego ko-

Fig. 123. Łapsze Wyżne, kościół parafialny. Monstrancja (str. 102).

Fig. 124. Łapsze Wyżne, kościół parafialny. Puszka (str. 102).

Fig. 125. Łąpsze Wyżne, kościół parafialny. Ornat (str. 102).

ścioła z r. 1662. Murowana i potynkowana, na rzucie prostokąta zamkniętego wielobocznie. Pokryta dachem gontowym z sygnaturką. — W ołtarzu z krucyfiksu, a jako zasłona obraz ś. Marka z poł. w. XIX, w ramce rokokowej. — Organki z kościoła ś. Sebastiana (odrestaurowane w r. 1842).

KOŚCIOŁEK (KAPLICA CMENTARNA) p. w. Ś. SEBASTIANA.

Wzniesiony w r. 1723. Położony na cmentarzu grzebalnym, na wzgórku opodal kościoła. Orientowany. Drewniany, zbudowany na zrąb, na rzucie prostokąta zamkniętego od wsch. trzema bokami wieloboku (fig. 134). Otoczony pierwotnie dookoła sobotami gontem pobitymi (od pd. i pd.-zach. rozpadły się całkowicie). Dach, wysunięty przed zach. ścianę pulpitu i podparty dwoma słupkami wzniesionymi przed wejściem pobity gontem. na sygnaturkę o hełmie baniastym.

W pobliżu zach. ściany wieżyczka. Wnętrze nakryte płaskim pułapem.

Ołtarz główny drewniany, barokowy; w środku obraz Matki B. z Dzieciątkiem w otoczeniu śś. Rocha, Sebastiana i Fabiana, z leżącą u dołu w pieczarze skalnej Marią Magd., ol. pł., z w. XVII/XVIII; na skrzydłach bocznych malowane na desce postacie śś. Władysława i Augustyna; w nasadzie duża głowa Chrystusa, ol. pł. — Chór muzyczny o płaskiej balustradzie, wsparty na dwóch słupach drewnianych o kapitelach korynckich. — Sygnaturka z r. 1713.

Tryptyk z Matką B. oraz śś. Mikołajem i Stanisławem w obrazie środkowym z 1 ćw. w. XVI, dwa skrzydła tryptykowe z śś. Katarzyną i Barbarą z 3 ćw. w. XV, znajdujące się do r. 1905 w M. — obecnie w Muzeum Narodowym w Krakowie.

KAPLICZKA.

Murowana, z kopulastym hełmem pobitym gontem.

L.: Bibl. Warsz. 426—7. Kopera-Lepszy 119. Kopera-Kwiatkowski, *Obrazy polskiego pochodzenia w Muzeum Narodowym w Krakowie*, nr 11 i 32. — A.: Liber memorabilium parochiae manioviensis (ok. r. 1848), rpis na plebanii.

NIEDZICA

Wieś 21 km pd.-wsch. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. ś. BARTŁOMIEJA.

Według Schematyzmów diecezji spiskiej parafia istniała już w 2 poł. w. XIII (r. 1278). Inwentarz kościelny z r. 1700 podaje, iż kościół wzniesiony został przez rodzinę Palocsych. Wiadomość ta jest jednakże mylna, gdyż przynajmniej prezbiterium kościelne stanęło na pocz. w. XV, tj. gdy Niedzica należała do Berzeviczych. Stwierdza to jedna z późniejszych wizytacji kanonicznych oraz herb rodu Berzeviczych na zworniku w prezbiterium. Kościół konsekrowano w r. 1501 (zapewne po jakiejś przebudowie), jak to podają wizytacje kanoniczne i napis (kopiowany z dawniejszego) nad wejściem do kaplicy bocznej. W r. 1895 spłonęły dachy kościoła i hełm wieży. Wieżę nadwątloną rozebrano i wystawiono nową w r. 1912, równocześnie zrestaurowano kościół (wg napisu na portalu z nawy do kaplicy bocznej).

Otoczony murem. Orientowany. Murowany z kamienia i potynkowany. Jednonawowy, z prezbiterium węższym i niższym od nawy, zamkniętym wielobocznie (fig. 135, 136). Przy prezbiterium od pn. zakrystia. Przy nawie od pn. kaplica Matki B. Bol., wzniesiona przez proboszcza ks. Michała Lorencsa w r. 1745 (Vis. Can. z r. 1832), od pd. nie-

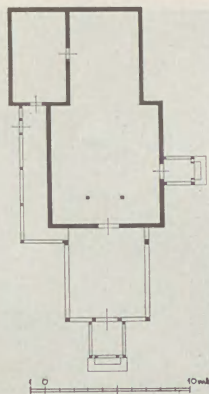

Fig. 126. Łopuszna, kościół filialny. Rzut poziomy sprzed r. 1935 (str. 103).

Fig. 127. Łopuszna, kościół filialny. Widok od północnego wschodu przed restauracją w r. 1935 (str. 103).

Fig. 128. Łopuszna, kościół filialny. Widok od południa przed restauracją w r. 1935 (str. 103).

żłobki). Kaplica niewiele niższa od nawy, z wyrżnięciem w ścianie frontowej w środku między dwiema szkarpami na ukos postawionymi. W ścianie tej dwa okna ostrołukowe z maswerkami jak przy kościele, z czasów ostatniej restauracji. Dachy kryte eternitem. Nad prezbiterium pseudogotycka sygnaturka. Prezbiterium ma sklepienie gotyckie, żebrowe, o jednym prześle prostokątnym, a drugim rozwiniętym w gwiazdę. Dwa

Fig. 129. Łopuszna, kościół filialny. Portal południowy usunięty w czasie restauracji w r. 1935 (str. 104).

zworniki płaskorzeźbione: na zworniku nad ołtarzem głównym herb Berzeviczych; drugi zwornik, zapewne także heraldyczny, ma trzy róże, przy których po dwie jeszcze mniejsze różyczki na spiralnie zwiniętych łożdach. Te płaskorzeźby odrobione, zdaje się, w stiuku na wzór dawnych, gdyż na plebanii znajduje się spód zwornika, taki sam jak nad ołtarzem głównym, z oryginalną kamienną płaskorzeźbą herbu (fig. 138); rzeźby zworników były polichromowane. Arkada tęczy ostrołukowa. Nawa pierwotnie kryta pułapowo, otrzymała w w. XVIII sklepienie beczkowe z lunetami, wsparte na ciężkich półfilarach.

Urządzenie wnętrza. Prawie jednolite, rokokowe z czasu ok. r. 1770 (fig. 139).

Ołtarze: 1. główny (fig. 140) rokokowy, drewniany, skrzydłowy, bogato dekorowany i przybrany szeregiem figur polichromowanych; na pierwszym planie po bokach mensy duże figury aniołów; w głębi, po bokach środkowej

wielka kruchta. Na osi kaplicy od pn. pseudogotycka wieża z roku 1912. Ściany prezbiterium i częściowo nawy opięte szkarpami. Okna o pierwotnych wykrojach ostrołukowych, z maswerkami odkutymi na wzór starych (łaski podziałowe oraz trój- i czworolistne rozetowanie). W pd. ścianie nawy portal gotycki (fig. 137), kamienny, o wykroju ostrołukowym, oprofilowanym (cztery wałki i cztery

Fig. 130. Łopuszna, kościół filialny. Tryptyk w ołtarzu głównym (str. 104).

Fig. 131. Łopuszna, kościół filialny. Zwiastowanie — na odwrociu skrzydeł tryptyku w ołtarzu głównym (str. 104).

wnęki mniejsze figury królów węgierskich Stefana i Władysława, na skrzydłach bocznych ponad bramkami figury śś. Piotra i Pawła. W środku ołtarza jakby pokój rokokowy z okienkami i szybkami lustrzany — oraz plafonem, na którym wymalowana scena męczeństwa ś. Bartłomieja; w głębi tego pokoju obraz ś. Bartłomieja, ol. pł., drugorzędny z wieku XVIII. W nasadzie ołtarzowej obraz ś. Anny Samotrzeciej. Nad bramkami bocznymi, na których wymalowane postacie Mojżesza

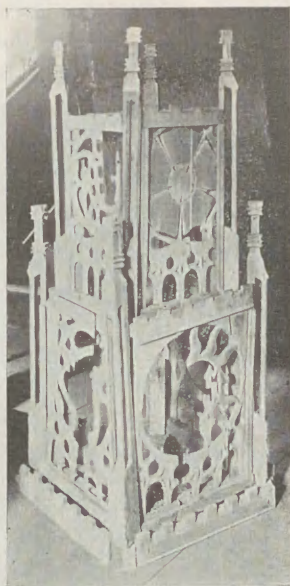

Fig. 132. Tabernakulum z kościoła filialnego w Łopusznej, obecnie w Zakładzie Historii Sztuki U. J. (str. 105).

sza i Arona, tarcze herbowe (herby — na jednej łabędź, na drugiej rycerz — zamalowano niedawno i zastąpiono napisami treści religijnej). Tabernakulum skomponowane architektonicznie, z małą Pasją figuralną ponad szafką na Najśw. Sakrament. Na pn. ścianie prezbiterium wnętrza w murze bez architektonicznej oprawy, pierwotnie szafka na Najśw. Sakrament. — 2. 3. ołt. boczne (fig. 139) przy tęczy, skomponowane w całość wraz z belką tęczy, rokokowe, jednakowego kształtu, z wysuniętymi naprzód kolumnami bocznymi na wysokich postumentach; po bokach nowych obrazów figury drewniane, polichromowane: w l. ołtarzu śś. Augustyn i Józef, w pr. śś. Rozalia i Apolonia. Belka tęczy falisto powyginała, pokryta rzeźbioną dekoracją; nad środkowym łukiem krucyfiks z Marią Magd. klęczącą u stóp, po bokach na wysuniętych naprzód gzymsowaniach Matka B. i ś. Jan Ew.; figury drewniane, polichromowane. Na ramie tęczy od tyłu napis A. 1770 D. — 4. b o c z n y na pn. ścianie nawy, rokokowy, drewniany, piętrowy, z figurami aniołów oraz śś. Doroty i Katarzyny po bokach części głównej, w środku której dobry obraz ś. Rodziny (kopia szkoły włoskiej); w kondygnacji górnej obraz ś. Rodziny na tle izby, z ś. Józefem przy ciesiołce. — 5. w kaplicy Matki B. Bol. rokokowy, drewniany, skrzydłowy; we wnętrzu środkowej nowsza, podrzędna rzeźba Piety (wzięta z kaplicy, znajdującej się dawniej w murze cmen-

Fig. 133. Łopuszna, dwór. Widok od tyłu (str. 106).

tarnym), na skrzydłach bocznych ponad bramkami figury świętych niewiast, w strojach charakterystycznych dla epoki rokokowej.

T r y p t y k malowany, tworzący pierwotnie ołtarz główny kościoła. Zachowały się tylko 2/3 części środkowej oraz pr. skrzydło. Część środkowa, stosunkowo bardzo szeroka, przedzielona była pionowo na trzy pola: w środkowym przedstawiona postać ś. Bartłomieja (fig. 141), 69,5×161 cm, w bocznych (z których brak prawego), szer. 75,5 cm, po dwie sceny z jego historii: na pr. u góry Męczeństwo świętego (fig. 141), u dołu Obdarcie ze skóry (fig. 141). Skrzydła (z których brak lewego) po stronie wewnętrznej podzielone były na cztery kwatery, 53×78,5 cm: na pr. u góry 1) Święty wypędza diabła z córki królewskiej (fig. 142), 2) Wypędza diabła z pogańskiego ołtarza, u dołu 3) Nawraca króla i jego otoczenie, 4) Święty pojmany na rozkaz króla. Po stronie zewnętrznej zawierały skrzydła po jednym obrazie: na pr. Chrystus w Ogroju (fig. 143). Temp. drz. podkład kredowy; tła obrazów wewnętrznych złote. Zachowany w starych ramach, przyniszczony i częściowo restaurowany; wybitne dzieło cechowego malarstwa z 2 ćw. w. XV (pod wpływem czeskim; uderzające analogie z tryptykiem z Ptaszkowej).

A m b o n a rokokowa, drewniana, z połączanymi figurami ewangelistów śś. Jana i Łukasza oraz ich gołdami na węglach balustrady; zaplecze ozdobiony malowidłem z 2 poł. w. XVIII, przedstawiającym Rozesłanie Apostołów; baldachim zwieńczony półfigurą Chrystusa z berłem i wiosłem w rękach. — C h ó r muzyczny rokokowy, drewniany, wsparty na kolumnach; na balustradzie 6 pól z podrzędnymi malowidłami, przedstawiającymi parable ewangeliczne: 1) De parandis pro turri et bello, 2) Epulonis et Lazari, 3) Pharisei et Publicani, 4) Decem

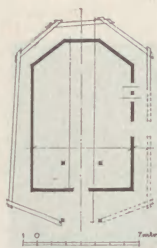

Fig. 134. Maniów, kościółek ś. Sebastiana. Rzut poziomy (str. 108).

virginum, 5) Christus transfiguratur, 6) Prohibet nimiam provictu curam; ponad balustradą zasłona z wysokiej kraty; u szczytu oprawy organowej rzeźbiona kukułka. — Chórek muzyczny w kaplicy Matki B. Bol. późnobarokowy, drewniany, z 4 figurkami aniołków na załamaniach balustrady i trzema malowidłami z inskrypcjami łacińskimi w jej polach: 1) Chrystus w Ogrojcu, 2) Chrystus wypędza przekupniów z świątyni, 3) Nauka o zgorzeniu małuczkich. — Chrzcielnica późnobarokowa (fig. 144), wys. 110 cm, drewniana, polichromowana, w kształcie anioła dźwigającego czarę ozdobioną girlandami; na nakrywie, wys. 90 cm, wśród czterech esownic

Chrzest Chrystusa. Przedtem była chrzcielnica kamienna (Vis. Can. z r. 1700); czara z czerwonego marmuru z resztkami napisu, włożona w ścianę wewnętrzną kruchty bocznej, jest zapewne pozostałością tej chrzcielnicy. — Konfesjonał podwójny (dla dwóch kapłanów), podrzędny, z w. XVIII. — Baldachim procesyjny na czterech rzeźbionych drążkach, z końca w. XVIII. — Kanony rokokowe.

Monstrancja (fig. 145), wys. 79 cm, srebrna pozłacana; stopa z trybowanym ornamentem liściastym i nodus — barokowe; architektoniczna ażurowa oprawa puszek gotycka z dodanymi później barokowymi figurkami śś. Józefa i Antoniego, Piety i dwóch aniołków; u szczytu małeńka Pasja. — Kielichy srebrne pozłacane: 1. wys. 24 cm, z wypukłotrybowanymi medalionami na stopie i koszyczku czary, w których Matka B. Bol., śś. Michał i Szczepan oraz śś. Piotr, Paweł i Bartłomiej, barokowy. — 2. wys. 23 cm, z trybowaną ornamentacją na stopie i koszyczku czary, na którą nasadzone barwne kamyczki oraz kwiatki z emalii; pod spodem data 1761. — Kadzielnica, wys. 25 cm, srebrna, z ornamentami trybowanymi i cyzelowanymi, rokokowa. — Naczynko na kadzidło, wys. 11,5 cm, srebrne, z trybowanym i cyzelowanym czółenkiem i wierzchem pokrywy, rokokowe.

Ornaty: 1. czerwony brokatowy, z w. XVIII. — 2. czerwony z nową kolumną i bokami z wzorzystego jedwabiu z końca w. XVIII.

PLEBANIA.

Wzniesiona w r. 1779 (wg Vis. Can. z r. 1801), przebudowana i bez charakteru. Na fasadzie z pr. strony malowidło klejowe: w rokokowej ramie ś. Florian; chronostikon z napisu u dołu daje datę 1777.

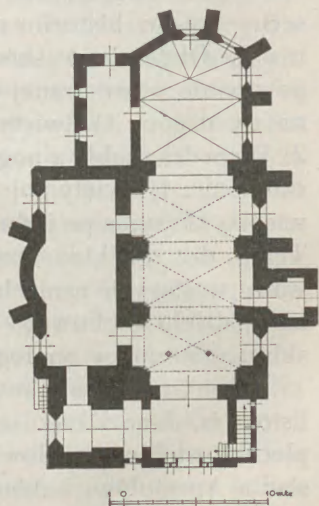

Fig. 135. Niedzica, kościół parafialny. Rzut poziomy (str. 109).

Fig. 136. Niedzica, kościół parafialny.
Widok od połudn. wschodu (str. 109).

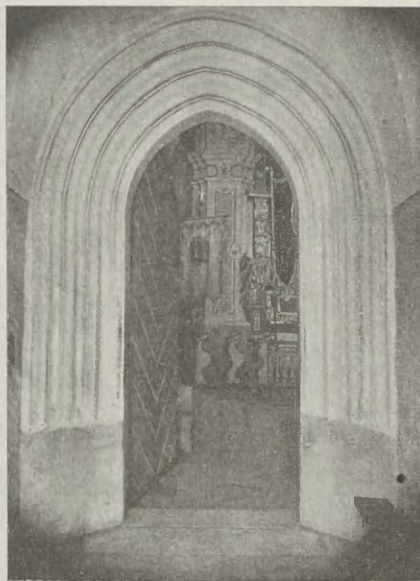

Fig. 137. Niedzica, kościół parafialny.
Portal południowy (str. 110).

KAPLICA Ś. MICHAŁA ARCH.

Opodal zamku. Murowana z w. XVII (?). Nawa ośmioboczna i krótkie, węższe prezbiterium zamknięte ścianą prostą. Nad nawą dach ośmioboczny, namiotowy z czapką i bańką, kryty gontem, nad prezbiterium dwuspadowy. Prezbiterium sklepienie krzyżowo, w nawie pułap.

ZAMEK.

W dokumentach i zapiskach kościelnych nazywany do końca w. XVIII: Zamek Dunajec, dopiero w w. XIX utarła się nazwa Zamek Niedzica, od wsi obok położonej. Zbudowany na pocz. w. XIV przez rodzinę Berzeviczych, zapewne na miejscu dawniejszego, może jeszcze o konstrukcji ziemnowalowej; w dokumencie z r. 1330 jest mowa o «novum castrum de Dunaiecz». W r. 1470 zajął zamek przemocą, umocnił i obwarował Emeryk Zapolya, którego syn Jan oddał go w r. 1528 Hieronimowi Łaskiemu. W w. XVI zamek przechodził z rąk do rąk, był niszczony i palony w czasie ciągłych walk i najazdów. W r. 1589 Wojciech Łaski sprzedał zamek Jerzemu Horwathowi z Palocsy, który w r. 1601 odbudował go, rozszerzył i przyozdobił, jak

Fig. 138. Niedzica. Zwornik z herbem Berzeviczych ze sklepienia kościoła parafialnego, obecnie na plebanii (str. 110).

Fig. 139. Niedzica, kościół parafialny. Wnętrze (str. 110).

świadczy łaciński napis nad bramą. W r. 1683 zastawiony baronom Joannellim de Tolwana, wrócił w w. XVIII w posiadanie Palocsyh, pozostając w ich rękach do r. 1857, tj. do wygaśnięcia linii męskiej. Po kądzieli przeszedł na hr. Salamonów, którzy obecnie są jego właścicielami.

Wzniesiony na wysokim skalistym wzgórzu o łagodniejszym dostępie jedynie od zach. Składa się z górnego zamku od pn.-wsch., będącego dziś w ruinie, i dolnego przerobionego i zamieszkałego (fig. 146—148). Zamek górny wzniesiony na najwyższej części wzgórza. W pn.-zach. jego narożniku znajduje się główna wieża obronna (1), do dziś w swej masie zachowana, łącząca się z dalszą częścią głównej budowli obronnej (2 a, b), rozciągającej się w poprzek terenu od strony dolnego zamku (fig. 149). Wieża i owa budowla wzniesione są z murów kamiennych znacznej grubości. Z reszty zabudowań górnego zamku pozostały jedynie fragmenty. Domyślać się można korpusu budowli niemniej masywnej i wyniosłej, jak budowla przywieżowa, do dziś zachowana, a zajmującej prawie cały obszar, na którym mógł być co najwyżej jakiś mały dziedzińczyk w węgle między wieżą a pn. murem. Wieża czworoboczna wznosi się w jednolitej, nierozczłonkowanej masie do wys. ok. 17 m ponad skałę, po czym przy niewielkim uskoku wznosi się wyżej jej górny korpus nieco szczuplejszy, regularnie czworosieczny, o dwóch piętrach oddzielonych gzymsem od najwyższego piętra, które było za-

pewne zwieńczone blankami, a później attyką; z owe-go piętra najwyższego zachowane zaledwie resztki, tak iż wieża nie ma dziś całej swej wysokości; poza tym ma tylko trzy ściany pełne, czwarta pn. wypadła od poziomu drugiego piętra. Izby w parterze i w pierwszym piętrze wieży zachowały sklepienia, na drugim piętrze są tylko ślady sklepień, wyższe piętra miały stropy płaskie. W tych wyższych piętrach są widoczne ślady późniejszych przeróbek i adaptacji. Wprawione w pn. ścianę trzeciego piętra belki, na zewnątrz wysunięte, wskazywałyby, że był tam jakiś wykusz czy balkon. Budowla przywieżowa nie ma zapewne rów-

Fig. 140. Niedzica, kościół parafialny. Oltarz główny (str. 110).

niez całej swej wysokości. W obu jej piętrach mieszczą się po dwie izby sklepione kolebkowo. Do opisanej budowli przylega od pd.-wsch. partia budowli górą zrujnowana, w której parterze mieści się sień sklepiona (3), o poziomie opadającym ku baszcie przybramnej (4), przystawionej od pd.-wsch. (w przejściu między bastionem a górnym zamkiem mieściła się brama zwodzona, po której zachowały się jeszcze bloczki drewniane, w wyciętych szczelinach muru). Z dalszych budowli zamku górnego pozostały tylko poszarpane resztki, z których rozkładu wewnątrz trudno się już dziś domyślić. Ściany zewnętrzne zachowały się w znacznej wysokości na przestrzeni od pn.-wsch. narożnika wieży po skrajne zaokrąglenie szczupłego terenu od pn.-wsch.; w wyokrąglonym narożniku od pn.-wsch. (5) domyślić się można baszty. Od wsch. mur odpadł w zupełności aż do skały. Jak można odczytać z wcale wiernej akwareli z pocz. w. XIX, był zamek górny także od wsch. masywną, wyniosłą budowlą i ta jego część, która dziś w zupełnej znajduje się ruinie, miała dwie wysokie kondygnacje, nad którymi wznosiło się jeszcze półpiętrze z otworami strzelnicowymi. Z obnażonych murów widać, że zamek górny ulegał w ciągu wieków przebudowom. Do zewnętrznych murów przylegają resztki ścian wewnętrznych, z murami dość silnie nie związanych, widocznie więc później przystawianych. W obrębie

Fig. 141. Niedzica, kościół parafialny. Tryptyk ś. Bartłomieja — fragment części środkowej (str. 113).

skrajnej baszty narożnej (5) domyślić się można większej izby sklepionej w parterze, później przebudowywanej.

W zamurowanej arkadzie tej izby jest widoczna resztką małowidła ściennego, 118×150 cm. Na warstwie tynku wymalowane są u góry z l. dwie okrągłe wieże do siebie przylegające, z krenelażami u góry i wąskimi okienkami w najwyższym piętrze; niżej otwarte okna o arkadach zewnętrznych kragłolucznych z maswerkową dekoracją; dalej na pr. w głębi ślad podobnej wieży i innej architektury, bardzo wyblakłej. Na pierwszym planie na tle opisanej architektury była przedstawiona jakaś scena figuralna. Z l. stoi postać w tunice zielonej i tegoż koloru kapuzie zwrócona profilem w pr., a dalej na pr. druga postać z lepiej zachowaną karnacją twarzy. Wieże mają kolor wiśniowy w partiach

Fig. 142. Niedzica, kościół parafialny. Obraz na wewnętrznej stronie skrzydła tryptyku ś. Bartłomieja (str. 113).

Fig. 143. Niedzica, kościół parafialny. Obraz na zewnętrznej stronie skrzydła tryptyku ś. Bartłomieja (str. 113).

ciemniejszych, różowawy w jaśniejszych. Malowidło to, bardzo zniszczone, może pochodzić z w. XIV. Według tradycji mieściła się niegdyś w tym miejscu kaplica zamkowa.

Dostępu do zamku górnego strzegł od zewnętrznej strony mur obronny, który łączył się z obszerną basztą (6), założoną na nieregularnym kolistym obwodzie. Ów dostęp został zagubiony z chwilą, gdy na tym miejscu wystawiono na przełomie w. XVI/XVII budynek mieszkalny (7 a, b, c, d), który złączono i nakryto razem z basztą (6), tak iż ta ostatnia dziś od strony dziedzińca się nie wyodrębnia, a tylko od zewnątrz widoczne jej zaokrąglenie. Od owej baszty biegnie wzdłuż linii skośnej mur obronny ku drugiej baszcie (8), założonej na pd. stoku wzgórza (dziś przeobrażonej na kaplicę zamkową). Wzdłuż muru obronnego, łączącego obie baszty, biegł wewnątrz, od strony dziedzińca, chodnik straży na sześciu arkadach murowanych, które do dziś się zachowały, a dźwigają obecnie ganek komunikacyjny, nakryty dachem założonym na ścianie muru obronnego, a od wewnątrz podpartym drewnianymi słupkami, stojącymi na murze nad arkadami (fig. 151). Dziedziniec zamkowy zamykało od zach. skrzydło wyciągnięte w linii prostej przy grubym i wysokim murze zewnętrznym, który zasłaniał umieszczone za nim budowle: stajnie, wozownie, mieszkanie załogi, wzniesione na głębokich piwnicach wykuwanych częściowo w skale (9 a—f). Z piwnic tych są obecnie

Fig. 144. Niedzica, kościół parafialny. Chrzcielnica (str. 114).

w pd. części dwie kondygnacje; w pn. tylko jedna kondygnacja popod izbami dziś służbowymi. Wśród piwnic znajduje się studnia kuta w skale bardzo głęboko, aż do poziomu Dunajca. W piwnicach zachowały się wnętrza arkad gotyckich. Górne piwnice były prawdopodobnie dawniej izbami użytkowymi. Całe skrzydło uległo w późniejszych czasach przebudowie. Od pd.-zach. narożnika przylega doń okrągła baszta (10) zachowana w całości; wzniesiona z kamienia, przykryta słozkowym dachem gontowym. Wzdłuż skrzydła szła po stronie zewnętrznej głęboka fosa, łącząca się zapewne z fosami i stawami rozciągającymi się od pd.-zach. strony, na opadającym niżej terenie. Dojazd do zamku biegł drogą sztucznie nadsypaną i nadmurowaną, a dobiegając do bramy dolnego zamku, znajdującej się w jego pn.-zach. narożniku, był przerwany fosą, nad którą przerzucano most zwodzony. Z fosy między drogą a skrzydłem zach. pozostało widoczne wgłębienie. Bramy wejściowej broniła przylegająca do niej baszta o rzucie nieregularno-owalnym (11), która się zachowała, acz nieco przeistoczona.

Od baszty tej ku wieży górnego zamku biegł pierwotnie zapewne ganek obronny piętrowy, z którego została ściana zewnętrzna z otworami strzelnicowymi, widocznymi dziś na najniższym poziomie strychu przybudowanej na tym miejscu nowszej budowli (12 a, b). Na końcu ganku, a u boku wieży, przylegała krągła wieżyczka strażnicza (13), której górny poziom był połączony z gankiem zewnętrznymi schodami kamiennymi od strony dolnego zamku. Schody te częściowo do dziś się zachowały.

Zamek uległ przeistoczeniu na przełomie w. XVI i XVII. Najważniejszą zmianą wtedy dokonaną było wbudowanie w głębi dziedzińca dolnego zamku wspomnianego już wyżej piętrowego budynku (7 a—d) mieszkalnego, zamykającego otwarte dawniej wejście na górny zamek (fig. 150). Budynek ten uległ w nowszych czasach przeróbkom i tak w zewnętrznym swym wyglądzie, jak i wewnątrz niewiele zachował swych cech pierwotnych. Wzniesiony z kamienia ma wnętrza sklepione, nad którymi jest dziś taras betonowy w miejsce dawnego dachu ku wewnątrz założonego i ukrytego za attyką (z attyki zostały jeszcze cztery większe zęby i nikiłe resztki innych). Na narożniku osadzony jest wykusz dwuokienny, wysunięty na kroksztynach kamiennych, dźwigają-

cych spłaszczone arkadki. W ścianie pn. znajduje się kamienny portal, dosyć wysoko ponad poziomem dziedzińca, tak iż prowadzi doń schodki założone na stoku skały. W otwory wejść znajdujących się w ścianie pd.-zach. wprawiono przed kilku laty obramienia kamienne, wyjęte z dworu w Łap-szach Niżnych.

Zach. skrzydło zamku dolnego (9 a—f), które zawierało pomieszczenie dla załogi, zostało zapewne już w tej epoce częściowo przerobione na dostatniejsze izby mieszkalne. Nad skrzydłem tym jest założony dach gontowy jednospadowy, ukryty od zewnątrz za attyką (koronka attyki zachowana, lecz pozbawiona drobniejszych szczegółów). Nad rzędem okien wysokiego parteru, w strychach nad pokojami mieszkalnymi otwory strzelnicowe. W dzisiejszych dwóch pokojach na wysokim parterze w pobliżu bramy są okna, które wychodziły pierwotnie na dziedziniec (zasłonięte przybudowaną w 2 poł. w. XIX oszkloną werandą); są to okna bliźnie, których ościeże przesklepione są od wewnątrz płaskimi arkadami, wspartymi na wspornikach i półkolumnach kamiennych ornamentowanych.

Baszta pd.-zach. (10) ma okna w kamiennych renesansowych oprawach; u samej góry znajduje się rząd niewielkich otworów strzelnicowych, ujętych we fryz sgraffitowy o motywach geometrycznych. Baszta przybramna (11), opatrzona górą rzędem otworów strzelnicowych i przybrana attyką, jest stosunkowo dobrze zachowana. Bramę wjazdną ujmował okazały portal marmurowy, w którego górnej nasadzie, jedynie zachowanej, wykonanej z czerwonego, różowego i żyłastego marmuru, mieści się tablica z napisem: GEORGIVS HORVAT IN PALO / CZA DVNAGEC ET LANDEK / DOMINUS AC HAERES HOC / CASTRUM VIRTUTE SVA AQ / VISIVIT EXORNAVIT ET AMPLIAVIT / ANNO DOMINI MDCL. Ponad tablicą herb Horwathów (gryf) z białego marmuru. Baszta pd. (8) została zapewne w w. XVIII przeobrażona na kaplicę zamkową. Pokryta namiotowym dachem gontowym, z czworościenną latarnią baniasto zwieńczoną; na wysokości okna kaplicy z l. strony w pobliżu muru, łączącego tę basztę ze sąsiednią od pd. zach. (10), znajduje się ślepe okienko, w którym zachowała się dekoracja sgraffitowa. Śladów takiej dekoracji można się dopatrzeć także na owym murze, łączącym oby-

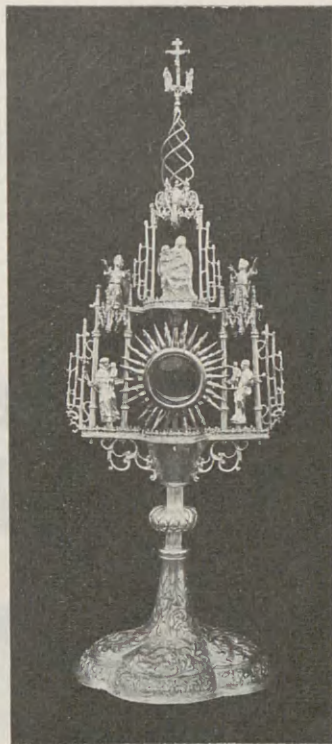

Fig. 145. Niedzica, kościół parafialny. Monstrancja (str. 114).

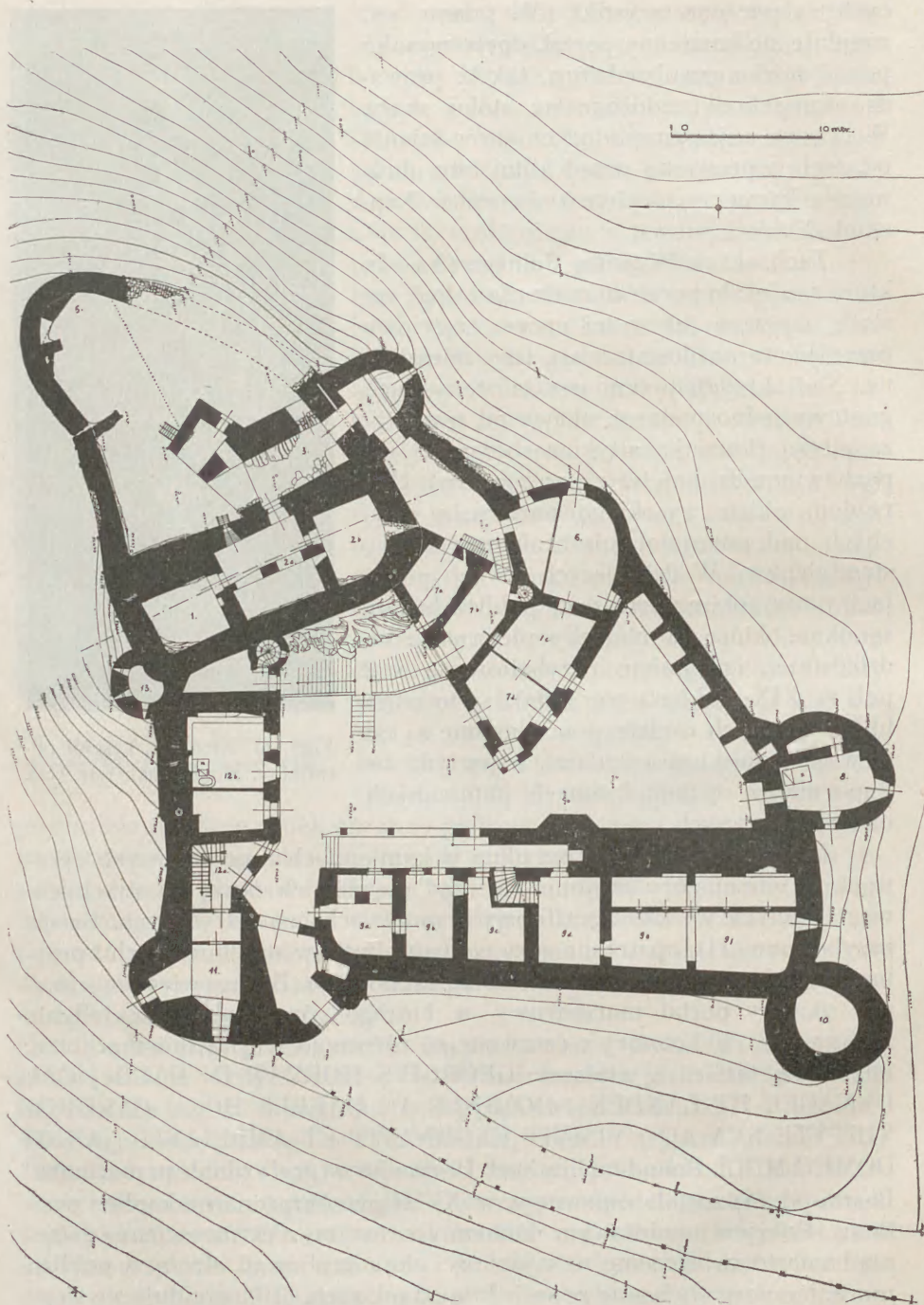

Fig. 146. Niedzica, zamek. Rzut poziomy (str. 116).

dwie baszty. Kaplica mieści się na piętrze podsklepionym. Wnętrze kryte stropem z belek.

W kaplicy: Ołtarzyk barokowy, drewniany, z kręconymi kolumnkami po bokach dwóch kondygnacji, w których pośrodku obrazy: Męczeństwo ś. Andrzeja i Ścięcie ś. Jana Chrz.; w nasadzie ś. Rodzina;

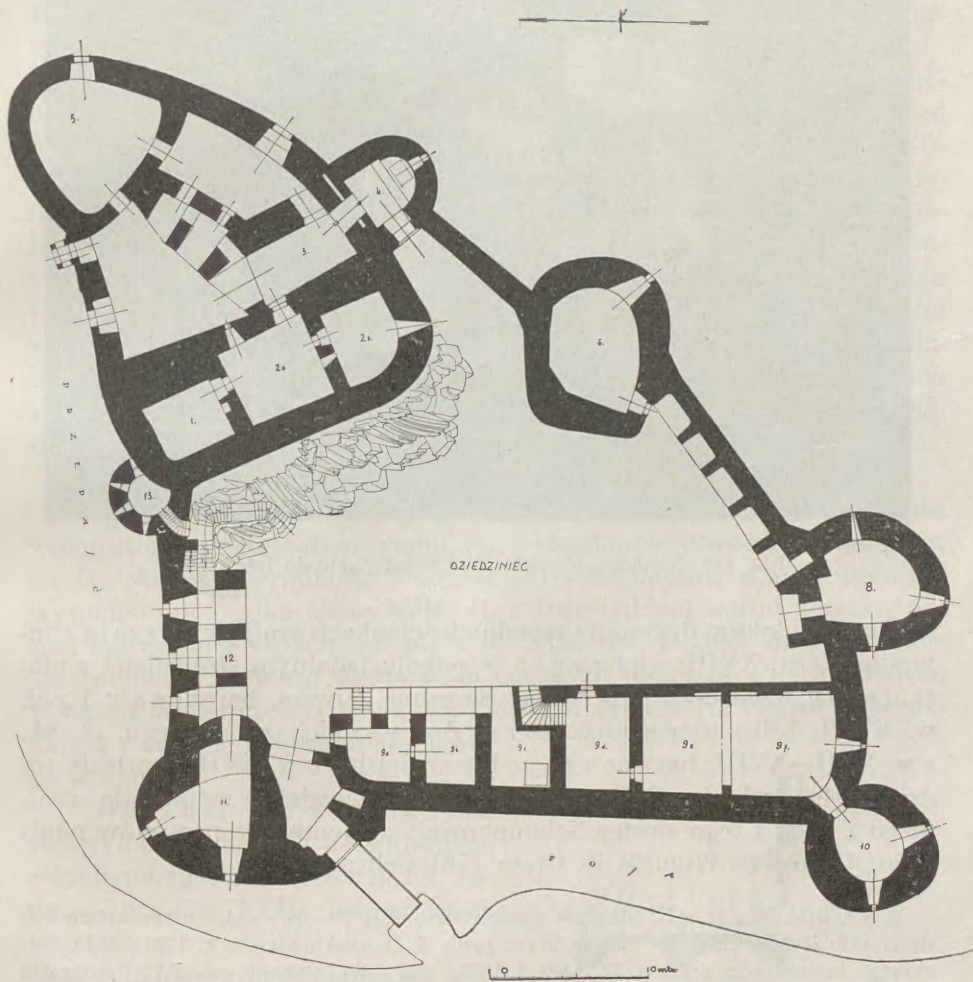

Fig. 147. Niedzica. Rekonstrukcja rzutu poziomego zamku średniowiecznego (str. 116).

ol. pł., z w. XVIII. Na mensie rodzaj tabernakulum z malowanym na desce Chrystusem Zmartwychwstałym (napis z tyłu deski: Andreas Palochy 1813).

W mieszkalnych wnętrzach zamku trochę starych mebli: kilka sekretarzyków (z nich jeden większy, bogaty, barokowy z w. XVII, z ry-

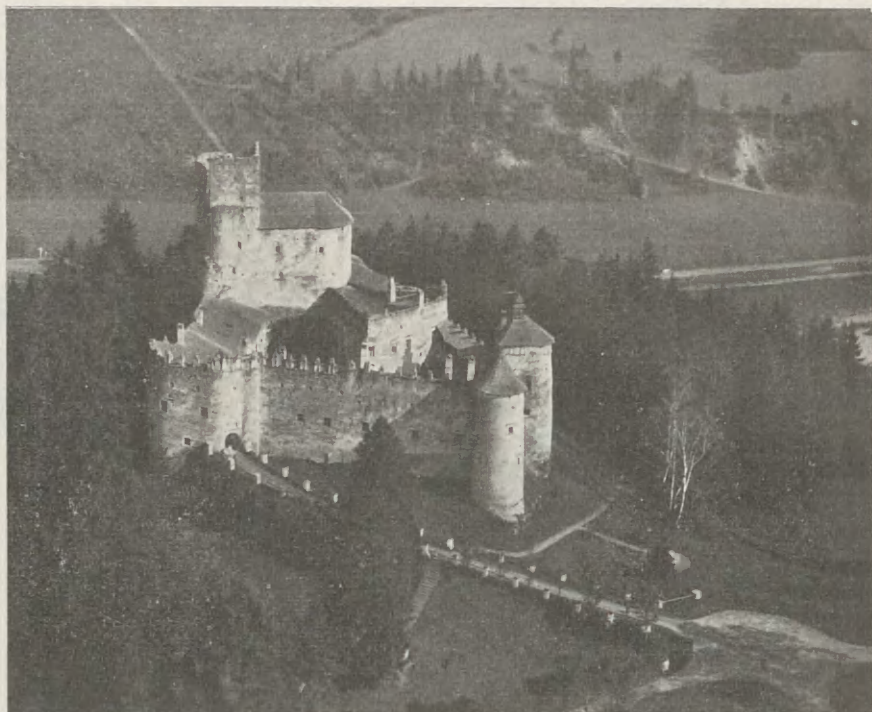

Fig. 148. Niedzica. Zamek. Widok od Zachodu (str. 116).

sunkami widoków Rzymu na przednich ściankach szufladek); szafa z intarsjami z w. XVIII; skrzynia w pokoju jadalnym, drewniana z płaskorzeźbą przedstawiającą Walkę Samsona z lwem, barokowa z 1 poł. w. XVIII; kilka niewielkich obrazów włoskich ze świętymi, ol. pł., z w. XVII—XVIII; barwne sztychy angielskie z w. XVIII; portrety rodzinne Horwathów z Palocsy (od Jerzego, odnowiciela zamku, do ostatniego z rodu i jego siostry Salamonowej; na jednym z portretów napis «Pinxit Carolus Wolucki in Olysa 1781 Februarii»).

L.: Bibl. Warsz. 427. Słownik geograficzny VII 59—63. — A.: Inventarium seu descriptio status ecclae in Nedeca przez prob. S. Hanuskiewicza z r. 1700 i 1742, Wizytacje kanoniczne z lat 1752, 1801 i 1832; rypsy na plebanii. — W.: Fotografia z akwareli, znajdującej się dawniej w zamku niedzickim, przedstawiającej widok na Niedzicę i Czorsztyn, a malowanej podobno przez hr. Palocsyową, jest w Zakładzie Historii Sztuki U. J.; kopia tej akwareli, robiona w r. 1908, znajduje się w dworze w Falsztynie, a jej napis: Nedecz-vár. 1815-ben. stwierdza czas powstania akwareli oryginalnej. Widoki w Tygodniku Ilustrowanym II 1862, 157 (rys. Podbielski) i I 1867, 304 (rys. J. Kossak i A. Schouppé).

NOWA BIAŁA

Wieś 10 km pd.-wsch. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. Ś. KATARZYNY.

Według Schematyzmu parafia istnieje już w r. 1278. Według Historia Domus Parochiae Ujbelensis kościół obecny wymurowano w roku 1748, odłączając parafię od Krempachów. Przedtem miał być kościół drewniany, filialny, podobno z datą 1632.

Ogrodzony murem z kamienia. Orientowany. Murowany z kamienia i potynkowany. Jednonawowy, z krótkim prezbiterium węższym od nawy, zaokrąglonym półkoliście, oraz z wieżą od frontu (fig. 152, 153). Przy nawie od pd. nowsza kruchta. Od pn. zakrystia przylegająca w połowie do prezbiterium, w połowie do nawy. Ściany kościoła bez podziałów architektonicznych. Wieża o narożnikach zaokrąglonych, z gzymsowaniami u góry, łukowo wyginającymi się na osi, ma otwory okienne jedynie w najwyższej kondygnacji. Dachy kryte eternitem, baniasty hełm wieży i wieżyczka na sygnaturkę blachą. Wnętrze rozczłonkowane pilastrami, nakryte sklepieniem beczkowym z lunetami. Na sklepieniach skromna stiukowa dekoracja rokokowa. Na kluczu drzwi wiodących do zakrystii data 1781.

Urządzenie wnętrza.

Ołtarz główny (fig. 154), rokokowy, drewniany, z mensą wolno stojącą, z okazałym retabulum, podzielonym czterema kolumnami na szeroką część środkową i węższe skrzydła boczne, skośnie naprzód wysunięte; w środku obraz Matki B. z Dzieciątkiem wśród aniołów ponad szeregiem świętych, ol. pł., z w. XIX; po bokach figury złożone śś. Apolonii i Barbary; na tle ścian bocznych figury śś. Piotra i Pawła; w nasadzie nad częścią środkową rzeźba ś. Trójcy. Na mniejszym tabernakulum z dwiema figurkami aniołków po bokach.

Rzeźby: Krucyfiks ze stojącymi po bokach drewnianymi złożonymi figurami Matki B. i ś. Jana, z końca w. XVIII, bez większej wartości.

Ambona drewniana; na wypukło wygiętym polu ponad drzwiczkami płaskorzeźba polichromowana, przedstawiająca siewcę w stroju miejscowym na tle górzystego krajobrazu (Tatry?); na drzwiczkach od tyłu: I. K. 1831; empirowa. — Trzy rzędy ławek rokokowych z rzeźbionym skromnym ornamentem. —

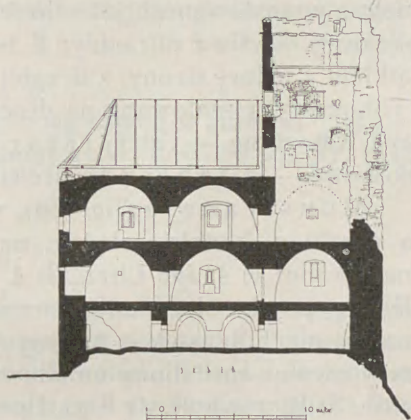

Fig. 149. Niedzica. Zamek. Przekrój poprzeczny przez zamek górny (str. 116).

Fig. 150. Niedzica, zamek. Fasada północna budowli z w. XVI/XVII (str. 120)

Konfesyjonał (fig. 155) barokowy, z malowidłem na zaplecku, przedstawiającym ś. Jana Nep., który słucha spowiedzi królowej; na l. filarze wnętrza wymalowanego jako tło data 1744. — Baldachim procesyjny rokokowy. — Feretrony: 1. barokowy, z obrazem Matki B. z Dzieciątkiem z jednej strony, z drugiej ś. Szczepana, w oprawie liściastej. — 2. rokokowy, z malowaną na desce z jednej strony Marią Magd., z drugiej ś. Katarzyną. — Cztery latarnie procesyjne, drewniane, rzeźbione, rokokowe. — Lichtarze drewniane, rzeźbione, rokokowe.

Monstrancja (fig. 156), wys. 64 cm, srebrna pozłacana, z oprawą puszek w kształcie słońca; na podstawie cztery owalne medaliony emaliowane: 1) ś. Jan Chrz., 2) ś. Katarzyna, 3) ś. Maria Magd., 4) Cud z Hostią; puszka otoczona wieńcem z kwiatów, wykonanych z barwnych emaliowanych blaszek i barwnych kamyczków, na który nałożone są cztery owalne medaliony emaliowane: 1) Wieczerza Pańska, 2) Naigrawanie, 3) Biczowanie, 4) Ecce Homo; u dołu wieńca dwa anioły wycięte ze srebrnej blachy i emaliowane, a poniżej nich także główka aniołka; u góry dwie główki aniołków; ponad wieńcem Duch ś., powyżej któ-

rego emaliowana półfigura Boga Ojca; po jej bokach i nad nią rozłożone w formie krzyża trzy owalne plakietki emaliowane: 1) Pelikan karmiący pisklętą, 2) Ofiara Izaaka, 3) Ofiara Melchizedecha. Pod

spodem podstawy, we wgłębieniu owalnym jednej z plakiet napis: ECCLESIAE NEOBELENSI CVRAVIT FIERI A. R. D. JOANNES VINCENTIUS PAVLAK, a niżej: FECIT JOANNIS SZILASSY LEVTSCHOVIAE 1766. — Kie-lichy srebrne pozłacane: 1. (fig. 157) wys. 25,5 cm, z ornamentacją płasko-

trybowaną i grawirowaną; wczesnobarokowy z gotyckimi reminiscencjami. — 2. rokokowy. — Pacyfikał, wys. 35 cm, drewniany, obijany miedzianą blachą trybowaną, w kształcie krzyża z godłami ewangelistów na końcach ramion, barokowy. — Łódka na kadzidło z blachy miedzianej, rokokowa (zniszczona).

Dzwony: 1. śr. ok. 45 cm, ulany — wg napisu w górnym otoku — w r. 1586 w Wiedniu przez Jana Dinckelmayera. — 2. śr. 36 cm, z r. 1812, wg napisu w górnym otoku.

KAPLICA Ś. MARII MAGDALENY.

Przy drodze, 1 km na pn.-zach. od kościoła. Murowana z kamienia i potynkowana. Na rzucie prostokąta z apsydą zaokrągloną; dach gontowy, w którym od frontu wieżyczka na dzwonek, o kształcie barokowym. — Wewnątrz dwa skrzydła tryptyku z śś. Katarzyną i Barbarą (wprawione w nową strukturę), 30×102 cm, temp. drz., z w. XVI (częściowo przemalowane i nadniszczone).

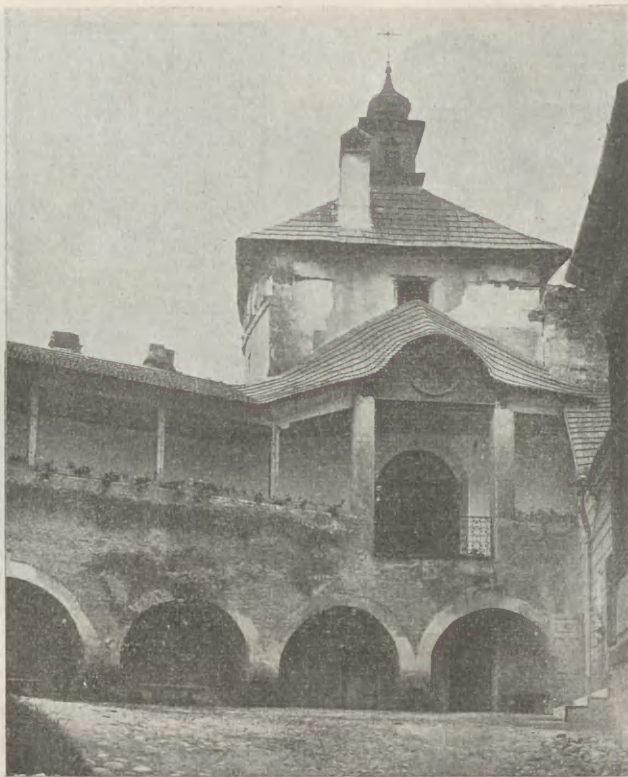

Fig. 151. Niedzica, zamek. Widok baszty południowej przeznaczonej na kaplicę (str. 119).

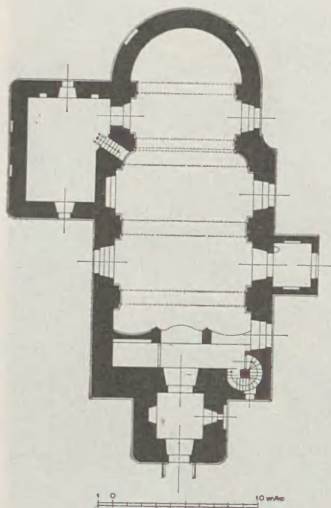

Fig. 152. Nowa Biała, kościół paraf. Rzut poziomy (str. 125).

Fig. 153. Nowa Biała, kościół parafialny. Widok od południowego zachodu (str. 125).

KAPLICZKI.

1. Obok kościoła parafialnego. Murowana, nakryta daszkiem baniastym, pobitym blachą. Wewnątrz figurka ś. Jana. — 2. Za wsią przy drodze do Trybsza. Murowana, czworoboczna o helmie namiotowym z nasadzoną kopułką cebulastą; pokrycie gontowe.

A.: *Historia Domus Parochiae Ujbelensis* (rozp. w r. 1797), rpis na plebanii.

NOWY TARG

Miasto powiatowe

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. Ś. KATARZYNY.

Kościół w N. T. istniał już z pocz. w. XIV (Kod. Mp. I 208, 236 oraz Rozpr. AU hist.-fil. II, XVI 69). Wg Łepkowskiego i Jerzmanowskiego obecny erygowany w r. 1343 (Bibl. Warsz. 222), jak to stwierdzał oglądany przez nich przywilej erekcyjny. Być może, że budowa kościoła murowanego w miejsce pierwotnego drewnianego dokonana została przy nowej lokacji miasta na podstawie przywileju Kazimierza Wielkiego z r. 1346. Na łuku tarczy widnieje napis (nowy): FUNDATA PER CASIMIRUM M. 1340. Z czasów Kazimierza W. mogą pochodzić tylko mury prezbiterium (później przebudowywanego), nawa bowiem była wówczas jeszcze drewniana. Zastąpiono ją murowaną po pożarze w roku 1601, na pocz. w. XVII, jak świadczy tablica erekcyjna, wymalowana

Fig. 154. Nowa Biała, kościół parafialny. Ołtarz główny (str. 125).

Fig. 155. Nowa Biała, kościół parafialny. Konfesjonał (str. 126).

na ścianie pr. ramienia nawy z napisem: AEDIFICATA HAEC ECCLESIA A D 1606 PETRVS CZARNY MVLARS. W latach 1765—66 przeprowadził gruntowną restaurację ks. Józef Sawicki, proboszcz nowotański; kościół restaurowany nadto w r. 1926. Budowla bez wyraźnego charakteru stylowego.

Otoczony murem kamiennym, w którym od pd. dwa wejścia: jedno przez kamienną bramkę późnobarokową z herbem Nowina, literami I S (Josephus Sawicki) i datą 1765, drugie przez dzwonnice z r. 1701. Orientowany. Zbudowany z kamienia i potynkowany. Jednonawowy, z ramionami w rodzaju transeptu, z prezbiterium wielobocznie zamkniętym, węższym i niższym od nawy, i wieżą od zach., przebudowaną w czasie restauracji w latach 1765—1766 (fig. 159, 160). Nawa nie na osi prezbiterium, co świadczy o nierównoczesności budowy. Przy prezbiterium od pn. piętrowa zakrystia, przy nawie od pn. kaplica, od pd. kruchta z 1 poł. w. XIX. Na narożnikach zewnętrznych wieży i nawy oraz przy apsydzie prezbiterialnej — szkarpy. Przy pd. ścianie wieży, między jej szkarpą narożną a narożną szkarpą nawy, umieszczona kapliczka Kalwarii (wewnątrz figury Chrystusa i dwóch łotrów na krzyżach). W frontowym murze wieży kamienny portal barokowy z inicjałami I. S., datą 1765 oraz herbem Nowina. U góry pd. ściany nawy, przy zach. narożniku fragment fryzu dekoracyjnego, ok. 100×60 cm, malowany w kolorze brunatnoczerwonym, o motywie zwisających esownic ze stylizowanymi kwiatkami i liśćmi.

Fig. 156. Nowa Biała, kościół parafialny. Monstrancja (str. 126).

Dachy kryte gontem, helm wieży (z czasu po r. 1794) i barokowa wieżyczka na sygnaturkę blachą. Wnętrze rozczłonkowane pilastrami, zasklepione beczkowo z lunetami, ramiona transeptu krzyżowo. Z prezbiterium do zakrystii portal kamienny z poł. wieku XVIII, z malowanym na kamieniu portretem ks. Sawickiego w owalnym medalionie; drzwi dębowe, z dwoma plastycznymi rombami, z 2 poł. w. XVIII.

Urządzenie wnętrza.

Ołtarze: 1. główny barokowy, zniekształcony przeróbkami;

opis z r. 1761 podaje, że dwa duże anioły dźwigały słupy ołtarzowe i było «drzwi na obchodzenie ołtarza dwoje malowanych, zaś ponad obrazem ś. Katarzyny obraz ś. Jakóba»; obraz ś. Katarzyny w środkowym polu, 177×278 cm, ol. pł., przypisywany Fr. Lekszyckiemu (Rastawiecki, *St. mal.* I 266), wyjęty został w r. 1899 z ołtarza i zastąpiony kopią Wł. Rossowskiego; oryginał darowano do Schroniska Lubomirskich w Krakowie, gdzie się potem znajdował (*St. T.* 1896). — 2. boczny l. przy tęczy, barokowy, zniekształcony restauracjami i огоłocony z dawnych ozdób i rzeźb, które zastąpiono nowymi; w środku obraz Wieczery Pańskiej, 130×ok. 200 cm, ol. pł., wykonany przez Jana Jurczyka ok. r. 1830; antependium kurdybanowe, 159×74 cm, wzorzyste, barwne i złożone, w stylu rejencji. — 3. ś. J a n a K a n t. w l. ramieniu transeptu, z obrazem tego świętego, klęczącego przy stole z książkami, nad którym Matka B. z Dzieciątkiem, 100×140 cm, ol. pł., z w. XVIII (ponad obrazem tarcza z herbami U. J.). — 4. boczny pr. przy tęczy, barokowy, z obrazem ś. Walentego, pędzla Jana Jurczyka, oraz 5. ołtarzyk rokokowy w pr. ramieniu transeptu, zniszczone przez pożar w ostatnich latach.

R z e ż b y: K r u c y f i k s (dawniej na tęczy, *St. T.* 1896) drewniany, polichromowany, barokowy z w. XVIII. — P o s a g M a t k i B. Niep. Pocz. na zewnątrz pr. ramienia transeptu, wys. 170 cm, z piaskowca, pomalowany ol., barokowy z w. XVII—XVIII (wymieniony w opisie z roku 1761). — P o s a ż e k M a t k i B. Wniebowziętej w przyczółku pd. kruchty, niewielki, z piaskowca, osadzony na rzeźbionym postumencie ba-

Fig. 157. Nowa Biała, kościół parafialny. Kielich (str. 127).

Fig. 158. Nowy Targ. Widok ogólny z samolotu (str. 137).

rokowym. — Płaskorzeźba z klęczącym przed ołtarzem kapłanem, drewniana, polichromowana, barokowa z w. XVIII.

Portret ks. Józefa Sawickiego (fig. 162), prepozyta nowotarskiego (obecnie na plebanii), 66×88 cm, ol. pł., z herbem Nowina i inicjałami I. S. / C. L. / D. ET P. / N. (Josephus Sawicki Canonicus Livonensis Decanus et Praepositus Neoforensis); z pol. w. XVIII.

Ambona z czterema obrazami ewangelistów, ol. pł., na parapacie oraz Chrystusem, jako Dobrym Pasterzem na zaplecku, barokowa. — Chór muzyczny drewniany, z balustradą podzieloną kolumnkami na 7 pól, w których osadzone w ramach owalnych lub ośmiobocznych malowidła na desce o treści alegorycznej, wyobrażające stan duszy uciśnionej, a nadto dwa krajobrazy. Pod malowidłami alegorycznymi były dawniej polskie wersety z psalmów, objaśniające treść przedstawień, które to napisy usunięto przy odnawianiu chóru w r. 1926; pocz. w. XVIII. — Chrzcielnica, wys. 114 cm, drewniana, z aniołkiem jako kariatydą; na szczycie nakrywy figurka ś. Jana Nep.; barokowa z w. XVIII. — Szafa w zakrystii z drzwiami ozdobionymi malowidłem przedstawiającym Zwiastowanie, barokowa. — Feretron podrzędny z płaskorzeźbą polichromowaną, przedstawiającą z jednej strony Świętego adorującego Matkę B. (z datą 1720), a na odwrocie Matkę B. Różańcową. — Chorągiew z polem skórzanym, oprawionym materia, obu-

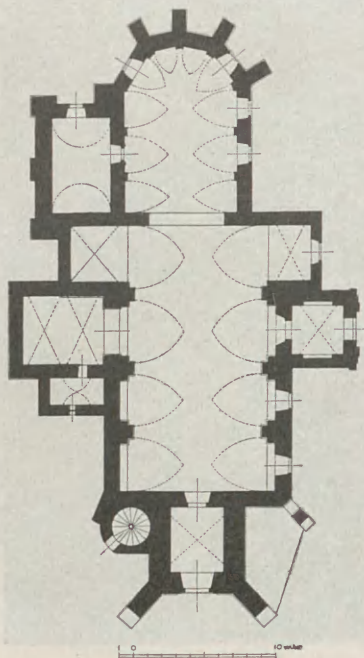

Fig. 159. Nowy Targ, kościół parafialny. Rzut poziomy (str. 129).

stronnie malowanym: z jednej strony Matka B. Szkaplerzna, z drugiej Matka B., przed którą klęczy ś. Dominik, a dookoła 15 medalionów z tajemnicami Różańca; w. XVIII. — Lampa wieczna cynowa, trybowana, o tradycjach rokokowych. — L aw a b o, wys. 30 cm, cynowe, o kształcie winnego grona, z w. XVIII. — Naczynie na wodę święconą, wys. 30 cm, miedziane, z ornamentacją wkuwaną i malowaną; wg napisu na czarze z r. 1790. — Krata w arkadzie kaplicy z monogramem N. P. Marii u góry, po bokach którego cztery lilie (podwoje na strychu kościelnym); barokowa, wymieniona w opisie z r. 1761.

Monstrancja, wys. 62 cm, srebrna pozłacana, rokokowa. — Kielichy: 1. wys. 23,3 cm, srebrny pozłacany, z bogatą ornamentacją; na koszyczku czary medaliony z płaskorzeźbionymi głowami Matki B., Chrystusa oraz Weraikon; barokowy z r. 1602 (wg napisu u spodu).—

Fig. 160. Nowy Targ, kościół parafialny. Widok od północnego zachodu (str. 129).

2. wys. 22 cm, srebrny, rokokowy z r. 1776 (wg napisu pod spodem). — Relikwiarze: 1. ś. Tekli, wys. 40 cm, srebrny pozłacany, trybowany, rokokowy. — 2. ś. Jana Kant., wys. 44,5 cm, srebrny częściowo pozłacany, z końca w. XVIII. — 3. ś. Feliksa, wys. 32 cm, miedziany, trybowany, rokokowy. — 4. ś. Walentego, wys. 52 cm, mosiężny posrebrzany, trybowany, rokokowy. — 5. ś. Floriana, wys. 36 cm, mosiężny posrebrzany, trybowany, rokokowy. — 6. Krzyża ś., wys. 33 cm, miedziany, trybowany, rokokowy. — 7. ś. Antoniego Pad., wys. 27 cm, drewniany, rokokowy. — Ornamenty z kolumną w kwiaty złote, wypukło haftowane, barokowy (boki nowe).

Dzwon zegarowy, śr. 57 cm, ulany (wg napisu) w r. 1795 przez Jana Jerzego Knoblocha w Bańskiej Bystrzycy. — Sygnaturka, śr. 37 cm, ulana (wg napisu) w r. 1719 u wdowy po Sebastianie Goetzenie w Wrocławiu.

DZWONNICA.

Wzniesiona w r. 1701. Murowana z kamienia i potynkowana, dwupiętrowa, z sienią przejściową sklepioną (fig. 161), ujęta na zaokrąglonych narożnikach pilastrami. Nakryta gontowym hełmem (nie pierwotnym) o kształcie podwójnej bani, dolnej spłaszczonej, górnej cebulastej. Portal bramy wejściowej o archiwolcie spłaszczonej, ujęty po bokach w pilastry; nad belkowa-

Fig. 161. Nowy Targ, kościół parafialny i dzwonnica. Widok od południa (str. 133).

Fig. 162. Nowy Targ, kościół parafialny. Portret ks. Józefa Sawickiego, proboszcza nowotarskiego (str. 131).

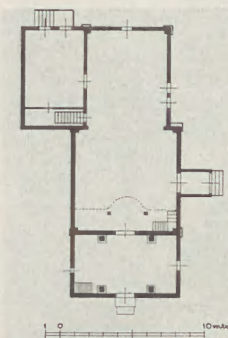

Fig. 163. Nowy Targ,
kościół ś. Anny.
Rzut poziomy (str.
135).

niem monogram N. P. Marii, po bokach data budowy dzwonnicy; takiż portal od strony kościoła. W sieni na ścianie wsch. widoczne były do niedawna resztki malowidła figuralno-dekoracyjnego z w. XVIII: fragmenty upiętej draperii, girlandy z główkami puttów, oraz półfigurka aniołka u stóp krucyfiksu drewnianego, polichromowanego, barokowego, do dzisiaj umieszczonego na tej ścianie. Po bokach krucyfiksu figury Matki B. i ś. Jana drewniane, polichromowane, z w. XVII, zapewne z belki tęczy kościelnej.

Dzwony: 1. przelany w r. 1928 z dzwonu ulanego w r. 1795 przez Jana Jerzego Knoblocha w Bańskiej Bystrzycy, jak świadczą napisy powtórzone na nowym dzwonie. — 2. śr. 110 cm, z r. 1745; w dolnym otoku napis miejscami zatarty: HAEC

CAMPANA FUSA EST TEMPORE A. R. D. NICOL LATKOVICZ MICHAD (?) CASIMIR HAZAROWICZ.

KOŚCIÓŁ Ś. ANNY.

Według napisu na tęczy erygowany w r. 1219. Opis kościoła parafialnego w N. Targu z r. 1761 podaje, iż kościółek ten miał wówczas «sobótki alias oblamki dokoła» i ściany «ab intra malowane». W r. 1772

Fig. 164. Nowy Targ, kościół ś. Anny.
Widok od północnego zachodu (str.
135).

Fig. 165. Nowy Targ, kościół ś. Anny.
Obraz Matki Boskiej w ołtarzu głównym (str. 136).

Fig. 166. Nowy Targ, kościół ś. Anny. Obraz ś. Rodziny w oltarzu głównym (str. 136).

odnawiano go, względnie przerabiano. Restaurowany w latach 1865, 1903 i 1926. Zabytek średniowiecznego budownictwa drewnianego, który skutkiem przeróbek zatracił charakter pierwotny.

Orientowany. Drewniany, stawiany na zrąb z dzwonnica o konstrukcji słupowej. Jednonawowy, z prezbiterium węższym od nawy, lecz równej z nią wysokości, zamkniętym ścianą prostą (fig. 163, 164). Od pn. przy prezbiterium zakrystia, od pd. przy nawie nowa kruchta. Dzwonnica w nowszych czasach obudowana dołem ścianami, których dachy połączone są z dachami kościoła, tak iż wieża zdaje się z nawy wyrastać;

Fig. 167. Odrowąż, kościół parafialny.
Widok zewnętrzny (str. 139).

Fig. 168. Odrowąż, kościół parafialny.
Ołtarz w kaplicy (str. 139).

ponad dachami trzon wieży dość smukły, przedzielony gzymsem na dwie części, z których dolna ma ściany pochyle, zwężające się, górna ściany proste. Ściany kościoła i dzwonnica szalowane deskami. Na strychu zakrystii okienko ze starą oprawą szazowaną, a w niej kutą starą kratą. Dachy kryte gontem, baniasty hełm dzwonnicy i wieżyczki na sygnaturkę blachą. Spadki dachów inne niż pierwotnie. W prezbiterium i nawie sufit obły, naśladujący spłaszczone sklepienie w nawie z zaskrzynieniami. Malowanie wnętrza na ścianach i suficie nowe; na ścianach sceny figuralne, malowane przez Hipolita Lipińskiego.

Urządzenie wnętrza.

Ołtarze: 1. główny drewniany, o typie barokowym; w środek wprawiony obraz ś. Rodziny (fig. 166), zapewne środek dawnego tryptyku z ołt. głównego, 139×156 cm, temp. drz., tło złote z wyciskany ornamentem; u spodu obrazu data 1516; plastyczne korony na głowach Matki B. i ś. Anny nałożone w w. XVII lub XVIII, rama nowsza; na odwrociu napis łaciński z datą renowacji 1772. W górnej kondygnacji ołtarza obraz Matki B. z Dzieciątkiem (fig. 165), 53,5×71,5 cm, temp. drz., na tle złożonym z wyciskany ornamentem liściastym; dookoła nimbu Madonny pseudonapis z gotyckich minuskuł; 2 poł. w. XV (licho restaurowany i nadniszczony). — 2. b o c z n y l. przy tęczy, z obrazem Marii Magd., ol. pł., z nałożoną sukienką płaskorzeźbioną w drzewie i polichromowaną; w nasadzie obraz ol. z klęczącą Marią Egipcjanką; barokowy. — 3. b o c z n y pr. przy tęczy, analogiczny z poprzednim; w środku obraz ś. Urszuli z płaskorzeźbioną sukienką, w nasadzie

obraz ol. ś. pustelnicy, z w. XVIII. Z boku figurka ś. Jana, wys. 55 cm, drewniana, nowopolichromowana, o tradycjach gotyckich.

Obrazy Matki B. z Dzieciątkiem i Chrystusa Bolesciwego, 70×1,04 cm, z w. XVIII (?). — Posążek ś. Józefa z Dzieciątkiem, wys. 48,5 cm, drewniany, polichromowany, rokokowy.

Ambona rokokowa. — Chór muzyczny drewniany, z tarczą owalną na balustradzie, z wymalowanymi znakami: słońce, księżyc, ekierka, cyrkiel i inicjały N. I., z końca w. XVIII; organ rokokowy. — Baldachim procesyjny rokokowy. — Lampa wieczna, wys. ok. 55 cm, cynowa, o kształcie kielichowym, z trzema aniołkami siedzącymi na górnej powierzchni nakrycia, trzymającymi łańcuchy; w. XVIII.

Fig. 169. Odrowąż, kościół parafialny. Ornat (str. 139).

Miasteczko (fig. 158) zatracza z wolna swój starodawny charakter, jedynie w bocznych uliczkach są jeszcze domy drewniane, parterowe, z krótką szczytową fasadą frontową i charakterystycznie łamanymi dachami. Niegdyś istniał tu zamek, który wznosił się prawdopodobnie w bliskim sąsiedztwie kościoła parafialnego.

L.: Bibl. Warsz. 220—4. Wierchy VII 29 i n. Moczydłowski I., Historia kościoła parafialnego w N. Targu, rpis. — A.: Rechowicz T., Sawicki J., ks. ks., Descriptio status ecclesiarum parochialium matricis in oppido N. Targ consistentes, z r. 1761, rpis na plebanii. — W.: Wiodok z pocz. w. XIX w dziele Krombacha E., *Darstellung aus dem Königreiche Galizien*, ok. r. 1820.

OCHOTNICA DOLNA

Wieś 23 km pn.-wsch. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. ZNALEZIENIA Ś. KRZYŻA.

Erygowany w r. 1813 (Schematyzm), przerebiony ok. r. 1899 i w r. 1930. Bez charakteru stylowego.

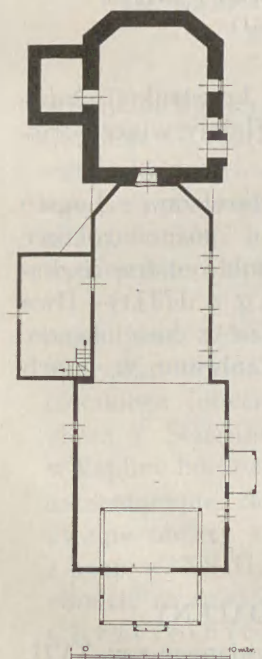

Fig. 170. Orawka, kościół parafialny. Rzut poziomy (str. 141).

Fig. 171. Orawka, kościół parafialny. Widok od północnego zachodu przed restauracją w latach 1934—5 (str. 141).

Drewniany, zbudowany na zrąb, z dzwonnica o konstrukcji słupowej. Ściany szalowane deskami, dachy obite blachą. Helmy wieży i wieżyczki na sygnaturkę o typie barokowym.

Retabulum w kaplicy bocznej w kształcie feretronu z bogato rozwiniętą, liściasto-ornamentacyjną oprawą obrazu, późnobarokowe z pocz. w. XVIII; ma pochodzić ze zniszonego kościoła oo. franciszkanów w Nowym Sączu. — Sygnaturka, śr. 29 cm, z r. 1737. — Dwa dzwony, jeden niedatowany, który miał pochodzić z kościoła oo. franciszkanów w Nowym Sączu i drugi z r. 1806, zabrane w latach 1914—18 na cele wojenne.

ODROWAŹ

Wieś 12 km zach. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. Ś. MARII MAGDALENY.

Wzniesiony w latach 1825—1831 na miejscu drewnianego z w. XVII. Konsekrowany w r. 1832. Budynek bez wybitniejszych cech stylowych.

Otoczony murem z kamienia, w którym dwie bramki murowane i cztery murowane kapliczki (z nich jedna okrągła). Na bramce fron-

Fig. 172. Orawka, kościół parafialny. Widok od północnego wschodu przed restauracją w latach 1934—5 (str. 141).

towej z falisto wygiętą oprawą szczytu figurki kamiennej Matki B. z Dzieciątkiem, św. Floriana, Piotra i Pawła. Murowany z kamienia i potynkowany. Jednonawowy, z prezbiterium zaokrąglonym, nieco węższym od nawy, oraz z wieżą od zach. (fig. 167). Ściany gładkie. Dachy kryte eternitem, baniaste hełmy wieży i wieżyczki na sygnaturkę o typie barokowym pobite blachą. Wewnątrz płaskie pułapy.

Ołtarz główny drewniany, z czasu budowy kościoła, wykonany przez Józefa Kułacha z Szaflar na wzór ołtarza w N. Targu; w środku znajdował się dawniej obraz Marii Magdaleny J. K. Wojnarowskiego (obecny z r. 1896); w nasadzie górnej do dziś zachowany obraz św. Sebastiana, dzieło tego artysty. — Retabulum (fig. 168) w kaplicy bocznej drewniane, w kształcie feretronu, z bujną oprawą ornamentacyjną, złożoną z wolut, wstęg i gałęzi liściastych, okalającą dwa owalne obrazy św. Franciszka i Matki B. Bol. (nowe); późnobarokowe z pocz. w. XVIII; znajdowało się dawniej w Pieniążkowicach, a ma pochodzić ze zniszczonego kościoła oo. franciszkanów w Nowym Sączu. — Chrzcielnica, wys. 111 cm (bez nakrywy), drewniana, o kształcie kielichowym, empirowa.

Ornaty: 1. białe z haftowanymi typami i symbolami mszy świętej (fig. 169), rokokowe; tło nowe, szczegóły uzupełniane. — 2. czerwone, z kolumną haftowaną w wypukłe złote kwiaty, barokowe (tło

Fig. 173. Orawka, kościół parafialny. Wnętrze (str. 142).

nowe). Na przynależnym welum haftowany złotem wizerunek Matki B. w owalnej ramie z gałązki ozdobionej kwiatami. — 3. 4. ornaty i dwie dalmatyki, tkane, z w. XVIII. — Dwa dzwony z r. 1838, ulane w Ołomuńcu (jeden przez Leopolda Franciszka Stanke), zabrane w latach 1914—18 na cele wojenne.

PLEBANIA.

Z r. 1850, murowana, nakryta łamanym dachem gontowym.

L.: Bibl. Warsz. 422. — A.: *Historia Ecclesiae Parochialis in Odrowąż per secundum ex ordine parochum a. 1844 conscripta*, rpis na plebanii.

ORAWKA

Wieś 22,5 km zach. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. Ś. JANA CHRZ.

W r. 1614 wznosił komes Orawy Franciszek Thurso niewielki drewniany kościółek protestancki. W r. 1649 osiadł tutaj pierwszy proboszcz katolicki ks. Jan Szczęchowicz, który był proboszczem całej Orawy i nawrócił ją na łono katolicyzmu. Ok. r. 1650 podjął on budowę nowego kościoła drewnianego kosztem i nakładem całej społeczności katolickiej na Orawie. Dokument w archiwum Kapituły Spiskiej stwierdza, że

Fig. 174. Orawka, kościół parafialny. Polichromia wnętrza (str. 142).

w r. 1656 kościół jest w budowie. W r. 1715 miała miejsce konsekracja. Pod koniec w. XIX znajdował się kościół w złym stanie, toteż w r. 1901 rozebrano starą wieżę, zwieńczoną hełmem barokowym i zbudowano nową o hełmie pseudogotyckim; równocześnie usunięto wieżyczkę na sygnaturkę dla ulżenia ciężarowi więzaniom nawy, a kościół wraz z kaplicą od wsch. pokryto jednolitym dachem. W latach 1926—7 przeprowadzono rekonstrukcję więzania dachowego i pokrycia, dając nad kaplicą dach osobny. W latach 1934—5 przeciągnięto z powrotem dach kościoła na kaplicę i dano nową sygnaturkę.

Otoczony murem z kamienia. Orientowany. Drewniany, zbudowany na zrąb, z wieżą o konstrukcji słupowej. Jednonawowy (fig. 170—172), z prezbiterium węższym od nawy, wydłużonym, trójściennie zamkniętym, na którego ośi murowana kaplica Matki B. Bol., czworoboczna, trójściennie od wsch. zamknięta, dostawiona w r. 1728 (chronostikon z napisu). Przy prezbiterium od pn. zakrystia, przy nawie od pd. nowsza kruchta, przy kaplicy od pn. izba w rodzaju zakrystii (obecnie biblioteka). Wieża wsunięta do połowy w nawę, o ścianach pochylonych z nadwieszoną izbicą, nakryta ostrosłupowym hełmem z czterema wieżyczkami na narożnikach. Ściany kościoła obite gontami. W pd. ścianie nawy dwie pary okien bliźnich o wykrojach górą zaokrąglonych, ujętych wspólną ramą prostokątną; w pd. ścianie prezbiterium dwie pary takich samych okien, lecz przedzielone w środku oknem pojedynczym.

Fig. 175. Orawka, kościół parafialny. Polichromia na parapecie chóru muzycznego (str. 143).

Wspólny siodłowy dach nawy, prezbiterium i kaplicy, helm wieży i nowa wieżyczka na sygnaturkę — pobite gontami. Wnętrze (fig. 173) nakryte płaskimi pułapami. Pułap nawy z zaskrzynieniami bocznymi, skonstruowany w ten sposób, że belki stropowe, a zarazem wiązarowe nawy, nie są wsparte na jej ścianach bocznych, lecz na belkach podciągowych, których jeden koniec jest umocowany w ścianie prezbiterium, drugi zaś w czołowej ścianie nawy. Kaplica sklepiona beczkowo z lunetami.

Wnętrze pokrywa bogata polichromia figuralno-ornamentalna, zaprojektowana jako całość z wybitnym poczuciem dekoratywności, z r. 1711, jak świadczy napis na belce tarczy od strony ołtarza głównego: PICTUM A. D. 1711. Wykonana temp. na przyheblowanych deskach i belkach, między którymi szpary zaklejone płótnem. Głównym motywem historia ś. Jana Chrz. Środek pułapów zajmują po dwa wielkie obrazy figuralne, wprowadzone między malowane kasetony z rozetami, w prezbiterium: Zachariasz w świątyni i Nawiedzenie, w nawie: Narodziny ś. Jana i ś. Jan na puszczy. Poniżej pułapu fryz ornamentacyjny, w nim medaliony z Chrystusem i Apostołami. Pod fryzem na ścianach prezbiterium wielkie pola obrazowe, poprzedzielane malowanymi kolumnami korynckimi (fig. 174); na ścianie pn.: Głos wołającego na puszczy, Oto Baranek Boży, Chrzest Chrystusa w Jordanie, ś. Jan u Heroda; na trzech ścianach apsydy: po bokach krajobrazy, w środku Maria Magd.; na ścianie pd. ś. Jan w więzieniu, Kat podaje Salome głowę ś. Jana, Uczta Heroda, Salome podaje matce głowę ś. Jana. Dolną ramę obrazów tworzą festony dekoracyjne, poniżej zaś mieszczą się malowane wizerunki królów, biskupów i świętych węgierskich: śś. Władysława, Emeryka i Stefana, śś. Salomona, Ludwika bpa i Wojciecha, ś. Guntera i innych. Malowidła dolne częściowo zupełnie wytarte. Na ścianach nawy szereg większych i mniejszych malowideł, rozmieszczonych sto-

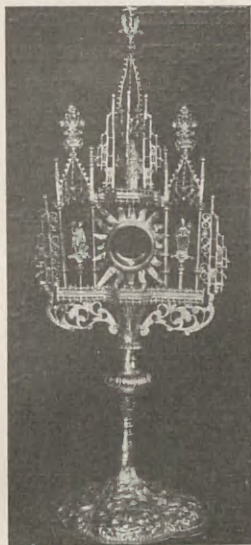

Fig. 176. Orawka, kościół parafialny. Monstrancja (str. 144).

sownie do wolnego miejsca: na ścianie pn. Kazanie na puszczy, na ścianie pd. Pogrzeb ś. Jana, na pr. od drzwi bocznych fragment piekła, między ołtarzem bocznym a drzwiami ś. Anna nawiedzająca N. P. Marię, za ołtarzem pr. ś. Krzysztof, poza głównym chórem muzycznym i na ścianach bocznych na wysokości chóru szereg wizerunków śś. zakonników, wśród nich herby Moniaków. Na zaskrzynieniach pułapu nawy: boki malowane ornamentacyjnie, u spodu wizerunki śś. Niewiast: Gizela, Elżbieta, Gertruda, Salomea i inne.

Fig. 177. Orawka, kościół parafialny. Kielich (str. 144).

Pod chórem muzycznym z l. ś. Wawrzyniec, pod bocznym chórkim zakonnicy: bł. Sadoch, bł. Koloman, ś. Kapistran i inni. W całości tworzy to galerię przeszło 40 wizerunków, przedstawiających świętych czczonych na Węgrzech, żyjących od w. XI do pocz. w. XVIII. Na oszalowaniu schodków na chór oraz na odwrociu drzwi głównych i bocznych bujna ornamentacja z roślin i kwiatów. Na ścianie tęczowej herby: 1) dwugłowy orzeł austriacki Ferdynanda III, 2) herb arcybiskupa Jerzego Lippay'ego de Zongor. Na belce tęczy Chusta ś. Weroniki i narzędzia Męki Pańskiej. Przedstawienia uzupełnione są napisami łacińskimi. Na parapecie głównego chóru szereg niewielkich scen, ilustrujących *Dziesięć przykazań* (fig. 175) i uzmysławiających je pojęciami góralskiej wsi; na parapecie chóru bocznego aniołki muzykujące. Malowidła na parapetach innej ręki niż reszta. Koloryt polichromii żywy, o skali barw niezbyt bogatej, z przewagą tonów ciepłych. Polichromia częściowo nadniszczona — szczególnie w nawie. Być może, że była odświeżana przez ks. A. Tuszyńskiego (którego kronika kościelna mieni akademikiem krakowskim i biegłym malarzem) w pocz. w. XIX, gdyż na scenie Chrztu Chrystusa u dołu z l. rozpoznać można niewielki kartusz z berłami Uniwersytetu Krakowskiego, obecnie dość wypętlonymi. Ks. Tuszyński jest może autorem obrazków na parapecie chórów.

Urządzenie wnętrza.

Ołtarze: 1. główny (fig. 173) drewniany, z obrazem ś. Jana Chrz., ol. pł., pośrodku, z figurami śś. Wojciecha i Stanisława w polach

bocznych oraz figurami śś. królów węgierskich nad bramkami; w kondygnacji górnej obraz Matki B. z Dzieciątkiem i chłopięcym ś. Janem Chrz.; późnobarokowy, odnowiony w r. 1924. — 2. 3. b o c z n e drewniane, późnobarokowe, odnowione w r. 1924: w l. (fig. 173) obraz Matki B. Niep. Pocz. pośrodku i figury śś. Piotra i Pawła po bokach, w pr. obraz Ukrzyżowania, ol. pł., wielofiguralny, z w. XVIII. — 4. b o c z n y (w kaplicy) drewniany, z posągiem Piety pośrodku; bramki boczne flankowane dużymi figurami aniołów, trzymających narzędzia Męki Pańskiej; barokowy.

R z e ź b y: M ę k a P a ń s k a (fig. 173) na belce tęczy, z małą figurką Marii Magd. klęczącej u stóp krzyża i większymi Matki B. i ś. Jana Ew. po bokach; barokowa. — F i g u r a M a t k i B. drewniana, półplastyeczna, w owalnej mandorli z Bogiem Ojcem i Duchem ś. u góry oraz aniołkami po bokach i u dołu, barokowa.

A m b o n a wieloboczna, z kolumnkami na węglach ścian i drewnianymi figurkami świętych w niszach, oraz z bujnie rzeźbionym baldachimem, barokowa. — C h ó r e k m u z y c z n y boczny, z ozdobną barokową oprawą organów, zwieńczonych dwugłowym orłem austriackim (ufundowany przez Ferdynanda III); na parapecie poniżej pizczalek dwa anioły grające na basach. — S t a l l e po obu stronach prezbiterium skromne, późniejsze od reszty urządzenia, z malowanymi na zapleczkach postaciami biskupów i opatów węgierskich. — Ł a w k i z ornamentacyjnie malowanymi przodami i bokami. — Dwa k o n f e s j o n a ł y (w kaplicy) drewniane, malowane, z r. 1819; dwa inne skromniejsze, z tego samego czasu. — S z a f a - k o m o d a z r. 1818. — T a b e r n a k u l u m z ołtarza głównego (w zakrystii) drewniane, z r. 1816 (data na cokole jednej z kolumnek bocznych). — B a l d a c h i m procesyjny o rokokowych laskach. — K i l k a c h o r ą g w i z podrzędnymi malowidłami. — K a n o n y w ramach rokokowych. — R a m k i r e l i k w i a r z o w e późnobarokowe. — J a s e ł k a roboty ludowej z w. XIX.

P ł y t y g r o b o w e: w prezbiterium 6 płyt kamiennych, wśród nich ks. Wojciecha Borowicza († 1696), ks. Jana Godaya († 1690), Petrowicza, ks. Jana Szczęchowicza, fundatora kościoła; w kaplicy płyta ks. Antoniego Tuszyńskiego († 1829). — Przed bocznym ołtarzem z p. k a m i e ń s ą d o w y z Podszkła, z napisem zupełnie zatartym.

M o n s t r a n c j a (fig. 176), wys. 76 cm, srebrna pozłacana, o czworolistnej trybowanej stopie i architektonicznej oprawie puszki, po której bokach figurki śś. Stanisława bpa i Wojciecha; górna część gotycka, zbliżona do monstrancji w Niedzicy, nodus i stopa barokowe; restaurowana w r. 1892 (dodano Pasyjkę u szczytu, figurkę Chrystusa w górnej wieżyczce nad słońcem i wazoniki z kwiatkami nad bocznymi fialami). — K i e l i c h y: 1. (fig. 177), wys. 22,5 cm, srebrny pozłacany, o poduszko-watym cyzelowanym nodusie i koszyczku czary z piękną ornamentacją filigranową; gotycki, stopa mosiężna nowa. — 2. wys. 26 cm, srebrny,

o podstawie, nodusie i koszyczku czary pokrytych ornamentacją trybowaną; w stylu rejencji. — *Pacyfik* ały: 1. wys. 45 cm, srebrny z połączaną, odlewaną figurką Chrystusa i czterema połączanymi cherubinami na końcach ramion krzyża, w ramach ornamentacyjnych; podstawa z ornamentacją trybowaną; w. XVIII. — 2. wys. 21 cm, srebrny, o skromnym rokokowym kształcie. — *Puszka*, wys. 38 cm, srebrna połączana, przyozdobiona szkiełkami kolorowymi; stopa trybowana, koszyczek z ażurową ornamentacją cyzelowaną; na pokrywie korona z czterech pałaków; barokowa. — *Łódka* na kadzidło, wys. 12 cm, srebrna, z delfinem jako trzonem, pokryta trybowaną ornamentacją ze zwojów liściastych; barokowa.

Ornaty: 1. biały z kolumną haftowaną wypukło w złote kwiaty na srebrnym tle, w. XVII—XVIII, boki nowe. — 2. czarny o kolumnie srebrno-złotej z wypukłym haftem, analogicznym do poprzedniego. — 3. czerwony o kolumnie haftowanej w barwne kwiaty, w. XVIII. — 4. czerwony o kolumnie haftowanej w barwne kwiaty na srebrnym tle, w. XVIII, boki nowe. — 5. zielony z kolumną haftowaną w barwne kwiaty na srebrnym tle, boki białe atlasowe; koniec w. XVIII. — 6. biały, z materii srebrnej przetykanej złotem, w. XVIII—XIX.

Księgozbiór z paruset dziełami od w. XV, treści głównie teologicznej i głównie łacińskich, niektóre w pięknych starych oprawach. Wśród nich kilka inkunabułów. Szereg pism archiwum parafialnego: szczątki metryk od r. 1650, Księga rachunków szpitala i Księga rachunków kościoła od r. 1803.

Dzwony: 1. śr. 63,5 cm, z napisem w górnym otoku, podającym, iż ułął go w r. 1641 Dawid Vessnitzer w Wiedniu. — 2. z wizerunkiem ś. Floriana z 1 poł. w. XIX. — 3. 4. fundowane przez ces. Leopolda I, zabrano (wg relacji proboszcza) w latach 1914—18 na cele wojenne.

DZWONNICE.

1. Obok grupy chat na Danielkach (przysiółek Orawki). Drewniana o ścianach pochyłych, szalowanych deskami, pokryta namiotowym daszkiem gontowym. Na ścianie frontowej mała kapliczka z Ukrzyżowanym. — 2. drewniana na Studziankach (grupa chat na wzgórzu, u wsch. krańca wsi).

FIGURY.

Matki B. Niep. Pocz. przy drodze przed kościołem, kamienna, na wysokiej kolumnie; u dołu po bokach figury ś. Floriana i ś. Donata, na cokole płaskorzeźby Marii Magd. i ś. Rozalii; data 1758. — 2. *Pieta* na Danielkach, kamienna, na postumencie z płaskorzeźbą Marii Magd. klęczącej przed Chrystusem; data 1749.

DOM («Farbiarnia»).

W pobliżu kościoła. Murowany, parterowy, z półpiętrzem w dachu

łamanym, dwuspadowym, w dolnej kondygnacji wklęsłym, założonym na murowanych szczytach bocznych. Na ścianie szczytowej zegar słoneczny, przemalowany.

L.: Dzwon Niedzielný 1930, nr 40—2, 44. Gazeta Podhalańska 1930, nr 33. Prace KHS VI 64*—70*. — W.: Przybliżony widok dawnej wieży w «Ziemi» z r. 1931.

OSTROWSKO

Wieś 5 km wsch. od N. Targu

NIE ISTNIEJĄCY KOŚCIÓŁ PARAFIALNY.

Wzniesiony w r. 1746 przez Cieszkowskiego, dzierżawcę Ostrowska, spłonął wraz z całym urządzeniem wewnętrznym w r. 1916. Był to budynek drewniany, z prezbiterium krótszym i węższym od nawy, zamkniętym połową ośmioboku oraz z wieżą od frontu, o ścianach pochyłych, z nadwieszoną izbicą i rozszerzonym babiniec (fig. 178). Ściany kościoła i babinca były szalowane deskami, a częściowo obite gontem, trzon wieży i dachy gontowe. Wieżę wieńczył hełm o kształcie ostrosłupa dołem rozplaszczonego, wieżyczka na sygnaturkę miała hełm baniasty. W czasie pożaru uległo zniszczeniu kilka ornatów, kapa oraz dzwon z r. 1769 (notowane przez St. Tomkowicza w r. 1895 i 1899).

L.: Bibl. Warsz. 422. — W.: Mokłowski K., *Sztuka ludowa w Polsce*, 380—1. *Wieś i miasteczko* fig. 138.

PIEKIELNIK

Wieś 18 km zach. od N. Targu

KOŚCIÓŁ FILIALNY p. w. Ś. JAKUBA AP.

Parafia erygowana w r. 1787 (Schematyzm); dzisiejszy kościół wzniesiony w r. 1878 z kamienia na miejscu drewnianego. Bezstylowy.

W ołtarzu głównym, w górnej kondygnacji, cztery figury drewniane, pochodzące z ołtarza starego kościoła; także dwie figury w ołtarzu bocznym. — *M o n s t r a n c j a*, wys. 44 cm, mosiężna pozłacana i posrebrzana, rokokowa (odnawiana). — *P a c y f i k a ł*, wys. 30,5 cm, mosiężny, rokokowy. — *D z w o n*, śr. 106 cm, z płaskorzeźbionymi wizerunkami śś. Jakuba i Mikołaja oraz napisami łacińskimi; na dolnej krawędzi: REFUSA SUB ADMODUM REVERENDO DOMINO NICOLAO ZBOIA PAROCHO PEKELNIKENSI PER SAMUELEM PALISCH CREMNICII ANNO 1802.

Na placu przed kościołem stara płyta nagrobna z zatartym napisem.

Fig. 178. Ostrowsko, dawny kościół parafialny, spalony w r. 1916 (str. 146).

Na CMENTARZU grzebalnym: 1. Nagrobek kamienny o podstawie w kształcie trumny, na której wznosi się trójboczny postument z obeliskiem, zwieńczonym krzyżem żelaznym, osadzonym w czaszce; na jednej ze ścian postumentu płaskorzeźbiony wizerunek świętego, klęczącego przed krzyżem; napisy zatarte. — 2. Nagrobek kamienny z r. 1846. — 3. Kapliczka murowana z kamienia i potynkowana, czworoboczna, nakryta namiotowym daszkiem gontowym; w górnej wnęce, ujętej po bokach kolumnami, posążek Chrystusa, przywiązanego do słupa.

KAPLICZKA.

Przy drodze wiodącej od głównej drogi do wsi. Murowana i potynkowana, nakryta gontowym daszkiem, zwieńczona od frontu mурowaną facjatką, którą oddziela od właściwej budowli gontowy gzyms okapowy. W głównej wnęce Ukrzyżowanie z Matką B. i Marią Magd., we wnęce facjatki figura ś. Jakuba; rzeźby drewniane, polichromowane, barokowe z w. XVIII.

FIGURA.

Przy głównej drodze Pieta kamienna, na postumencie z napisem: «Tuto statulu dał vistavit Matey Novak roku 1824, Fecit Georgius Białopotocki».

CHATY.

Liczne stare chaty kurne z charakterystycznymi wyżkami, np. nr 82 (Karoliny Halczak): w świetlicy belka stropowa z monogramem J. F. (Jan Florek) i datą 1819; nr 21 (Andrzeja Balcera) z r. 1836; nr 22 (Ignacego Rokickiego) z r. 1839.

PIENIAŻKOWICE

Wieś 10 km zach. od N. Targu

KOŚCIÓŁ p. w. MATKI B. SIEDMIU BOLEŚCI.

Przynależny do parafii Odrowąża, z roku 1900, wzniesiony na miejscu murowanej kaplicy z r. 1853, która znów zajęła miejsce drewnianego kościoła z r. 1819.

Urządzenie wnętrza.

Ołtarze: 1. główny pseudogotycki, z obrazem Piety, 92×ok. 110 cm, ol. pł., barokowy z w. XVII. — 2. boczny na pr. drewniany, późnobarokowy (przerabiany), z obrazem Ścięcia ś. Jana, ol. pł., z w. XVIII. — 3. boczny na l. z obrazem zakonnika-misjonarza (obok którego kapłan żydowski i Murzyn), 110×150 cm, ol. pł., namalowany w r. 1817 przez Jana Tworogowicza (sygnatura na obrazie). — Obraz zakonnika z krucyfiksem, owalny, oś poprzeczna 78 cm, oś podłużna 100 cm, ol. pł., barokowy z w. XVIII.

Dzwon, śr. 80 cm, z wizerunkiem Matki B. z Dzieciątkiem i dewocyjnym napisem łacińskim z datą 1545 (zakupiony podobno w Jordanowie).

KAPLICZKA.

We wsi opodal drogi do Raby Wyżnej. Murowana, czworoboczna, nakryta namiotowym dachem gontowym, zwieńczonym czapką.

L.: Szydłowski 65, nr 137.

PODWILK

Wieś 21,5 km pn.-zach. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. ś. MARCINA.

Wzniesiony w r. 1767 na miejscu drewnianego, konsekrowanego w r. 1715.

Orientowany. Murowany z kamienia i potynkowany. Jednonawowy, z krótkim prezbiterium półkolem zamkniętym, węższym i niższym od nawy, oraz wieżą od zach. (fig. 179). Przy prezbiterium od pn. zakrystia. Podziały ścian ramowe z wyjątkiem górnego piętra wieży, ujętego pilastrami. Przylegające do środkowej kondygnacji wieży boczne ścianki szczytowe nawy wysterczają ponad dach wolutowymi esownicami. Dachy kryte eternitem, baniasty hełm wieży (nie pierwotny) i hełm wieżyczki na sygnaturkę — gontem. Nawa główna, podzielona masywnymi filarami przyściennymi i prezbiterium rozczłonkowane pilastrami, nakryte są sklepieniami beczkowymi na gurtach. Przez wprowadzenie przejść w filarach nawy i umieszczenie empor w dwóch przęsłach bliższych chórowi muzycznemu stworzony został rodzaj naw bocznych. Chór muzyczny, murowany, wsparty na dwóch filarach połączonych arkadami.

Płaskorzeźba z ś. Wendelinem na ścianie ponad drzwiami do zakrystii, stiukowa, polichromowana; chronostikon z napisu wymalowanego pod spodem daje datę 1767. — Ambona z płaskorzeźbioną postacią ś. Jana Chrz. na zaplecku, rokokowa. — Kielich, wys. 23 cm, srebrny pozłacany, w stylu rejencji; na podstawie kartusze dekoracyjne i medaliony z narzędziami Męki Pańskiej, koszyczek czary ażurowy z podobnymi emblematami. — Dzwon śr. 47 cm, z łacińskim napisem, wśród którego data 1702.

Księgozbiór z 248 dziełami, z których kilka w starych pergaminowych i skórzanych oprawach. Druki z w. XVII i XVIII z Wenecji, Pragi, Kolonii, Tyrnawy na Słowaczyźnie, Krakowa i t. d. Kilka druków z tekstem polskim, wśród nich Postylla katolicka, drukowana w Pradze w r. 1691.

Na PLEBANII obraz Matki B. Częstochowskiej, 140×210 cm, ol. pl. (naciągnięty na deskę); u dołu klęcząca para fundatorów oraz napis: A. D. 1689 / SPRAWIŁ WOYCIECH WILCZEK PANV BOGV NACHAŁE / NASWIETSZEY P. MARYI TEN OBRAS.

DOM.

Nr 288, wł. dra Adriana i Edmunda Divekyego. W jednym z pokoiów na sosrębie napis: «Fieri curavit Ioannes Diveki Ano dni 1780 die 10 Julii»,

Fig. 179. Podwilk, kościół parafialny. Widok od północnego zach. (str. 149).

Fig. 180. Poronin, dawny kościół parafialny, spalony w r. 1916 (str. 150).

w drugim napis węgierski, podający, iż dom ten został w r. 1840 od fundamentów przerobiony.

FIGURY.

We wsi wśród domostw: 1. Matki i B. z Dzieciątkiem kamienna, na wysokim słupie czworościennym z płaskorzeźbami: św. Marii Magd., Łucji i Apolonii, wykonana (wg napisu) w r. 1759, restaurowana w r. 1815. — 2. św. Józefa z Dzieciątkiem kamienna, na wysokim słupie czworościennym, wykonana (wg napisu) kosztem prob. J. Simraka w roku 1820. — 3. z Koronacją Matki B. w kamiennym ogrodzeniu ażurowym, wystawiona (jak głosi napis) w r. 1879. — 4. św. Anny z N. P. Marią jako dziewczynką, przy dawnej

drodze z Podwilka do Orawki, z piaskowca, na postumencie płaskorzeźba św. Józefa; wśród polskiego napisu dewocyjnego data wykonania 1724 i restauracji 1872.

A.: Historia Domus Podvilkensis, rozpoczęta w r. 1813, rpis na plebanii.

PORONIN

Wieś 16 km pd. od N. Targu

NIE ISTNIEJĄCY KOŚCIÓŁ PARAFIALNY.

W r. 1916 spłonął wraz z całym urządzeniem wewnętrznym kościół drewniany z r. 1828, wzniesiony na miejscu kaplicy drewnianej z r. 1706, która tworzyć miała prezbiterium owego późniejszego kościoła (twierdzenie proboszcza miejscowego, St. T. 1899).

Budynek (fig. 180) nie miał wybitniejszego artystycznego charakteru. Prezbiterium zamknięte było wielobocznie, a wieża ciężka, czworo-boczna, dzielona daszkami okapowymi na szereg kondygnacji. Ściany kościoła i wieży były szalowane deskami, dachy kryte gontem, hełm wieży i sygnaturka blachą.

W kościele tym miał się znajdować obraz św. Jana Kant. pędzla Lekszyckiego (Rastawiecki, *Sł. mal.*, I 266), którego jednak St. Tomkowicz w r. 1899 już nie znalazł. Wymieniane w notatkach tegoż inne sprzęty (jak obraz św. Marcina z epoki empiru, portret proboszcza ks. M. Więckowskiego z 1 poł. w. XIX, chrzcielnica barokowa z w. XVIII i dzwon z r. 1811) spłonęły.

RABA WYŻNA

Wieś 14 km pn.-zach. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. Ś. STANISŁAWA BPA.

Czas budowy obecnego kościoła niewiadomy; wzniesiony na miejscu drewnianego z czasu ok. r. 1580. Gruntownie przebudowany ok. r. 1840, konsekrowany w r. 1848 (Schematyzm). Budowla bez stylowego charakteru.

Otoczony murem. Orientowany. Murowany z kamienia i potynkowany. Jednonawowy, z krótkim prezbiterium zamkniętym wielobocznie, węższym od nawy, i niską wieżą nasadzoną na frontową część nawy. Wewnątrz stropy płaskie.

Urządzenie wnętrza.

Ołtarze: 1. W głównym na późniejszej konstrukcji fragmenty ornamentacyjne i figury (dwa anioły i 2 biskupi) rokokowe; figury biskupów, wys. 140 cm, drewniane, polichromowane. — 2. W nowym bocznym l. przy tęczy obraz Oplakiwania (fig. 181), 77×108 cm, ol. pł., barokowy z w. XVII; pierwotna wysokość obrazu wynosiła tylko 86 cm, w ostatnich czasach dosztukowano go od góry i dołu. — 3. W ołtarzu kaplicy bocznej obraz Matki B. z drewnianą, złożoną sukienką, z w. XVIII.

Rzeźby: Krucyfiks, wys. figury Chrystusa 115 cm, drewniany, polichromowany, barokowy z w. XVIII. — Dwie płaskorzeźby z siedzącymi postaciami męskimi, wys. 100 i 103 cm, drewniane, niegdyś polichromowane, barokowe z wieku XVII. — Figurka Chrystusa nad wejściem do bocznej kruchty, drewniana, z w. XVIII (zniszczona). — Dwie kropielnice, wys. 73 cm, kamienne; na jednej z nich data 1828. — Epitafium Marianny z Wojciechowskich Winiarskiej z r. 1830.

Dzwony: 1. śr. 101 cm, z herbem Odrowąż, z r. 1678, fundowany (wg napisu) przez prob. Sebastiana Bobkowicza. — 2. śr. 78 cm, z herbem Ogończyk, wykonany (wg napisu) staraniem Kazimierza Wiantorskiego w r. 1732. — Sygnaturka z r. 1732 i dzwon z r. 1678, przelany z powtórzeniem napisów w r. 1857, zabrane na cele wojenne w latach 1914—18.

L.: Roczn. Tow. Krak. V 1861, 313.

Fig. 181. Raba Wyżna, kościół parafialny. Obraz Oplakiwania w ołtarzu bocznym (str. 151).

STARY KOŚCIÓŁ p. w. Ś. MARII MAGDALENY.

Według napisu na tarczy wzniesiony w r. 1565 przez Wawrzyńca Spytkę Jordana, kasztelana krakowskiego. Napis ten odnosi się jednak do kościoła drewnianego, dziś już nie istniejącego, położonego — wg tradycji — nieco niżej nad rzeką, a zniszczonego prawdopodobnie przez pożar lub powódź. Według Liber Memorabilium nowy (obecny) kościół stawiano w r. 1606, za proboszcza Szymona Petrycego. Konsekrowany przez bpa Jana Oborskiego w r. 1634. W r. 1744 kosztem ówczesnego właściciela Józefa Jana na Pieskowej Skale Wielopolskiego, starosty nowotarskiego, był cały kościół «podważony» z dzwonnica, na której dano kopułę o dwóch baniach. Odnowiony w latach 1775—1778 staraniem proboszcza ks. Andrzeja Antalkiewicza, oraz w r. 1913. Od r. 1908 z powodu wzniesienia nowego murowanego nie używany. Zabytek budownictwa drewnianego epoki baroku, o zasadniczej strukturze z 1 poł. w. XVII.

Otoczony murem z kamienia z r. 1744. Orientowany. Wzniesiony na zrąb z wieżą o konstrukcji słupowej. Jednonawowy, z prezbiterium węższym od nawy, zamkniętym trzema ścianami wieloboku (fig. 182—184). Przy prezbiterium od pn. zakrystia przebudowana w r. 1748, o wsch. ścianie skośnej, będącej przedłużeniem bocznej ściany apsydy. Przy nawie od pd. i przy wieży od frontu przedsionki. Wieża o ścianach pochyłych, ku górze silnie się zwężających, zwieńczona izbicą, ozdobioną u dołu koronką w formie zębów z frezdlami. Przed restauracją w r. 1913 ściany wieży były szalowane deskami; w czasie restauracji pobito ją gontami, podmurowano, a nadto przerobiono okienka w ścianach bocznych na wysokości parteru. Ściany kościoła (z wyjątkiem zakrystii i przedsionków, szalowanych deskami) osłonięte rzędami gontów i opatrzone u dołu fartuchami. Ściany prezbiterium zwieńczone górą barokowymi gzymsami, wysuniętymi i podbitymi deskami. Wyniosły wspólny dach nawy i prezbiterium, cebulasty z latarnią hełm wieży (z r. 1744) i wieżyczki na sygnaturkę (z r. 1753) kryte gontem. Wnętrze (fig. 185) dosyć przestrzenne, zasklepione beczkowo, z zaskrzynieniami w nawie, podpartymi (odpowiednio do jej zwiększonej szerokości) czworobocznymi filarami żłobkowanymi, po trzy

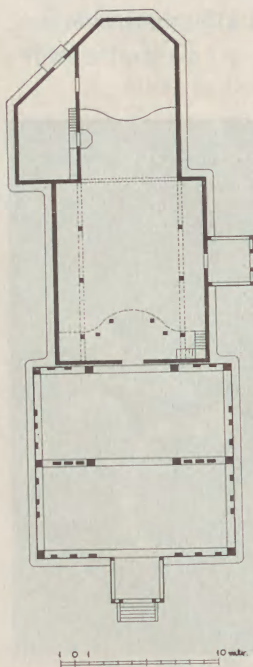

Fig. 182. Rabka, stary kościół. Rzut poziomy (str. 152).

Fig. 183. Rabka, stary kościół. Widok od północnego zachodu (str. 152).

Fig. 184. Rabka, stary kościół. Widok od południowego wschodu (str. 153).

z każdej strony. Skrajem zaskrzynień nawy oraz górą ścian prezbiterium biegną dekoracyjne gzymsowania drewniane, podparte w węglach apsydy prezbiterialnej żłobkowanymi pilastrami. Łuk tęczy półkolisty, wsparty na zgrabnie przyciętych konsolach. Na tęczy napis z datami odnoszącymi się do powstania i konsekracji pierwszego kościoła i odnowień obecnego. Drzwi do zakrystii ze starym zamkiem, antabą i starymi okuciami o tradycjach gotyckich. Drzwi z kruchty do nawy z podobnymi okuciami. W drzwiach wieży stary zamek z r. 1754.

Wnętrze pokryte bardzo nadniszczoną polichromią z r. 1802, wykonaną staraniem ks. Andrzeja Antalkiewicza. Na pułapie w prezbiterium duża kompozycja figuralna, przedstawiająca omdlewającą Marię Magd., w środku pułapu nawy Koronacja Matki B. Ściany podzielone na podłużne pola ujęte w ramy: górę pól wypełniają festony kwiatowe, dół wazony lub girlandy; głównym motywem dekoracyjnym w prezbiterium i nawie są zacheuszki: krzyż w owalu na konsolce ujęty w owalny wieńiec. Nad gzymsami biegną dookoła całego wnętrza malowane balustrady, na których kule lub wazony; pomiędzy wazonami półfigury archaniołów i aniołów z łacińskimi napisami dewocyjnymi. Na ścianie za chórem muzycznym wymalowana perspektywnie apsyda z oknami. Koloryt polichromii blady. Na pułapie zakrystii resztki polichromii (krzyż w chmurach z aniołami) z poł. w. XVIII. Opisana polichromia zajęła miejsce starszej, wykonanej w r. 1628, a przedstawiającej patronów

Fig. 185. Rabka, stary kościół. Wnętrze (str. 152).

ówczesnych kolatorów kościoła (właścicielami R. byli prawdopodobnie Komorowscy). W ostatnich czasach odkryto na strychu kościelnym deski z fragmentami tej pierwotnej polichromii (kasetony z rozetami) i umieszczono je obecnie w prezbiterium. Nadto w otworze poza obrazem ołtarza bocznego, na pn. ścianie nawy, dostrzec można resztki owej polichromii z w. XVII.

Urządzenie wnętrza.

Ołtarze: 1. główny (fig. 185) drewniany, z polichromowanymi figurami po bokach, oraz obrazem ś. Trójcy z śś. Franciszkiem i Dominikiem (kopia?) pośrodku; z poł. w. XIX, kształtowany na wzorach barokowych; antependium haftowane z datą 1719; balustrada drewniana z r. 1768 (Lib. Mem.). Pierwotny ołt. główny przeniesiony do Skomielnej Białej (Lib. Mem.). — 2. 3. boczne na ścianach prezbiterium bez mens, z drewnianymi, polichromowanymi figurami świętych po bokach oraz z obrazami podrzędnymi, ol. pł., pośrodku i w nasadzie (w ołt. pr. obraz zasłonięty nowszą grotą drewnianą z posągami Matki B.); rokokowe z r. 1778. — 4. 5. boczne przy tarczy (fig. 185), podobne do poprzednich, lecz okazalsze, z większymi figurami świętych po bokach i aniołków na gzymsach; w ołt. l. podrzędny obraz ol. Matki B. z Dzieciątkiem (z feretronu), u góry także obraz Wniebowzięcia N. P. Marii; rokokowe z r. 1778. — 6. boczny na pn. ścianie nawy, drewniany, z drewnianymi, polichromowanymi figurami śś. biskupów po bo-

kach, rokokowy; w pole środkowe wstawiony obraz Matki B. (fig. 186) z Dzieciątkiem, 73,5×106 cm, ol. drz., na tle złotym z wyciskami ornamentacyjnymi, w starych ramach; 1 poł. w. XVI; część środkowa dawnego tryptyku; zepsuty restauracją w r. 1918 (napis na odwrocie).

Rzeźby: Krucyfiks na tęczu (fig. 185) drewniany, z wypełzłą polichromią; ramiona krzyża unoszą aniołki, a wolny koniec podtrzymuje trzeci większy anioł; barokowy z w. XVIII. — Świątki (śś. Bartłomiej, Mateusz i inni) na postumentach filarów w nawie, drewniane, z wypełzłym złoceniem; w. XVIII. — Pasja w kapliczkowej oprawie na wsch. ścianie apsydy (fig. 184): po bokach Ukrzyżowanego Matka B. i ś. Jan, u stóp krzyża Maria Magd., figury drewniane, z polichromią wypełzłą; na dolnym brzegu kłosa z figurą Marii Magd. wyrzynięty napis: A. D. 1644 STANISLAVS GOSINA SCAVA (świątkarz ze Skawy); rzeźba ludowa w duchu baroku.

Ambona z poł. w. XIX. — Chór muzyczny rokokowy, drewniany, wsparty na dwóch słupach; na balustradzie zwieńczonej wazonami kartusz z napisem łacińskim, podającym datę wykonania: r. 1778. Oprawa piszczałek organowych rokokowa. — Chrzcielnica, wys. 126 cm, z piaskowca, o prostym kształcie kielichowym, z 2 poł. w. XVIII. — Kropielnice (przed wejściami do przedsionka wieży i do kruchty bocznej) z piaskowca, o kształcie stojących jaj; na jednej z nich data 1835; wg J. Łepkowskiego kule te wykopano przypadkiem w Rabie Wyżnej. — Stalle o najprostszym kształcie barokowym, z polichromią naśladowującą marmur; w. XVII/XVIII. — Szafa w zakrystii z obrazem Chrystusa Ukrzyżowanego, późnobarokowa z r. 1748 (Lib. Mem.). — Kamień nagrobny z napisem zatartym; J. Łepkowski odczytał w r. 1861: Obiit 1628 an. Godney pamięci zacnie urodzony P. St. Sienkowicz.

W spodzie wieży MUZEUM REGIONALNE, założone w r. 1931, w r. 1936 nazwane im. Wł. Orkana, z okazami sztuki kościelnej, ludowej i sprzętami użytku domowego zebranymi w Rabce i wsiach okolicznych. Z drewnianego kościoła w Rabce pochodzą następujące okazy: Dwa skrzydła tryptyku dwustronnie malowane, 40,5×66,5 cm, ol. drz., na jednym śś. Stanisław bp i Wojciech, na drugim Matka B. Niep. Pocz.; pocz. w. XVII. — Kilka starych obrazów kościelnych, ol. pł., z w. XVIII/XIX. — Kropielnica, wys. 94 cm, kamienna, prymitywna z w. XVI. — Feretrony drewniane, polichromowane, rokokowe, z figurami Matki B. Niep. Pocz. — Rama drewniana, polichromowana,

Fig. 186. Rabka, stary kościół. Obraz Matki Boskiej w ołtarzu bocznym (str. 155).

z obrazu ołtarzowego, 110×130 cm, wczesnobarokowa. — Dwie monstrancje drewniane, rokokowe. — Głowa męska kamienna, fragment grobowca z kościoła w Skomielnej Białej, z w. XVI—XVII.

Okazy sztuki ludowej: szereg religijnych obrazów na szkło, świątki drewniane, Chrystusiki Frasobliwe, małe kapliczki przydrożne, okazy ceramiki ludowej, okazy sprzętów domowych: kołowrotki, widły, łyżniki, drewniane siodło na konia, zamek drewniany, stępa drewniana z tłuczkiem, miedlice, stare wagi, wścierze, pily, drut do mierzenia pola, gorsety, skrzypki. Okazy przedmiotów obrzędowych: turoń, różdżka, podłaznice, gwiazda kołędników i inne.

W NOWYM KOŚCIELE (ze starego drewnianego): O b r a z M a t k i B. z Dzieciątkiem (w ołt. głównym), ol. pł., z plastycznymi sukienkami, podrzędny, z w. XVIII. — Monstrancja, wys. 99 cm, miedziana pozłacana, z oprawą puszek w kształcie słońca, z 1 poł. w. XIX. — Relikwiarzyk, wys. 34 cm, srebrny, z podstawą ażurową z czterema lannymi i cyzelowanymi ramionami, schodzącymi się w nodus w kształcie wazonu; w krzyżu 4 medaliony z relikwiami, ujęte w trybowane kartusze; rokokowy z datą 1766 na podstawie. — Ornaty: 1. czerwony, z kolumną haftowaną w różnobarwne kwiaty na srebrnym tle, z wieku XVII/XVIII. — 2. biały z materii w kwiatki i łodyżki w stylu klasycystycznym. — D z w o n, śr. 77 cm, z figurką Chrystusa Ukrzyżowanego z jednej strony oraz z datą 1558, pod którą plaketka z Samsonem rozdzielającym lwa z drugiej strony.

Fig. 188. Sieniawa, kaplica ś. Antoniego Pad. Widok od północnego wschodu (str. 157).

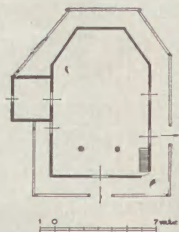

Fig. 187. Sieniawa, kaplica ś. Antoniego Pad. Rzut poziomy (str. 157).

KAPLICA p. w. ś. FLORIANA.

W sąsiedztwie dawnego dworu, z 1 poł. w. XIX. Murowana i potynkowana, z apsydą zaokrągloną i wieżyczką od frontu. Nad trójkątnym szczytem osadzona czworoboczna podstawa wieżyczki, nad nią druga węższa kondygnacja w kształcie gładkiego walca, na którym wieloboczna latarnia z czapką. Dach i hełm wieżyczki pobite blachą.

KAPLICA p. w. ś. FLORIANA.

Przy drodze do Zarytego z 1 poł. w. XIX. Murowana i potynkowana, z poligonalnie zamkniętą apsydą i wieżyczką od frontu. Podsta-

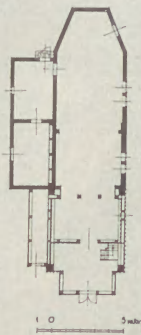

Fig. 189. Sromowce Niżne, kościół filialny. Rzut poziomy (str. 159).

wa wieżyczki, osadzona na ścianie frontowej, zwężona nieco u dołu; wyższe pięterko w kształcie walca z hełmem kulistym. Dach pokryty papą, hełm blachą.

BUDYNEK.

Położony obok dworu (z r. 1846, nie mającego artystycznego charakteru). Z kamienia, pontykowany, piętrowy, nakryty czterospadowym dachem gontowym. Piętro obiegają z dwóch stron drewniane ganki, wsparte na wysuniętych drewnianych krokwstynach, z drewnianymi słupami podtrzymującymi okap. Przy ścianie od strony dworu ganek skombinowany ze schodami na piętro. W parterze izby sklepione, pod nimi obszerne piwnice. Budynek skutkiem różnych przeróbek nie posiada stylowych szczegółów architektonicznych, w każdym razie ma przynajmniej 150 lat.

L.: Bibl. Warsz. 217—8. — A.: Liber Memoriabilium Parochiae Rabka (zacz. w r. 1837), rpis na plebanii w Rabce.

SIENIAWA

Wieś 9,5 km pn.-zach. od N. Targu

KAPLICA Ś. ANTONIEGO PADEWSKIEGO.

Przynależna do parafii w Rabie Wyżnej. Fundowana w r. 1740 przez Andrzeja Sendzimira (Schematyzm).

Położona na lekkim wzniesieniu ponad drogą. Zwrócona na pn.-wsch. Drewniana, zbudowana na zrąb. Niewielka, na rzucie prostokąta, z apsydą zamkniętą trzema bokami ośmioboku (fig. 187, 188). Po stronie ewangelii mała, prawie kwadratowa zakrystia. Całość otoczona otwartymi sobotami; przed wejściem głównym i bocznym w sobotach bramki z oddzielnymi daszkami dwuspadowymi. Ściany powyżej sobót oszalowane deskami. Otwory okienne zamknięte łukami spłaszczonymi,

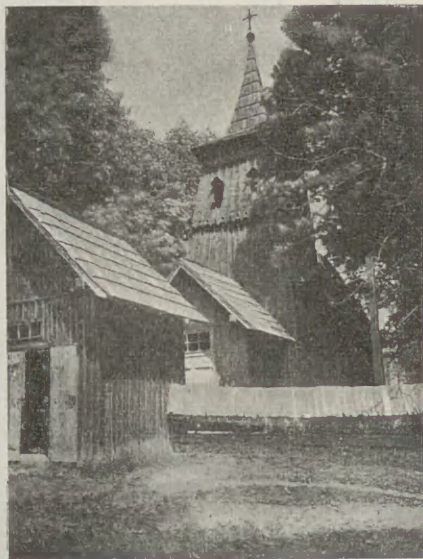

Fig. 190. Sromowce Niżne, kościół filialny. Widok od południowego zachodu (str. 159).

Fig. 191. Sromowce Niżne, kościół filialny. Skrzydła tryptyku w ołtarzu głównym (str. 160).

Fig. 192. Sromowce Niżne, kościół filialny. Skrzydła tryptyku w nasadzie ołtarza głównego (str. 160).

w nich stare kratowania z krzyżem pośrodku. Dachy i wieżyczka na sygnaturkę obite gontami. Wewnątrz płaski strop z wnęką wbudowaną w strych nad chórem muzycznym.

Urządzenie wnętrza.

Ołtarze trzy, stojące przy ścianach apsydy, drewniane, późnobarokowe: główny bardziej okazały z kolumnami i figurami świętych na belkowaniach; boczne w kształcie dużych feretronów (w środku i w górnych kondygnacjach tych ołtarzy obrazy, ol. pł., współczesne); przy ołt. bocznych antependia malowane na deskach, ujęte w rzeźbione ramy: wśród splotów roślinnych w l. owal ze ś. Józefem jako cieślą, w pr. owal ze Zwiastowaniem.

Stacje Męki Pańskiej, ol. pł., z w. XVIII, w ramach z rokokowy-

Fig. 193. Sromowce Niżne, kościół filialny. Predella tryptyku w ołtarzu głównym (str. 160).

Fig. 194. Sromowce Niżne, kościół filialny. Kaddzielnica (str. 160).

mi zwieńczeniami. — Portret papieża Benedykta XIII, ol. pł., współczesny. — Konfesyjonał i ławki z epoki budowy kaplicy. — Pająk szklany wenecki, sześcioramienny, z w. XVIII. — Ornat z żółtej tkaniny jedwabnej z rzucikami kwiatków, z w. XVIII. — W zakrystii kilka sztychowanych obrazków religijnych z w. XVIII.

Fig. 195. Sromowce Niżne, kościół filialny. Kielich (str. 160).

SROMOWCE NIŻNE

Wies 29 km pd.-wsch. od N. Targu

KOŚCIÓŁ FILIALNY p. w. Ś. KATARZYNY.

Czas powstania pierwotnego kościółka trudny do ustalenia z tego powodu, iż Sromowce Niżne stanowiły dawniej jedną wieś ze Sromowcami Wyżnymi, skutkiem czego nie wiadomo, do której z tych miejscowości odnoszą się najdawniejsze wzmianki. W wizycie kościelnej z r. 1608 (Tylicki-Januszowski nr 5, Arch. Kons. Krak.) znajduje się opis kościoła w S. N., będącego podówczas w złym stanie. Opis nie odnosi się jednak do dzisiejszego budynku, który jest późniejszy, albo też gruntownie przerobiony. Ok. r. 1910 kościół ten powiększono i zniekształ-

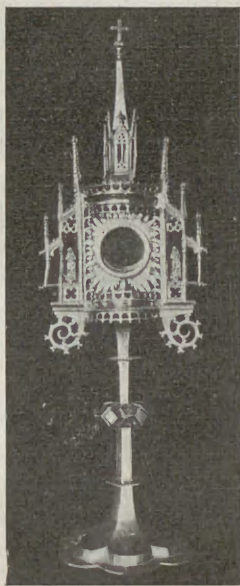

Fig. 196. Sromowce Niżne, kościół filialny. Monstrancja (str. 160).

cono przeróbkami.

Otoczony parkanem z dyli, wiązanych na zrąb. Orientowany. Drewniany, zbudowany na zrąb, z wieżą o konstrukcji słupowej (fig. 189, 190). Jednonawowy, z prezbiterium zamkniętym trzema bokami ośmioboku (przedłużonym w r. 1910), tworzącym jedną całość z nawą. Od pn. dwuizbowa zakrystia, przy wieży niska przybudowa służąca za skład. Ściany wieży pochyle, izbica wyodrębniona tylko przez koronkę lekko odchylonych desek. Ściany szalowane

deskami. Dach kościoła, czworosścienna wieżyczka na sygnaturkę z banią i ostrosłupowy hełm wieży kryte gontami. Wewnątrz pułapy nowe, ściany w całości wyszalowane deskami.

Urządzenie wnętrza.

W ołtarzu głównym tryptyk malowany, nad którym umieszczone — jako nadstawa — dwa skrzydła wcześniejszego tryptyku. W ramie środkowej, 101×145 cm, po bokach wnęki z nowym posągami (pierwotny posąg Matki B. przekazany został do Muzeum Diecezjalnego w Tarnowie) malowane postacie ś. Barbary i ś. Katarzyny na tle złożonym z wyciskany deseniem. Na skrzydłach po stronie wewnętrznej (fig. 191) po dwa obrazy, 37×64 cm: na l. u góry grupa pięciu świętych z śś. Piotrem i Janem Ew. na czele, u dołu grupa pięciu świętych z ojcami kościoła na froncie, na pr. u góry cztery panny męczenniczki, u dołu czterej rycerze męczennicy; tła obrazów złożone z wyciskany deseniem w gotyckie skręty roślinne. Na odwrociu skrzydeł Matka B. Bol. i Ecce Homo (przyniszczone). Predella przedstawia przygotowanie do Ukrzyżowania (fig. 193), z Chrystusem o typie określanym jako Chrystus Frasobliwy i z oprawcami w charakterystycznych strojach góralskich; niebo złożone. Temp. drz., zachowany w starych ramach. Koniec w. XV. Na deskach odwrocia części środkowej, po stronie pr., wypisane atramentem, pismem w. XVI: «año dñi 1572 / mappe tres dantur / sancta die pasche», ponad tym białą farbą: «Anno / Dni 1620» i jakieś wyrazy nieczytelne. Skrzydła drugiego tryptyku zachowane również w starych ramach: na l. ś. Katarzyna, na pr. ś. Barbara, na złotych tłach; na odwrociu Zwiastowanie (fig. 192), 31×112,5 cm, temp. drz., ok. poł. w. XV.

Chrzcielnica, wys. 140 cm, drewniana, o smukłym kształcie kielichowym; wyrób ludowy o tradycjach gotyckich. — Sześć lichtarzy z drewnianych, pozłacanych, rzeźbionych w sploty z lodyg, liści i kwiatów; rokokowe. — Kadzielnica (fig. 194) z brązu, o kształcie kulistym, na okrągłej podstawie, złożona z dwóch części z sześcioma płaskimi guzami, które schodzą się przy zamknięciu; w ściankach nakrywy otworki symetrycznie ułożone w rozety; sześcioboczne zwieńczenie nakrywy ozdobione skromnymi maswerkami; gotycka z w. XV.

Monstrancja (fig. 196), wys. 67 cm, srebrna pozłacana; stopa sześciolistna, nodus z sześciu guzami rombowymi, oprawa puszek z gotyckich szkarp, fiał, iglic i baldachimów; w. XV. — Kielich (fig. 195), wys. 19 cm, srebrny pozłacany; stopa sześciolistna, nodus kulisty, spłaszczony, trybowany, nad nodusem i pod nim ryty ornament rozetowy; w. XVII z reminiscencjami gotyckimi.

L.: Spraw. KHS VIII 218. Kopera-Lepszy 144—9.

SROMOWCE WYŻNE

Wieś 24 km pd.-wsch. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. Ś. STANISŁAWA.

Wzniesiony w r. 1875 (Schematyzm). Murowany. Poprzednie budowle drewniane, notowane od pocz. w. XVII.

Ołtarze: 1. W głównym partie ornamentacyjne, wzięte z dawniejszego ołtarza barokowego. — 2. 3. boczne, z w. XVIII, ze starego kościoła. — Ławka z ludową ornamentacją malowaną i plastycznym monogramem I H S. — Ornat żałobny z r. 1828 (data wypisana na podszewce); galony z krajki tkaney w rząd orłów austriackich. — Dwa dzwony z r. 1736 zabrano na cele wojenne w latach 1914—18.

Na wzgórzu w odległości 1,5 km na pn.-wsch. od kościoła miał się znajdować Cisowy zamek albo Cisowiec.

SZAFLARY

Wieś 6,5 km pd. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p.

w. Ś. ANDRZEJA.

Niesprawdzone wiadomości kładą fundację pierwszego kościoła jedne pod r. 1340 (Schematyzm), drugie w w. XV. W r. 1581 nie było tu kościoła (Źródła Dziej. XIV). Kościół drewniany wspomniany jest w r. 1651 (Grabowski A., *Spominki ojczyście* I 1845, 85). Obecny kościół wzniesiony w r. 1799 przez Szymona Zamojskiego, proboszcza nowotarskiego; konsekrowany w r. 1823 (Schematyzm).

Obwiedziony murem, w którym cztery kapliczki czworoboczne z półkolistymi apsydami, nakryte stożkowatymi daszkami gontowymi. Orientowany. Murowany z kamienia i potynkowany. Jednonawowy, z prezbiterium zaokrąglonym i wieżą pseudogotycką od zach. z r. 1885 (fig. 197). Po bo-

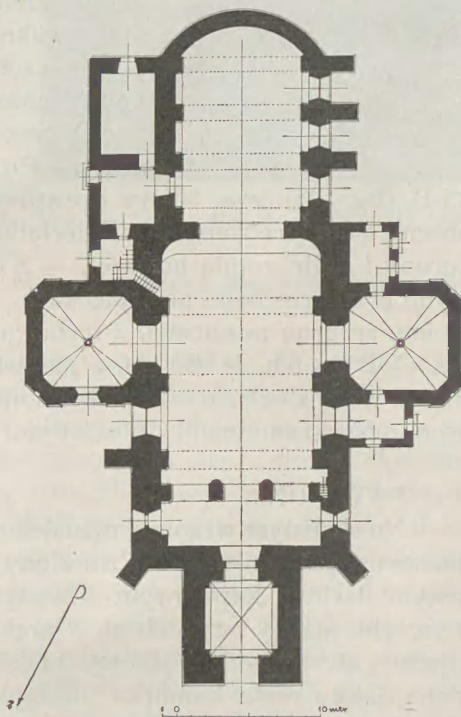

Fig. 197. Szaflary, kościół parafialny. Rzut poziomy (str. 161).

Fig. 198. Szaflary, kościół parafialny. Posąg Matki Boskiej (str. 162).

kach nawy nowe kaplice. Dachy kryte gontem, w dachu nawy wieżyczka na sygnaturkę z roku 1888. Wnętrze, rozczłonkowane półfilarami, sklepione żagielkowo z gurtami. Chór muzyczny murowany, wsparty na filarach, przesklepionych arkadami; balustrada o powyginanej linii rzutu, późnobarokowa.

Ołtarz w kaplicy pn., drewniany, skrzydłowy, z czterema kolumnami i nasadą dwukolumnową ponad częścią środkową (figurki i obraz nowe), wczesnobarokowy. — Posąg Mat-

Fig. 199. Szaflary, kościół parafialny. Monstrancja (str. 162).

ki i B. (fig. 198), wys. 95 cm, drewniany, z drugiej poł. w. XIV, używany obecnie jako feretron (głowa Dzieciątka i prawa ręka Madonny dorobione; korony i polichromia nowsze). — Stalle o typie barokowym, z nowszymi płaskorzeźbami na zapleckach. — Monstrancja (fig. 199), wys. 60 cm, srebrna pozłacana, z trybowaną stopą i oprawą puszkii, rokokowa. — Dzwon, śr. 82 cm, z plaketkami Zmartwychwstania, Personifikacji wody i orła, z wizerunkami apostołów wśród pasa ornamentacyjnego, oraz z ramionami ozdobionymi maskami; wśród napisu data 1794.

PAWILON.

Na skalistym wzgórzu, niedaleko dworu. Z cegły, na kamiennej podmurówce, potynkowany. Wzniesiony na rzucie kwadratu, nakryty gontowym dachem kopułowym łamanym, z okapem od frontu i latarnią u szczytu. Ściany bez podziałów architektonicznych. Wewnątrz, w głębi z jednej strony rodzaj alkowy oddzielonej arkadą, z drugiej wyodrębniona jakby mała komórka dostępna tylko od zewnątrz. W głównej izbie kominek. Krawędzią wzgórza obok pawilonu biegnie mur z dzikiego kamienia, zrujnowany i zachowany do wysokości tylko kilkudziesięciu cm. W sąsiedztwie pawilonu był zdaje się niegdyś założony park,

dziś zupełnie zapuszczony. Na miejscu, gdzie ów pawilon, miał się znajdować gród, zapewne ziemnowalowy, wspomniany już w w. XIII (Kod. Mp. II 284, Dobrowolski K., *Najstarsze osadnictwo Podhala*, 1935, 607). O istnieniu zamku wspomina jeszcze Długosz (*Lib. Ben.* III 1864, 437).

CHATA ANNY DORULI (nr 169), z r. 1843; w izbie narożnej od ulicy na belce sosrebu data budowy; na ścianie Zaśnięcie Matki B., malowidło ol. wprost na płazach.

L.: Bibl. Warsz. 421—2. — W.: Wzrost pawilonu u E. Krombacha, *Darstellungen aus dem Königreiche Galizien...* ok. r. 1820, tabl. 2.

SZCZAWNICA

Wieś i zdrojowisko 32 km pd.-wsch. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY.

Wzniesiony w r. 1892 na miejscu starego drewnianego z w. XVI(?). Część środkowa rzeźbionego tryptyku gotyckiego przeniesiona do Muzeum Diecezjalnego w Tarnowie.

DWÓR.

Na terenie Szczawnicy Wyżnej, dziś niezamieszkały. Murowany z cegły i potynkowany. Założony na rzucie prostokąta, piętrowy. Lewa część budynku jest starsza i pochodzi z pierwszej połowy w. XIX; prawa była zrazu parterowa, a nadbudowy piętra na tej części dokonano w ostatnich czasach. Część starszą wzniesli prawdopodobnie Szalayowie, którzy nabyli Szczawnicę w r. 1828, może Józef, syn Stefana, dziedzic od r. 1839. Starsza część o tradycjach klasycystycznych, młodsza bezstylowa. Frontowa i boczna elewacja części starszej ma jednakowe rozczłonkowanie przez horyzontalne pasy gzymsów i wertykalne, prostokątne wgłębienia po bokach okien trójdzielnych. W części tej na pierwszym piętrze piec (fig. 200), wys. 2,40 m, z dużych kafli, glazurowanych na kolor niebieski, biało nakrapiany, okrągły, zwieńczony u góry wazonem; na taflach trzonu i na fryzie ponad nim nalepiane przy wypalaniu białe ozdoby z palmetek, rozet, girland i wazoników; na wazo-

Fig. 200. Szczawnica, dwór. Piec (str. 163).

nie aniołki i palmety; styl empire. W pokoju na parterze piec z białych kafli, czworościenny, przyozdobiony nalepianymi ornamentacjami: rozetki, gałązki i emblematy, ujęte w ramki; w górnej kondygnacji małe medalliony z Matką B. z Dzieciątkiem i ś. Józefem; poł. w. XIX.

Na Dunajcu, przy drodze z Krościenka do Szczawnicy, znajdował się do niedawna MOST drewniany, pokryty w całości dachem, z w. XIX. Zabrany przez powódź w r. 1935.

L.: Teka Gr. Kons. G Z II 335.

SZLACHTOWA

Wieś 41 km pd.-wsch. od N. Targu

CERKIEW PARAFIALNA.

Wspomniana już w w. XVI (Źródła Dziej. XIV 147), w r. 1901 rozebrano starą cerkiew drewnianą, jednakże nie pierwotną. Była to budowla o wyglądzie zewnętrznym zbliżonym do kościołów podhalańskich. Obrazy, rzeźby oraz ewangeliarz z r. 1546 przeniesiono do ruskiego Muzeum Diecezjalnego w Przemyślu. — Dwa dzwony z r. 1694, ulane przez Franciszka Ostrowskiego, zabrane na cele wojenne w latach 1914—18.

Fragmenty i k o n o s t a s u (obecnie w składzie budynku szkolnego): części struktury, gzymsy, listwy, ramy oraz kilkanaście pól obrazowych, jak np. Zaśnięcie N. P. Marii (fig. 201), 74×116 cm, Deezis, 100×130 cm, Archanioł, 65×120 cm, ol. drz., bardzo zniszczone. Styl bizantyjski, w. XVIII.

L.: Spraw. KHS VIII szp. 214—5. — W.: Zakład Hist. Szt. U. J. posiada fotografię rysunku dawnej cerkwi.

TRYBSZ

Wieś 11 km pd.-wsch. od N. Targu

KOŚCIÓŁ p. w. Ś. ELŻBIETY.

Zbudowany — jako filialny Frydmana — w r. 1567? (data ta miała być dawniej na antependium ołtarza głównego). Restaurowany w w. XVII przez ks. Jana Ratułowskiego. Od pierwszych lat w. XX z powodu wzniesienia nowego nieużywany. W r. 1924 rozebrano z powodu złego stanu wieżę i zakrystię; w r. 1936 zabezpieczono architekturę budowli.

Z ogrodenia zachowały się resztki układane z otoczaków. Orientowany. Drewniany, zbudowany na zrąb. Jednonawowy, z krótką nawą, węższym od niej, stosunkowo bardzo wydłużonym prezbiterium zamkniętym trzema bokami ośmioboku (fig. 202 i 203). Wieża, przylega-

jąca do niedawna od zach., miała ściany pochyłe, okolone u dołu występującym przed ich lico fartuchem ze ścian szalowanych deskami i gontowych dachów, u góry nadwieszoną izbicę z dachem namiotowym o małym nachyleniu. Ściany kościółka były obite gontami, których dziś brak na znacznych partiach. Dach kryty gontem, kopułka wieżyczki na sygnaturkę blachą. Wnętrze nakryte pułapami; wiązanie nawy oparte nie na ścianach, lecz na belkach podciągowych, których jeden koniec umocowany jest w ścianie tęczy, drugi zaś w czołowej ścianie nawy (podobnie jak np. w Dębnie lub Orawce); w związku z tą konstrukcją po bokach nawy zaskrzynienia. Portal, prowadzący dawniej do zakrystii, z nadprożem wyciętym od spodu w t. zw. ośli grzbiet.

Ściany i pułapy wnętrza pokryte w całości polichromią figuralną, wykonaną staraniem i wg programu ks. Jana Ratułowskiego w roku 1647 w lat kilka po rewindykacji kościoła od luteranów. Czas powstania opisany na karcie papierowej, naklejonej pierwotnie ponad amboną, obecnie przechowywanej w muzeum przy Zakładzie Historii Sztuki U. J.: *A CHRISTO NATO DÑO MILLESIMVS | BISQVE TRECENTENVS LV- STRA NOVEHQVE FLVVNT | BRVMAQVE BIS GLACIE FLVVIIS INCARCERAT VNDAS | QVANDO COLORE NITENS REDDITVR ISTA DOMVS | INDOCTE PLEBI PAROCHO DICTANTE IOANNE | RATV- LOVICIO DOGMATA SACRA POLI | HOC EST | DEPICTA EST ISTA ECCLESIA MOTORE | MAGISTRO IOANNE RATVŁOWSKI EIVSDEM PRO TEMPORE | PROVT ET FRIDMANENSIS ECCLESIAE | PARO- CHO ANNO DNI 1647.* Malowidła wykonane temp. wprost na belkach, względnie deskach pułapowych, przy czym szpary zaklejone paskami z płótna. Na pułapie w prezbiterium nad ołtarzem głównym Wniebo-

Fig. 201. Szlachtowa, cerkiew parafialna. Fragment ikonostasu (str. 164).

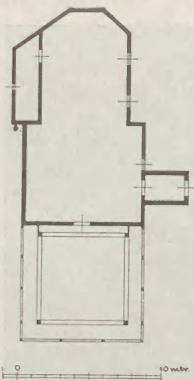

Fig. 202. Trybsz, stary kościół. Rzut poziomy z ok. r. 1924 (str. 164).

wzięcie, bliżej łuku tęczy Koronacja Matki B. Na pulapie nawy Sąd Ostateczny. Ściany prezbiterium i nawy podzielone są malowanym gzymsem na dwie kondygnacje, z których górna za pomocą kolumn, a dolna za pomocą pilastrów rozczłonkowana jest na szereg pól. Górne pola wypełniają w apsydzie prezbiterialnej postaci Mojżesza i Arona (na ścianie czołowej), oraz śś. Elżbiety, Stanisława, Jana Kant. i Piotra (na ściankach bocznych) (fig. 204); na pn. ścianie prezbiterium (fig. 205): Nawiedzenie, Zwiastowanie, Matka B. Niep. Pocz., na pd. ścianie: rząd siedmiu apostołów. Z malowideł dolnych zachowany dobrze: Tryumf Chrystusa nad śmiercią powyżej drzwi do zakrystii; bardziej zniszczone: Uczta w Kanie Galilejskiej i Umywanie nóg — na stykających się polach ściany pn. i apsydy. Z czterech wielkich figur ojców kościoła (popod figurami śś. Jana

Kant. i Piotra oraz dalszych apostołów na ścianie pd.) zachowane tylko popiersia. Na ścianie tęczy na l. ś. Jerzy zabijający smoka, na pr. ś. Marcin z żebrakiem. Na zaskrzynieniach nawy od pd. Uczta u Faryzeusza; u góry pd. ściany apostołowie Szymon i Juda; z dwóch apostołów ostatnich, którzy wymalowani byli po drugiej stronie przypadającego w tym miejscu okna, zachowały się tylko resztki głów (skutkiem przedłużenia chóru muzycznego). Na ścianie pn. trzy bardzo zniszczone kompozycje:

Fig. 203. Trybsz, stary kościół. Widok od południa (str. 164).

Fig. 204. Trybsz, stary kościół. Polichromia wnętrza (str. 166).

Fig. 205. Trybsz, stary kościół. Polichromia wnętrza (str. 166).

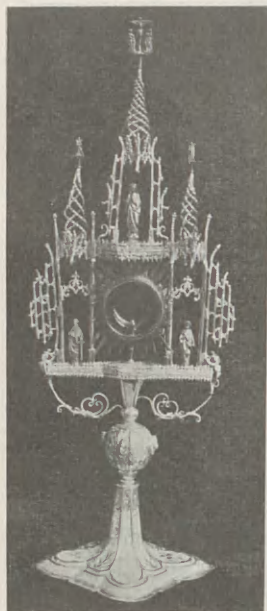

Fig. 206. Trybsz, kościół parafialny. Monstrancja (str. 169).

Fig. 207. Trybsz, kościół parafialny. Kielich gotycki (str. 169).

Fig. 208. Trybsz, kościół parafialny. Pacyfikał (str. 169).

Zwiastowanie, Hołd trzech króli, Adoracja Dzieciątka. Poniżej duża kompozycja, pozostająca w związku ze skazaniem Chrystusa. Na balustradzie chóru muzycznego resztki malowań, ilustrujących siedem grzechów głównych. Koloryt polichromii żywy i dobrze zharmonizowany; sceny uzupełnione są napisami łacińskimi, na balustradzie chóru polskimi. Całość polichromii bardzo nadniszczona, szczególnie w nawie, gdzie dużych partii już nie podobna bliżej rozeznaczyć.

Wnętrze огоłocone prawie zupełnie z urządzenia. Dół ambony rokokowej z malowidłami na przedpiersiu (Chrystus i Samarytanka) i na parapecie (Pobożny Samarytanin).

W NOWYM KOŚCIELE przeniesione ze starego dwa ołtarze boczne. drewniane, barokowe. — Obraz ś. Elżbiety, 94×143 cm, oraz dwa skrzydła: po str. wewnętrznej po dwa pola, 59×64 cm, z wizerunkami ewangelistów, po str. zewnętrznej Chrystus Bolesniwy i Matka B. Bolesna, 59×137 cm; temp. drz.; obrazy (z wyjątkiem dwóch ostatnich) ujęte górą w półkola, po których bokach desenie złożone; tworzyły one pierwotnie tryptyk w ołtarzu głównym kościółka drewnianego; bardzo zniszczone; w. XVI. — Zaplecze ambony z malowidłem rokokowym (Przemienienie Pańskie), wprawiony w zaplecze krzesła kapłańskiego. — Chrzcielnica, drewniana, barokowa.

Monstrancja (fig. 206), wys. 71,5 cm, srebrna częściowo pozłacana, gotycka, z barokowym nodusem i nową podstawą; nodus trybowany z czterema plastycznymi główkami aniołków; w oprawie puszek figurki Matki B., śś. Piotra i Pawła, śś. Andrzeja i Jana Chrz. (?) oraz Pasja u szczytu. — Kielich (fig. 207), wys. 18,5 cm, srebrny pozłacany, przerabiany; podstawa sześciolistna: na trzech polach ornament cyzelowany (nowy), na trzech innych srebrne plakietki, odbijane sztańcą, przedstawiające Matkę B. z Dzieciątkiem na tronie; nodus z sześcioma guzami, w których wstawione okrągłe srebrne blaszki pozłacane: na trzech rozetki, na trzech innych głowa Chrystusa; koszyczek z sześcioma polami o ornamentacji roślinnej; pierścienie powyżej i pod nodusem nowe; gotycki z w. XIV/XV. — Pacyfikał (fig. 208) miedziany, pozłacany, w kształcie krzyża; na ramionach ryte godła ewangelistów; późnogotycki z w. XVI. — Łódka na kadzidło, mosiężna posrebrzana, rokokowa.

Ornaty: 1. biały haftowany w różnobarwne kwiaty na srebrnym tle, w. XVII. — 2. biały z tkaniny jedwabnej w kwiaty, w. XVIII. — Kapa biała, tkana, z haftowanymi kwiatami, w. XVIII.

Dzwon, śr. 70 cm, z plakietką Ukrzyżowania, fundacja Walentego Trepskiego z r. 1629 (wg napisu).

L.: Spraw. KHS VIII 221—2. Prace KHS III, str. XVI—XVIII. — A.: Historia domus parochiae z r. 1830, rps na plebanii.

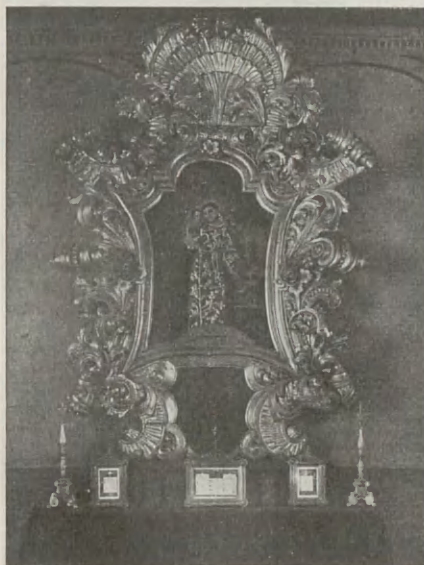

Fig. 209. Tylmanowa, kościół parafialny. Ołtarz w kaplicy (str. 170).

Fig. 210. Tylmanowa, kościół parafialny. Chrzcielnica (str. 170).

TYLMANOWA

Wieś 27 km pn.-wsch. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. Ś. MIKOŁAJA.

Wzniesiony ok. r. 1756 (Schematyzm) na miejscu dawnego drewnianego, istniejącego już ok. poł. w. XV.

Obwiedziony murem z kamienia. Drewniany, zbudowany na zrąb. Jednonawowy, z kaplicą po prawej stronie prezbiterium; po lewej zakryścia murowana. Ściany szalowane deskami. Dachy obite blachą. Wieżyczka na sygnaturkę nakryta baniastym hełmem.

Ołtarze: 1. boczny pr. o reminiscencjach barokowych, z tabernakulum, na którym wypisana wewnątrz data 1772. — 2. w kaplicy (właściwie tylko bogata oprawa obrazu, fig. 209), drewniany, połączany i posrebrzany, w kształcie feretronu o bujnej rzeźbie w spłoty roślinne i fantastyczne skrety, z obrazem ś. Antoniego Pad. z Dzieciątkiem, ol. pł., z nałożoną plastycznie i płaskorzeźbioną sukienką; późnobarokowy z pocz. w. XVIII, przeniesiony podobno z klasztoru oo. franciszkanów w Nowym Sączu.

Chrzcielnica przyścienna (fig. 210), drewniana, z nakrywą w kształcie korony; rokokowa. — Ława z baldachimem (fig. 211) w kaplicy, pokryta na zaplecku malowidłami: Sąd Salomona, Sen Jakóba; na podniebiu baldachimu sentencje religijne; na przedpiersiu klęcznika herb Jastrzębiec, obok którego litery A - Z / P - T; rokokowa. — Feretron z Matką B. Niep. Pocz. rzeźbiony, z w. XVIII.

Monstrancja, wys. 70 cm, miedziana połączana, trybowana, rokokowa. — Ornaty: 1. biały haftowany w różnobarwne kwiaty i srebrne korony, w. XVIII. — 2. biały z kolumną haftowaną w złote kwiaty na srebrnym tle (boki nowe), w. XVII—XVIII. — 3. biały z kolumną haftowaną w barwne kwiaty, boki z materii lionńskiej, poł. w. XVIII. — 4. z pasów szuckich. — 5. biały haftowany, pocz. w. XIX. — 6. biały tkany, z r. 1841.

Fig. 211. Tyłmanowa, kościół parafialny. Ława (str. 170).

Fig. 212. Tylmanowa, most (str. 171).

DWÓR.

Wzniesiony w r. 1840 przez Edwarda Berskiego (wg napisu na tabliczce nad drzwiami od ogrodu) w stylu klasycystycznym. Położony na wzgórzu wśród parku. Murowany i potynkowany, parterowy z gankiem na czterech kolumnach. Dach czterospadowy kryty blachą. Wewnątrz sala pseudogotycka z ornamentacyjnymi malowidłami.

MOST.

Na dopływie Dunajca. Charakterystyczna miejscowa konstrukcja drewniana, pokryta w całości dachem gontowym (fig. 212).

WAKSMUND

Wieś 5 km wsch. od N. Targu

KOŚCIÓŁ FILIALNY p. w. Ś. JADWIGI.

Kościół w W. wspomniany już w w. XIV (Mon. Pol. Vat. II 375 i 432). W w. XVIII stanął nowy drewniany, spalony w r. 1808. W r. 1811 wzniesiono tymczasową kaplicę, miejsce której zajął obecny kościół murowany z r. 1887.

Obraz ś. Jadwigi pochodzący z dawnego ołtarza; suknia, welon i korona płaskorzeźbione w drzewie i złożone; w. XVIII. — Obraz

Fig. 213. Witów, dzwonnica (str. 172).

Matki B. Częstochowskiej podobnej roboty. — Chrzcielnic a, wys. 195 cm, drewniana, malowana i złocona, w kształcie kielicha; nakrywa z polichromowanymi figurkami: ś. Janem Chr. chrzczącym Chrystusa; barokowa, w. XVIII. — Ornat biały z kolumną haftowaną w różnobarwne kwiaty na srebrnym tle (boki nowe), w. XVIII.

W I T Ó W

Wieś 22,5 km pd.-zach. od N. Targu

DZWONNICA.

Na krańcu wsi od strony Chocholowa (fig. 213). Drewniana o konstrukcji słupowej, szalowana deskami. W kształcie smukłej piramidy, nad którą pionowa czworoboczna wieżyczka z okienkami, oddzielona od trzonu gzymsem okapowym. Nakryta daszkiem namiotowym, obitym blachą. Na krańcu wsi od strony Kościelisk była dzwonnica takiej samej konstrukcji i o podobnym, lecz smuklejszym kształcie, a z odrębnie ukształtowaną wieżyczką górną. Rozebrana w r. 1920.

Z A K O P A N E

Miasteczko 21 km pd. od N. Targu

KOŚCIÓŁ p. w. ś. KLEMENSA.

Wzniesiony w latach 1847—1851 przez Klementynę Homolacsovą, ówczesną właścicielkę Zakopanego, i ks. Józefa Stolarczyka. Dawniej parafialny.

Drewniany, jednonawowy, z prezbiterium węższym od nawy, zamkniętym poligonalnie, oraz z wieżą wzniesioną nad zach. częścią nawy (fig. 214). Nawa powiększona. Ściany szalowane deskami, dachy kryte gontem. Naprzeciw wieży kościółka wznosiła się dawniej po drugiej stronie drogi dzwonnica drewniana o konstrukcji słupowej, szalowana deskami, o czterech ścianach lekko pochyłych; kryta płaskim dachem namiotowym (rozebrana 30 lat temu).

Fig. 214. Zakopane, kościół ś. Klemensa. Widok od południowego wschodu (str. 172).

KAPLICA.

Obok kościoła, zbudowana z pocz. w. XIX, gdy Zakopane należało jeszcze do parafii Szaflary. Murowana, potynkowana, półkolem zamknięta, nakryta dachem gontowym.

KAPLICA.

Na Bachledach. Murowana, z wysuniętym przed ścianę frontową podcieniem, nakrytym wraz z kaplicą wspólnym dachem gontowym, na którym czworoboczna wieżyczka o płaskim daszku stożkowym.

Muzeum Tatrzańskie im. Tytusa Chałubińskiego, założone w r. 1888, ze zbiorami etnograficznymi, przyrodniczymi, sztuki ludowej, związanymi z terenem Podhala.

L.: Roczn. Podhalański 1914—1921, 101—23. E. Chwalewik, *Zbiory polskie*, II 533.

ZARYTE

Wieś 22 km pn. od N. Targu

KAPLICA.

Murowana, wielobocznie zamknięta, kryta gontowym dachem z wieżyczką o zgrabnym helmie. Rozszerzona w ostatnich latach przez dosta-

Fig. 215. Zubrzyca Dolna, dzwonnica
(str. 175).

Fig. 216. Zubrzyca Dolna, figura ś. Trój-
cy (str. 175).

Fig. 217. Zubrzyca Górna, kośc. paraf.
Chorągiew wotywna (str. 176).

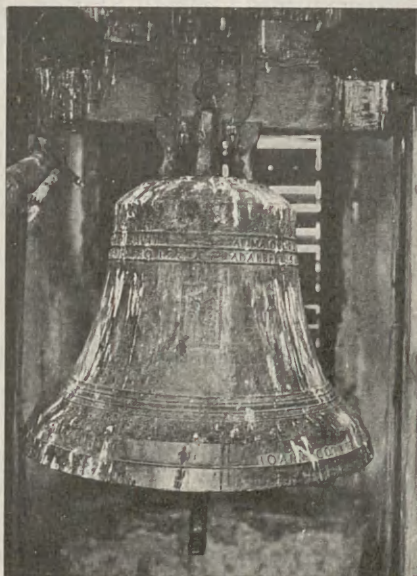

Fig. 218. Zubrzyca Górna, kościół pa-
rafialny. Dzwon (str. 176).

Fig. 219. Zubrzyca Górna, dworek Moniaków. Widok z boku (str. 177).

wienie drewnianej hali. Wewnątrz ołtarzyk ludowy, prymitywny, o tradycjach barokowych, z figurami polichromowanymi.

ZUBRZYCA DOLNA

Wieś 27 km pn.-zach. od N. Targu

DZWONNICA.

Drewniana, czworoboczna, z dolną kondygnacją stawianą na zrąb, oddzieloną gontowym okapem od górnej, wzniesionej na słup i obitej gontami (fig. 215). Dach stożkowy kryty gontem. — Wewnątrz d z w o n, śr. 70 cm, z wizerunkiem ś. Michała Arch. i Matki B. z Dzieciątkiem, ulany (wg napisu) w r. 1785 przez Jana Jerzego Knoblocha w Bańskiej Bystrzycy staraniem Michała Kosaka.

FIGURA.

We wsi, z piaskowca; ś. Trójca na wysokim postumencie z płaskorzeźbą Matki B. Niep. Pocz.; wykonana (wg napisu na bazie postumentu) w r. 1760 (fig. 216).

ZUBRZYCA GÓRNA

Wieś 28 km pn.-zach. od N. Targu

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p. w. Ś. MICHAŁA ARCH.

Zbudowany ok. r. 1840 (data na zamku drzwi głównych) na miejscu drewnianego z r. 1714 (Vis. Can. z r. 1794 i 1820).

Murowany z kamienia i potynkowany. Jednonawowy, z krótkim prezbiterium, zamkniętym ścianą prostą. Nad nawą od frontu niska, czworoboczna wieża, z fasadą harmonijnie nie związana. Fasada rozczłonkowana czterema pilastrami, ściany boczne bez podziałów architektonicznych. Dachy kryte eternitem, hełm wieży i wieżyczki na sygnaturkę blachą. Wnętrze, rozczłonkowane pilastrami, zasklepione beczkowo z lunetami na gurtach.

Obraz ś. Michała Arch. zwalczającego szatanów, 115×160 cm, ol. pł., w. XVIII. — Obraz Matki B. Niep. Pocz., owalny, 59×72 cm, ol. pł., w. XVIII.

Chorągiew wotywna Moniaków, rodu sołtysiego, nobilitowanego w r. 1673 (fig. 217), dług. 177 cm, z płótna zgrzebnego (u dołu doszyte końce wzorzystej materii), pokrytego z obu stron malowidłami ol.: Wniebowstąpienie i Wniebowzięcie, klęczące postacie Moniaków, ich herby oraz herby ziem austriackich, z napisami łacińskimi ku czci Mateusza i Stanisława Moniaków, z r. 1705. — Płyta nagrobna Mateusza Moniaka († 1761) z piaskowca, z łacińskim napisem.

Fig. 220. Zubrzyca Górna, dworek Moniaków. Wnętrze jednej z izb (str. 177).

Dzwon (fig. 218), śr. 94 cm, z plaketkami Ukrzyżowania i ś. Wojciecha, fundacji Wojciecha Kowalczyka z roku 1729, ulany przez Jana Gotfryda Eberta w Bańskiej Bystrzycy (wg napisu).

Na plebanii: o r n a t biały z bogatym haftem ludowym, w. XIX. — Kilka starych ksiąg z w. XVIII i XIX treści teologicznej.

DWOREK.

Wystawiony przez Marcina Moniaka w r. 1784 (data na belce sosrębu jednej z izb), przerobiony względnie odnowiony w r. 1831 (data na jednym z okien). W r. 1937 zapisany Państwu przez obecnych właścicieli pp. Latty-

ków jako obiekt muzealny. Położony wśród starych drzew. Drewniany, zbudowany na zrąb. Założony na rzucie prostokąta, parterowy. Nakryty dachem gontowym, pod którym przy krótszych bokach rodzaj ganków, t. zw. wyżki (fig. 219). Dolny rząd gontów dachu wycięty w koronkę ząbkowaną, na kalenicy pazdury. Wewnątrz: pośrodku sień, po bokach izby większe i mniejsze, z nich jedna, t. zw. izba czarna, z wielkim piecem. W izbie na prawo od sieni (fig. 220) na belce sosrębu rozety podhalańskie i sentencje łacińskie oraz data powstania budowli i nazwisko pierwszego właściciela. W izbie tej stare małe drzwi z filunkami, w innej izbie stare drzwi szponowane. Na niektórych odrzwiach dworu wyróżnione łóżycki ornamentacyjne. W izbach szereg starszych mebli, sztychów, obrazów na szkle itd.

OWCZARNIA.

Obok dworu, drewniana, z datą na nadprożu wejścia 1814.

L.: Semkowicz W., *Materiały źródłowe do dziejów osadnictwa Górnej Orawy*, Zakopane 1932, I — reprodukcje obu stron chorągwi wotywniej.

APERÇU SUR L'ART DU PODHALE

Le présent fascicule donne l'inventaire des monuments d'art, conservés dans le district de Nowy Targ. Ce district, avec son bourg principal, Nowy Targ, est situé au pied du massif des Tatra, au sud-ouest de la Pologne, touchant la frontière de la Tchéco-Slovaquie et autrefois le royaume de Hongrie. En 1922 des parties des comitats hongrois Spisz et Orawa, où la population est essentiellement polonaise, ont été incorporés dans ce district.

La région située au pied nord des monts Tatra porte le nom de «Podhale»; elle est aujourd'hui un centre important de tourisme, de sports et de villégiature. Ces terres, autrefois éloignées des voies de communication, pauvres et pour la plupart couvertes de forêts, commencèrent une vie civilisée assez tard; on peut placer leur premières colonisations aux XIII-e et XIV-e siècles. Par suite dans le district de Nowy Targ il n'y a pas de vestiges du style roman; il n'y a que des constructions gothiques. Ce sont pour la plupart des ruines de châteaux forts, parfois des restes de leurs murs seulement. Les deux plus importants, sur les deux rives du Dunajec, l'un en face de l'autre, sont: Czorsztyn (fig. 15—19) sur l'ancienne frontière polonaise et Niedzica (fig. 146—151) au bord de l'ancienne frontière hongroise. La plus ancienne église de style gothique se trouve à Frydman (fig. 36—41), anciennement dans le comitat hongrois de Spisz. Ce monument, de l'an 1300 environ, a un portail sculpté, des fenêtres ouvragées et dans les croisées d'ogives du choeur des clefs de voûte sculptées. Des fragments et des détails d'architecture gothique se sont conservés à Lapsze Niżne (fig. 106—108), à Kacwin (fig. 74—77) et à Niedzica (fig. 135—139). La construction de maçonnerie des églises a subi l'influence des villes du Spisz, colonisées par des Allemands, qui contribuèrent au développement des arts. Les églises de cette région, qui avaient comme patrons des magnats hongrois, eurent grâce à leur dons aussi dans les siècles suivants une décoration somptueuse.

Cependant les monuments les plus intéressants et les plus caractéristiques de la région sont les églises en bois de la fin du moyen âge (à Łopuszna, Dębno, Harkłowa, Grywałd), situées sur la route qui mène de Nowy Targ, le long du Dunajec, vers la chaîne des Pieniny (fig. 126—129, 20—24, 62—65, 55—58). Elles ont des chœurs plutôt petits, rectangulaires, des nefs presque carrées, des tours liées étroitement à la paroi ouest, des toits très élevés,

en forte pente; le bas des constructions est entouré de galeries soit sur le pourtour entier, soit seulement dans certaines parties. Aux angles de ces églises les poutres superposées s'engagent les unes dans les autres au moyen d'encoches; les tours sont formées de poutres verticales juxtaposées, reliées par des entretoises horizontales. Ces tours qui se rétrécissent vers le haut, sont couronnées par des chambres de cloches plus larges et coiffées de toits coniques. Dans certaines de ces églises de beaux détails se sont conservés, p. ex. les portails, et à l'intérieur les restes des installations primitives du moyen âge tardif; ainsi à Dębno: au maître autel un triptyque au cadre ouvragé (fig. 26, 27), la chaire, le tabernacle (fig. 30), les bancs et la tribune des chœurs (fig. 24); l'intérieur est entièrement recouvert par une polychromie ornementale datant d'environ 1500 (fig. 25). Les autres églises mentionnées ont perdu avec le temps cette décoration; par contre dans quelques unes on a pu conserver d'anciens triptyques peints ou leur fragments, des statues d'autel, ainsi que divers meubles d'églises.

Les exemples de la peinture et de la sculpture du moyen âge sont nombreux et intéressants. On trouve une série de statues de la Vierge à l'Enfant, datant de la fin du XIVe jusqu'au milieu du XVe siècle (fig. 28, 61, 104, 105, 109, 198) et d'autres statues du même temps (fig. 3, 29). Parmi les peintures on remarque: les fragments d'un triptyque à Niedzica, du second quart du XVe siècle (fig. 141—143), ainsi que les triptyques bien conservés: à Łopuszna, du troisième quart du XVe s. (fig. 130, 131) et à Dębno, du début du XVIe s. (fig. 26). Il faut citer encore: le triptyque de Sromowce Niżne (fig. 191) avec prédelle à thème iconographique peu commun (fig. 193) et le tableau de la Vierge à Nowy Targ (fig. 165), datant de la seconde moitié du XVe s.; puis les triptyques de Harkłowa (fig. 66, 67) et de Krempachy (fig. 88—92), enfin les parties de triptyque de Grywałd (fig. 59, 60) et de Nowy Targ (fig. 166) du début du XVIe siècle.

Le tabernacle en bois ajouré de l'église de Łopuszna est un exemple particulier de l'art médiéval (fig. 132). Dans l'église de Krościenko on voit des fonts baptismaux en pierre de 1493 (fig. 95). On trouve aussi plusieurs spécimens de vases sacrés en orfèvrerie de la même époque: des ostensoirs (fig. 32, 86, 112, 123, 196) et des calices (fig. 87, 177, 207).

Au cours du XVIe siècle le mouvement artistique faiblit quelque peu. Par suite de la Réforme la construction des églises diminue en même temps que la construction séculière augmente. Le château fort de Frydman (fig. 49—54), déformé au début du XXe siècle, ainsi qu'un manoir en maçonnerie à Łapsze Niżne (fig. 113—117) datent d'environ 1600. A la même époque on reconstruisit d'une manière imposante le château inférieur de Niedzica, bien conservé jusqu'aujourd'hui. Des manoirs plus petits, en bois ou en maçonnerie, comme à Zubrzyca Górna (fig. 219, 220), Łopuszna (fig. 133) et Tyłmanowa, proviennent des temps postérieurs (fin du XVIIIe ou première moitié du XIXe siècle).

Le style baroque n'est que faiblement représenté dans l'architecture des églises. Au cours de la seconde moitié du XVIII-e et au début du XIX-e siècle on construisit une série de modestes églises en maçonnerie à la place des anciennes en bois (fig. 69, 98, 99, 118, 119, 152, 153, 167, 179, 197). Seule l'église de Czarny Dunajec, de la fin du XVIII-e s., a une construction plus riche (fig. 13). Par contre, le XVII-e et le XVIII-e siècles apportèrent de beaux intérieurs d'église d'un style uni, composés comme ensembles baroques ou rococo (fig. 41, 48, 120, 139), à noter des autels, des chaires, des confessionnaux, des stalles de chœur imposantes, décorés de peintures ou de sculptures (fig. 42—44, 121, 122, 140, 144, 154, 155, 210, 211).

Dans cette région de forêts, on construisit également au cours des siècles suivants des églises en bois, dont le type se transforma suivant les modifications de l'architecture en maçonnerie. Elles deviennent plus larges, les chœurs sont terminés en forme de polygone et les tours ont d'imposants couvrements baroques. L'église d'Orawka se distingue par son intérieur orné d'une polychromie figurale de l'an 1711 (fig. 170—175) et celle de Rabka par sa beauté extérieure (fig. 182—185). On trouve à Trybsz une polychromie de noble aspect, d'un savant programme théologique (fig. 202—205).

Une quantité notable d'objets divers servant au culte, d'orfèvrerie, de vêtements liturgiques etc., enrichit également les installations intérieures des églises du XVII-e et du XVIII-e siècle. Parmi les vases sacrés on distingue un ostensor baroque à Kacwin, oeuvre d'un orfèvre d'Augsbourg (fig. 78), un autel de style rococo, décoré d'émaux, à Nowa Biała, oeuvre du maître J. Szilassý de Lewocza (fig. 156). Parmi les vêtements sacerdotaux on remarque une belle chasuble à Lapsze Wyżne, brodé au point plat, de la seconde moitié du XVII-e siècle (fig. 125) et une chasuble curieuse au point de vue iconographique à Odrowąż, de la seconde moitié du XVIII-e siècle (fig. 169). Les bannières votives des chevaliers, avec des peintures, des armoiries et des inscriptions à Lapsze Niżne et Zubrzyca Górna (fig. 111, 217), les crèches à Chyżne (fig. 11) et les sépulcres de Pâques à Jurgów et Kacwin, sont des curiosités locales. Malgré les réquisitions de guerre on a pu sauver quelques beaux exemplaires d'art de fonderie (fig. 14, 73, 218).

On trouve aussi dans le Podhale de fort jolies statues au bord des routes et aux cimetières, puis de petites chapelles si caractéristiques pour la région (fig. 5, 70, 80); elles n'ont point été omises, bien qu'en principe l'art populaire ne figure pas dans le programme de la présente publication.

Le charme de tous ces monuments gagne beaucoup par l'entourage particulièrement beau des montagnes. Il est étonnant qu'en dépit des dévastations et bien qu'une quantité d'oeuvres de valeur aient été transportées dans les derniers temps dans les musées, ces monuments soient encore aussi nombreux et variés.

L'époque de l'épanouissement artistique du territoire situé au pied du massif des Tatra c'est la fin du moyen âge; alors s'y font sentir fortement les influences des milieux artistiques les plus proches: la ville de Nowy

Sącz, liée avec le Podhale par l'administration ecclésiastique, les bourgs du Spisz et surtout ce grand foyer d'art, qu'est la capitale et résidence royale, Cracovie. A cette époque dans les villes du Spisz les arts atteignent un niveau élevé et diverses branches de l'industrie artistique s'y développent. Depuis le début du XV-e siècle plusieurs de ces villes ont passé sous la domination de la Pologne et y sont restées jusqu'en 1769. Ainsi les mouvements artistiques évoluant en Pologne purent pénétrer plus efficacement dans le Podhale et stimuler la création artistique locale. Il n'est pas à nier que plusieurs oeuvres d'art proviennent des villes de Spisz ou de Pologne et qu'on faisait venir des artisans habiles pour exécuter des ouvrages plus difficiles et plus fins; il n'en reste pas moins certain que toutes ces influences contribuèrent à l'épanouissement des talents locaux, qui créèrent les intéressantes constructions en bois et leur ornementation, ainsi que des détails des installations intérieures et de l'ameublement. De temps à autre apparaissait un sculpteur autodidacte de talent, qui sculptait des statues de saints ou un peintre, habile imitateur.

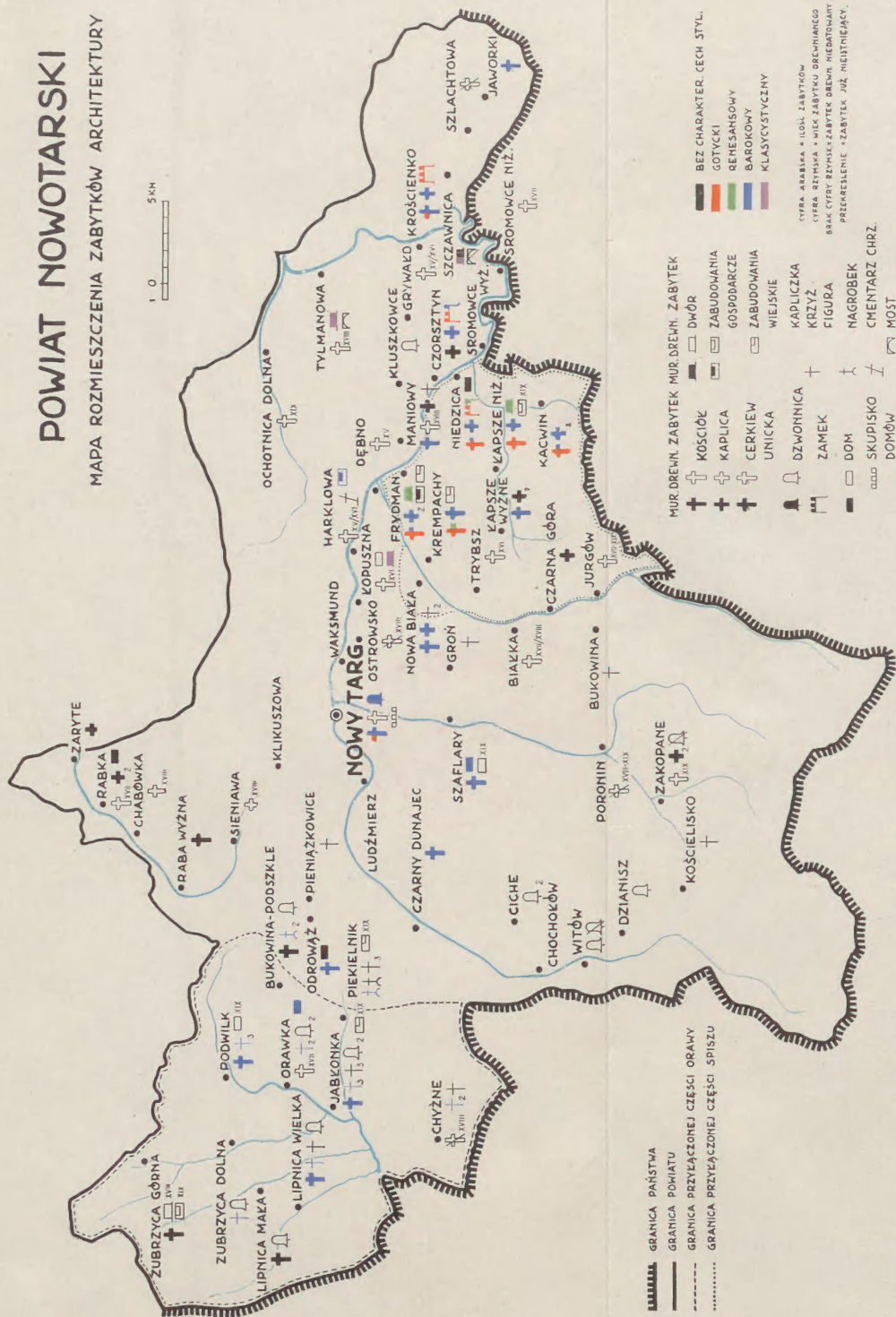
Bien que le Podhale ne possède point d'oeuvres d'art monumentales comme plusieurs autres régions de Pologne, plus proches des grandes voies de civilisation, il faut maintenir que l'ensemble de l'héritage du Podhale présente un aspect nettement distinct et caractéristique.

THADÉE SZYDŁOWSKI

POWIAT NOWOTARSKI

MAPA ROZMIESZCZENIA ZABYTKÓW ARCHITEKTURY

Załączone do niniejszego zeszytu *Słowo wstępne do inwentarza zabytków sztuki w Polsce* należy przy oprawie umieścić na początku I tomu I części ZABYTEKÓW SZTUKI W POLSCE, który w niedalekiej przyszłości zostanie wydany drukiem.

L'avant-propos à l'inventaire des monuments d'art en Pologne ainsi que son résumé rédigé en langue française et concernant la matière et la disposition de l'inventaire polonais, annexés au présent fascicule, doivent être — pour la mise en reliure — placés au commencement du tome I de la I partie des MONUMENTS D'ART EN POLOGNE, lequel tome sera publié dans un bref délai.

MUZEUM NARODOWE W KRAKOWIE
BIBLIOTEKA

Sygn.

III 422